Poštarina plaćena u gotovu

NOVA REVIJA

VJERI I NAUCI

NOUVELLE REVUE
de vie religieuse et intellectuelle

Izdavaju profesori franjevačke bogoslovije u Makarskoj - Uređuje: Dr. FRA BOŽO VUCIĆ

God. XVIII. - Makarska 1939 - Br. 3.

NOVA REVIJA izlazi 6 puta na godinu. Cijena Din 60. — Za đake Din 30. — Za inozemstvo Din 75. — UPRAVA: Franjevački samostan Makarska.

NOVA REVIJA parait six fois par an. Les questions de vie religieuse et intellectuelle dont elle s'occupe, y sont traitées en croate ou en slovène; les résumés et les titres de tous les articles ainsi que la chronique religieuse en Yougoslavie sont aussi en français ou en latin. Prix d'abonnement: Yougoslavie, 60 Etranger, 75. Rédaction et administration- Makarska, Couvent des Franciscains Dalmatie, Yougoslavie.

SADRŽAJ:

Str.

Dr. Vilim Keilbach: *Psihologija religije u službi kršćanske pedagoške i propovjedničke literature* (La psychologie de la religion et ses services à la littérature de prédication et de pédagogie chrétienne). . . . . 177—191

A. Nadilovski: *Neispravno »slovo o literarnim barbarima«* (La poésie moderne). . . . . 192—206

Dr fra Bone M. Radonić: *Pojam zakona u Duns Skotovom sustavu* (La loi d' après Duns Scot (suite et fin). . . . . 207—222

Fra Gašpar Bujas: *Katolička Crkva i naša narodna poezija* . . . . . 223—230

Kulturni pogledi: Ko je bez »Glave?« — Neispravnosti u povijesti neretvanskih župa. — Narodi siti i narodi gladni. — 231—240

Među knjigama: *Naši problemi* (F. S. Petrov) . 241—245

Književni pregled: 246—254

Chronique religieuse en Yougoslavie: 255—256

NOVA REVIJA

God. XVIII Makarska 1939 Broj 3

Dr. Vilim Keilbach:

Psihologija religije u službi kršćanske pedagoške i propovjedničke literature

Povodom smrti biskupa dra. Tihaméra Tótha

RÉSUMÉ. — La psychologie de la religion et ses services à la littérature de prédication et de pédagogie chrétienne. A l' occasion de la mort de l' évêque Tihamer Toth. — Une espèce spéciale de littérature ayant pour but la vie pratique chrétienne existe depuis toujours dans l' Eglise. Les représentants typiques d' une telle littérature sont p. ex. St. Augustin dans l' antiquité chrétienne; P. Lippert et l' évêque Tihamer Toth de nos jours. — Les dates biographiques et l' évêque Tihamer Toth. — Ses principaux ouvrages: Les sermons sur le Credo en sept volumes; — Les autres sermons; — Les écrits pédagogiques. — Quelles sont les sources du prétendu désaccord entre la science et la foi, de l' indifférence et de l' athéisme des jeunes étudiants. La manière de porter le remède à ces maux. — Mgr. Toth a déployé ses énergies pour l' éducation des jeunes gens. L' auteur parle de cette action dans le chapitre sur l' éducation du caractère. — L' influence de la puberté sur l' orientation religieuse des jeunes gens. Toth souligne la vraie manière dont les pédagogues doivent se comporter à l' éguard des jeunes gens pendant cette période. — Le rôle que jouent les exemples dans les oeuvres du Mgr. Toth.

Svećenstvo i kršćanski uzgojitelji obično traže knjige »za život«. I čovjek je u neprilici, ako im želi preporučiti knjige s kojima će oni moći »nešto početi«. Čista filozofija im je previše teoretska i »preteška«. Za psihologiju religije pokazuju mnogo zanimanja, ali ne toliko za pravo naučno istraživanje na tom području koliko za rezultate tog istraživanja kao i za iskorišćivanje tih rezultata za praktični kršćanski život. To je, uostalom, sasvim razumljivo i oprav-

dano. Zbog toga je i morao nastati jedan naročiti literarni tip, koji direktno vodi računa o toj potrebi te koji nastoji premostiti »ponor« između teoretske znanosti i praktičnog života. Klasičan je primjer za taj literarni tip u stanini sv. *Augustin*. U naše se dane na tom području u Njemačkoj naročito isticao isusovac Petar *Lippert*,[1]a u Mađarskoj biskup dr. Tihamér *Tóth*.

O Lippertu napisao sam u svoje vrijeme među ostalim slijedeće:

Smatram da su Lippertovi spisi u izvjesnom pogledu prava riznica za psihologiju religije. Mi smo danas doduše naviknuti, da u ime znanosti i znanstvenosti u svakom pojedinom slučaju tražimo izričiti metodički postupak, ali nas s druge strane sama narav religioznih doživljaja upućuje na to da se u psihologiji religije češće služimo i zadovoljimo »ne-metodičkim« prigodnim opažanjima, i to baš u interesu same znanosti. Ta okolnost osigurala je uostalom Augustinovim spisima trajno mjesto u literaturi psihologije religije, i to opet u tolikoj mjeri, da i sami pretstavnici »egzaktne« psihologije otvoreno priznaju, da se u njima nalaze slučajevi »genijalnog psihološkog opažanja« koji se mogu takmičiti sa rezultatima najegzaktnijih istraživanja (W. Gruehn). Slični se slučajevi mogu naći i u Lippertovim knjigama, a ne moraju se u njima tek mučno tražiti.[2]

Danas mogu taj isti sud s punim pravom protegnuti na knjige pokojnog biskupa dra Tihaméra Tótha.

Glavni biografski podaci o biskupu T. Tóthu

Rodio se 14 siječnja 1889 godine u Szolnoku. Zaređen je 1911 godine za svećenika kao pitomac Centralnog bogoslovskog sjemeništa u Budimpešti. Dvije godine kasnije postao je profesorom na bogoslovskom sjemeništu u Egeru, 1925 godine imenovan je za profesora homiletike i katehetike na budimpeštanskom sveučilištu, 1931 godine primio je dužnost i čast rektora Centralnog bogoslovskog sjemeništa u Budimpešti, 1934 godine imenovan je za profesora pastoralnog bogoslovlja na budimpeštanskom sveučilištu, 1938 godine imenovan je koadjutorom biskupa Ferdinanda Rotta u Veszprému, a u ožujku 1939 godine (poslije smrti biskupa Rotta) postao je ordinarijem ove biskupije. Umro je 7 svibnja 1939 godine u bolnici sv. Roka u Budimpešti od posljedica operacije na lubanji.

[1] Vidi o tom: J. *Kreitmaier*, Peter Lippert. Der Mann und sein Werk. Freiburg i. Br. (Herder) 1938.

[2] Bogoslovska Smotra. 16, 1937, str. 99. Poredi također: V. *Keilbach*, Uvod u psihologiju religije. I. Zagreb 1939, str. 18—22.

Glavna djela biskupa T. Tótha

Prošle godine izašla su ponovo sva djela Tihaméra Tótha u 20 velikih svezaka. Mnoga od njih prevedena su na strane jezike. Budući da je našoj javnosti pristupačniji njemački prijevod nego mađarski original, to ću dati popis onih djela koja su prevedena na njemački jezik. Iz praktičnih razloga naznačit ću kod pojedinih knjiga osim brojeva strana i prodajnu cijenu, ukoliko sam je mogao ustanoviti.

I. Propovijedi o vjerovanju u sedam svezaka:

Ich glaube,[3] X—209 S. (Herder, Freiburg i. Br.), 2.40 RM, vez. 3.60 RM. — *Der grosse Gott*[3], XI—276 S. (Herder), 3. — RM, vez. 4.20 RM. — *Die Leiden Christi*,[3] XV—368 S. (Herder), 4.20 RM, vez. 5.40 RM. — *Die Lehre Christi*,[2] XIV—328 S. (Herder), 3.60 RM, vez. 4.80 RM. — *Der Sieg Christi, Mariologie*, XI—229 S. (Herder), 2.80 RM, vez. 4. — RM. — *Die Kirche Christi*, XVI—334 S. (Herder), 3.60 RM, vez. 4.80 RM. — *Das ewige Leben*, XI—230 S. (Herder), 2.60 RM, vez. 3.80 RM.

II. Druge propovijedi:

Die zehn Gebote,[5] 2 Bände, 312 und 334 S. (Schöningh, Paderborn), po svesku 4.50 RM, vez. 6. — RM. — *Christus und die Probleme unserer Zeit*,[5] 269 S. (Schöningh), 4. — RM, vez. 5.40 RM. — *Im Weinberge des Herrn*,[2] 335 S. (Schöningh), 4.20 RM, vez. 5.80 RM. — *Die katholische Ehe und Familie*,[2] 236 S. (Schöningh).

III. Pedagoški spisi:

Jugendseelsorge,[2] 416 S. (Schöningh), 6.60 RM, vez. 8, — RM. — *Bildung des jungen Menschen*,[3] VI—170 S. (Her-

der), 2.50 RM, vez. 3.20 RM. — *Charakter des jungen Menschen*, 11.—14. Tausend, VI—163 S. (Herder), 2.50 RM, vez. 3.20 RM. — *Religion des jungen Menschen*, 7.—13. Tausend, VI—169 S. (Herder), 2.50 RM, vez. 3.20 RM. — *Reine Jugendreife*,[6] XII—140 (Herder), vez. 2.60 RM. — *Christus und die Jugend*,[3] VI—146 S. (Herder), 2.30 RM, vez. 3. — RM. — *Mit offenen Augen durch Gottes Natur*,[3] IV—176 S. (Herder), 2.80 RM, vez. 3.60 RM. — *Warum trinkst du?* 64 S. (Schöningh). — *Warum rauchst du?* 47 S. (Schöningh).

Navedeno djelo »Reine Jugendreife« prevedeno je također na hrvatski jezik i izdano od Zbora duhovne mladeži zagrebačke 1930 godine pod naslovom: Proljetne oluje, knjiga za odraslu mušku omladinu. Upravo ovih dana izlazi drugo, pregledano izdanje.

Vjera i znanost

Tóth bira svoje teme prema aktuelnim potrebama. Kad govori o odnosu između vjere i znanosti, uspoređuje ih s dvjema zrakama svjetlosti. Potsjeća na zakon o interferenciji svjetlosti, prema kojem se dvije zrake mogu sastati i jedna na drugu djelovati na tako čudnovat način, da to ne samo ne povećaje intenzitet svjetlosti, već da intenzitet tim djelovanjem oslabi, štoviše, da svjetlosti nestane. I u povijesti ima sličnih situacija, u kojima vjera i znanost dolaze u takav čudnovat međusobni odnos i dodir da jedna na drugu štetno djeluje. Takva je situacija bila na početku znanstvenog istraživanja, onda naime, kad su prirodne znanosti dan za danom slavile nove pobjede. Uspjelo je minucioznom egzaktnošću unaprijed izračunati pomračenje sunca i mjeseca. Ustanovilo se da se spajanje elemenata zbiva uvijek po istim zakonima. Otkrilo se da individui iste vrste imaju uvijek jednak broj kromozoma itd. itd. Zanesen i oduševljen ovim rezultatima, čovjek je zanemario mnoga svoja prijašnja uvjerenja i naziranja. Sinula mu je najedanput misao, zapravo pitanje: Ne bi li se mogla čitava stvarnost protumačiti takvim stalnim, čvrstim, nepromjenljivim zakonima?

Ovim je Tóth pogodio jednu duboku psihološku stvarnost, koju on sam dalje ne razvija, ali koja je najbolji dokaz za to da je Tóth dobro poznavao ljudsku psihu. Dok je čovjek pitao za mogućnost tumačenja čitave stvarnosti po istim stalnim i čvrstim zakonima, bio je još svijestan da život pretstavlja jedan naročiti sloj stvarnosti, koji se barem po općem uvjerenju protivi zakonitosti u smislu prirodoznanstvene stalnosti. Čovjek je, drugim riječima, u tom pitanju i traženju još respektirao život i duh. No kad je u svom oduševljenju stao primjenjivati prirodoznanstvene zakone na život, njegovo je pitanje i traženje načelno prešlo u negaciju života. U tom se i sastoji dosljedno materijalističko naziranje na svijet, naime, u pokušaju da se sve zbivanje u svijetu tumači kao mehanizam koji se odvija nužnim i nepromjenljivim zakonima, ali tako da taj pokušaj u praktičnoj izvedbi zapravo znači negaciju čitave jedne sfere stvarnosti koju zovemo »duh«.

Zanimljivo je da same prirodne znanosti sve više protestiraju protiv tog shematiziranja stvarnosti. Poznati njemački fizičar Max *Planck* držao je 1937 godine javno predavanje o tom predmetu. S načelnog stanovišta pokazuje da između fizike kao najegzaktnije grane prirodnih znanosti i vjere nema protivurječja. Egzaktna prirodna znanost naučava, tako izvodi Planck, da u čitavoj prirodi, u kojoj mi ljudi na našem sićušnom planetu igramo samo malu i neznatnu ulogu, vlada određena zakonitost, i to neovisno o egzistenciji čovječanstva koje misli. Čovječanstvo svojim mišljenjem ne stvara te zakonitosti. Kolikogod naše znanje o njoj bilo nesavršeno ili nepotpuno, ona ipak dopušta formuliranje u smislu finalne djelatnosti. Ona prema tome pretstavlja jedan red u svijetu, pod koji potpadaju i priroda i čovječanstvo. Njena prava bit jest i ostaje za nas nespoznatljiva, jer do nje dolazimo samo putem našeg specifičkog osjetilnog spoznavanja. No mnogobrojni uspjesi prirodoznanstvenog istraživanja kojih stvarno već ima opravdavaju zaključak, da se neprestanim radom barem približujemo nedostiživom cilju. Ima područja, na kojima između znanosti i vjere nema dodirnih točaka. Ali pitanje o egzistenciji i biti jedne najviše sile koja upravlja svijetom toliko im je zajedničko, da se njihovi odgovori na to pitanje mogu među sobom usporediti. Protivurječja među njima

nema. Slažu se u tom da postoji jedan o čovjeku neovisan red u svijetu, i da bit toga reda nije spoznatljiva direktno, nego samo indirektno. Kudagod gledali, između religije i prirodnih znanosti nigdje ne nalazimo protivurječja, već naprotiv vidimo da se one u bitnim točkama slažu. Ne isključuju se međusobno, kako neki još danas misle, nego se među sobom nadopunjuju i uvjetuju. Zato su baš najveći prirodoslovci svih vremena — kao Kepler, Newton, Leibniz — pored svega kritičkoga promatranja i ispitivanja prirode bili duboko religiozni. Religija i prirodne znanosti zajednički vode borbu protiv skepticizma i dogmatizma, protiv bezvjerstva i praznovjerja. U toj borbi njihova lozinka oduvijek i u svu budućnost glasi: k Bogu![3]

Da je čovjek na početku velikog istraživanja prirode u onom raspoloženju oduševljenja i zanosa mogao znanost proglasiti neprijateljicom vjere, to je *psihološki razumljivo, ali logički nije dosljedno.* Teoretski opravdanih i nužnih razloga za to nema.

Ako se ta činjenica prenosi na stav pojedinca prema problemima vjere i znanosti, onda se tu otvara novi vidik na jednu problematiku pred kojom inače stojimo kao pred nerješivom zagonetkom. Povijest, naime, pokazuje mnogobrojnim činjenicama da je čovjek bez religije nesretan. Ako se te činjenice pobliže raščlanjavaju, vidi se da bezvjerstvo upravo logičkom nužnošću vodi do nesreće. I stoga bi trebalo očekivati da učeni ljudi budu religiozni, i to tim religiozniji što su učeniji. Međutim, u praktičnom je životu obratno. Poznato je, na pr., da seoska djeca iz dobrih religioznih obitelji u toku svoga studija znaju postati religiozno indiferentni, ako ne bezvjerci. Štoviše, srednjoškolska i sveučilišna omladina velikom je većinom indiferentno ili čak neprijateljski raspoložena prema religijskom problemu. Pitamo li za uzrok takvog držanja, čut ćemo odgovor: Današnji čovjek, koji poznaje rezultate nauke, ne može više vjerovati!

[3] M. *Planck*, Religion und Naturwissenschaft. Vortrag gehalten im Baltikum (Mai 1937). Leipzig 1938.

Ti se mladi ljudi nalaze u sličnoj psihološkoj situaciji kao čovječanstvo na početku velikih prirodoznanstvenih uspjeha. Danas je već svaka pojedina naučna struka tako opsežna, da jedan ljudski život nije dovoljan za njeno svestrano egzaktno proučavanje. Mlad čovjek, kad čuje za prva velika otkrića što obaraju njegova naivna naziranja iz djetinjstva, toliko je zanesen i ushićen da *naprosto vjeruje* u neograničenu mogućnost prirodoznanstvenog tumačenja. Vjeru u Boga zamjenjuje vjerom u znanost — jest, *vjerom* u znanost, jer uopće još nema toliko znanja da bi uistinu mogao znati za opravdanost takvog neograničenog tumačenja. Opet treba reći: sve je to psihološki razumljivo, ali logički nije dosljedno. Ali što čovjek više napreduje u pravom znanju, to sve više mora upoznati granice pravoga znanja, jer mora ustanoviti da znanost puno više ne zna nego što zna.

To, drugim riječima, znači da ima više činilaca po kojima se može *psihološki* razumjeti da ljudi konstruiraju opreke između vjere i znanosti, ali da nema opravdanog *logičkog* razloga po kojem bi uistinu trebalo zaključiti na takve opreke odnosno na takva protivurječja. Stoga je pitanje o takozvanoj protivurječnosti između religije i znanosti prvenstveno jedan psihološki problem. Te protivurječnosti stvarno nema. Treba samo pokazati čemu čovjek duguje svoje krivo uvjerenje o njoj, pa je tim problem uglavnom već riješen.

Tu je točku Tóth vrlo dobro uočio! Sve njegovo objašnjavanje ide samo za tim da pokaže, kako su se ljudi prenaglili u svom sudu te da se sad moraju neprestano korigirati, i to upravo zato što nema logičko-teoretskih razloga koji bi opravdali njihov sud.

Nema sumnje da je pokojni biskup Tóth vrlo dobro poznavao psihu čovjeka. Samo se ne smije misliti da je to njegovo poznavanje duševnog života trebalo biti dokazano navedenim primjerom. To bi bilo naivno. Radi se jedino o tom da nekim pitanjima donekle ilustriramo njegov stav prema pedagoškom i propovjedničkom radu, a taj je stav najbolje karakteriziran uživljavanjem u duševne dis-

pozicije današnjeg modernog čovjeka, kako ćemo još i kasnije imati prilike da vidimo.

Uzgoj i značaj

Svi oni koji se danas kod nas nalaze na odgovornim mjestima uzgojitelja vrlo dobro znaju da naša mladež pokazuje vrlo malo razumijevanja za red i disciplinu. Ne spada ovamo da pobliže naznačimo uzroke tom nerazumijevanju; dosta je ovdje konstatirati činjenicu. No uzgojitelju mora biti jasno da sama *legalna* disciplina nema nikakve prave ili trajne koristi. Ona je samo šminka i fasada, iza koje je praznina. Ako mlad čovjek nije spreman pokoravati se redu i disciplini iz jedne nutarnje potrebe, iz svijesti da bez takvog slobodnog pokoravanja nema pravog socijalnog života, onda su sva ostala nastojanja uzalud, jer se gradi na pjesku, na labavim temeljima. Stoga je donekle simptomatično da se danas po nekim evropskim državama skoro pretjerano naglašuje potreba »značaja«, a ne »učenjaka«. U tom programu, koji je u svojoj jednostranosti dakako vrlo pogibeljan, odrazuje se svijest da čisto tehničko znanje ili čista stručna sprema nije od velike koristi, ako ne stoji u službi »karakternog« života. Inteligencija bez značaja ne vrijedi. Odnos između inteligencije i značaja, naravski, ne smije biti takav da se skoro ignorira »sposobnost« te jedino gleda na »karakter«. To bi značilo naprosto okrenuti krivi program, po kojem se skoro isključivo gleda na »sposobnost« te zanemaruje »karakter«, u drugu krajnost. Potrebno je i jedno i drugo, i inteligencija i značaj, ali ipak tako da značaj bude dominantan. Što je čovjek manje karakteran, to je i manje čovjek.

Te misli nisu nove. Ali one su kod mnogih pale u zaborav, čak i kod takvih koji po svom pozivu nose odgovornost za uzdoj omladine. Glavna i bitna zadaća uzgojitelja jest i ostaje izgrađivanje značaja u mladim ljudima. Stav uzgojitelja prema pitomcima ne smije biti određen »konjunkturom« bilo koje vrste. No zato uzgojitelj ipak mora biti taktičan, to jest mora se brinuti da red i disciplina ne bi dobili obilježje nesnosnog tereta. Teretu nema mjesta u

uzgojnom sistemu, ali *žrtve* mora biti. Sve od početka treba od mladog pitomca tražiti primjerene žrtve. Uzgojitelj mora mladom čovjeku pokazati da ima povjerenja u njegove snage i u njegovu volju, u njegov značaj. Uzgojitelj mora od svojih pitomaca tražiti nešto što im nije po ukusu ili po volji. On u njima ne smije gledati nezrelu djecu ili odrasle mekušce, već »mlade junake« koji se ne boje života i njegovih poteškoća. Za sve to potrebno je, razumije se, duboko *psihološko* razumijevanje mladog čovjeka, jer je vrlo važno da se žrtve traže u pravo vrijeme, onda naime kad je mlad čovjek po svojoj duševnoj dispoziciji ovoj ili onoj žrtvi pristupačan. Ništa ne bi bilo gore nego tražiti od njega nešto onda kad tome još nije dorastao, ili tražiti od njega nešto što prelazi njegovo shvaćanje i njegove sile. U praktičnom je životu, dakako, vrlo teško ustanoviti da li se mladom čovjeku u pojedinim slučajevima samo neće ili da li on strogo uzevši ni ne može.

Ima uzgojitelja koji skoro očajavaju zbog takozvane vjerske krize u pubertetu. Dugo se mislilo da tu krizu treba pripisati štetnom uplivu starijih drugova. Mnogi su također mislili da postoji direktna veza između puberteta i vjerske krize, kao da je »religiozna sumnja« u tim godinama biološki, upravo pubertetom, uvjetovana i izazvana. Danas se po novijim psihološkim istraživanjima zna da ne treba sve pojave vjerske krize pripisati izvanjskom uplivu kao i da nema direktne ili formalne veze između religiozne sumnje i puberteta. Religiozna je kriza jedan nuždan proces na području duševnog zbivanja, koji ide paralelno s pojavama puberteta, a nastupa onda kad dijete počinje sve samostalnije razmišljati o problemima života. U toj fazi, koja se u stanovitim pojedinostima razlikuje kod muške i ženske djece, dijete se udaljuje od svega onoga što je primilo od svoje okoline vjerujući u autoritet starijih. Ono ne vjeruje više tako spremno roditeljima i nastavnicima kao prije, nego si želi samostalnim radom i razmišljanjem osvojiti sve ono o čemu je prije bilo uvjereno na osnovi autoriteta. Ta je situacija vrlo delikatna, ali zato joj se ne treba puno čuditi niti treba zbog nje očajavati. Treba tu fazu unaprijed uzeti u »proračun«, a u nastupu same krize

treba je uočiti kao sasvim prirodnu pojavu te pomagati djecu na način koji odgovara svojstvenostima ovog skeptičkog duševnog raspoloženja. Ne pomagati naprosto autoritetom, jer njemu se dijete sad najviše suprotstavlja. Nego pomagati kao prijatelj, koji ima svestrano i potpuno razumijevanje za tipične poteškoće ove krize, kao prijatelj koji neće te poteškoće bagatelizirati, nego u pravom smislu uvažiti. I prijatelj mora imati autoriteta. No autoritet ulazi ovdje u problematiku samo kao temelj prijateljstva, a ne više kao motiv prihvaćanja i priznavanja stanovitih nazora. Stoga dijete u ovoj fazi razvitka počinje sve samostalnije zauzimati stav prema vjerskim pitanjima, njegova religioznost biva sve svijesnija i osobnija.

Tko prolista Tóthove pedagoške spise, taj mora ustanoviti da ova osnovna problematika stoji u središtu čitavog raspravljanja. Kad Tóth govori mladeži, onda joj u prvom redu nastoji pokazati da dobro poznaje razloge na osnovi kojih ona sumnja, na osnovi kojih se ona odlučuje za ovo ili ono. Ali on ne ostaje kod običnog psihološkog razumijevanja, već kao stariji »prijatelj« hoće da joj bude *vođa*.

Tóth se formalno bori protiv »doktrinarnog« katehiziranja, naročito po višim školama. Ne postizava se mnogo za religiozno izgrađivanje čovjeka, ako se religijska nastava previše kreće u »intelektualističkom« prikazivanju i dokazivanju gradiva. Treba uočiti izgrađivanje cijelog religioznog značaja te djelovati na volju. Dakako, ne u smislu dosadnog moraliziranja, jer bi to značilo ubiti religiju, koja mora biti slobodan poklonstven stav. No bogoslovlje ipak ne smije biti samo »bogoslovlje razuma«, već mora također biti bogoslovlje *»srca«*. Podučavanje u vjerskim pitanjima mora stajati u službi duševnog uzgoja. Između vjeronauka i ostalih predmeta mora biti ta glavna razlika, da se ne ide samo za stručnim znanjem i tehničkom spremom, nego također za formiranjem jedinstvenog naziranja na svijet kao i za cjelovitim izgrađivanjem kršćanskog značaja: apsolvent mora biti i »osposobljen« i »određen« za vjerski život, a nije dosta da samo teoretski zna za kršćanstvo kao što, na pr., zna za geometrijske teoreme. Za sve to nije umjesno dati učenicima srednjih škola jednu skraćenu akademsku apologetiku ili dogmatiku, već su za to potrebni udžbenici izrađeni po naročitom nacrtu u kojem se vodi računa o psihi učenika u različnim etapama razvitka. Mnogi su se od religije udaljili ne zbog problematičnosti same religije, nego samo zato što su imali nesnosno ili pogrešno religiozno vodstvo.

Primjeri iz života

Nije dosta poznavati dušu, njene uvjete i sklonosti, nego treba također znati kojim se putevima najlakše dolazi do nje. Problem vodstva vrlo je delikatan. Čovjek koji se da voditi hoće i mora ostati slobodan, tako da izbor i odluka budu njegovi vlastiti čini, i to pravi i punovrijedni ljudski čini. Ali u pojmu vodstva leži i to da onaj koji vodi, kao zastupnik spoznate istine i svrhe, treba da »odredi« volju onih koje vodi. Duševni je život u različnoj svojoj uvjetovanosti i povezanosti s mnogobrojnim subjektivnim i socijalnim činiocima tako kompliciran, da pravi objektivni razlozi konkretno često ne djeluju na čovjeka. Teoretsko raspravljanje, koje po svojoj prirodi isključivo ide za objektivnim opravdavanjem i prikazivanjem istine, mnogima je preteško i dosadno. Uslijed toga treba često izabrati druga sredstva, sredstva koja doduše neće tako egzaktno pogoditi i opravdati samu bit stvari, ali koja u konkretnom slučaju mogu vrlo dobro »odrediti« volju za objektivnu istinu, jer su prilagođena njenim konkretnim uvjetima. U biranju tih sredstava, razumije se, ne smije se ići za jednom vrstom prijevare, to jest za tim da se njima postigne nešto što u sebi zapravo nije opravdano. Ali ipak treba voditi računa o činjenici da u različnim okolnostima različni motivi različno djeluju na volju. U toj psihološkoj činjenici leži opravdanost biranja različitih sredstava u tu svrhu da se objektivna istina prikaže na onaj način na koji je ona u različnim konkretnim situacijama pristupačnija čovjeku.

Iskustvo uči da su teoretske rasprave većini ljudi »dosadne«, dok primjeri iz konkretnog života imponiraju. S tim raspoloženjem čovjeka treba računati. Nekoliko dobro

izabranih i zgodno prikazanih primjera u govoru ili predavanju, kojima se zapravo samo želi ilustrirati iznesenu nauku, obično više služi razumijevanju nego sâmo teoretsko razlaganje, koje direktno apelira na razum.

Tóthove su knjige možda najviše zato naišle na tako dobar prijem, jer vrve primjerima iz literature i života. Primjeri su zorni i zanimljivi, puno više odgovaraju psihi mladog i odraslog čovjeka nego što bi joj odgovaralo teoretsko raspravljanje i dokazivanje. Tako, naime, čovjek dobije utisak da uči iz života, a ne po jednom prekoncipiranom nacrtu ili po jednom apriorno konstruiranom naziranju na svijet i život. Istina, nisu svi primjeri jednako zgodni i za svaku situaciju; ovdje ondje mogli bi biti malo drukčije prikazani, pa bi još više odgovarali postavljenoj svrsi. No u tom pogledu ne može se nikad udovoljiti svim željama, jer je to velikim dijelom i stvar ukusa. Neka formuliranja, na pr., na njemačkom jeziku nisu sasvim zgodna tako da se ne mogu dobro upotrebljavati. No tko zna mađarski i tko je upućen u mađarski način izražavanja, taj odmah vidi da je primjer u mađarskom originalu mnogo bolje služio svrsi nego u prijevodu. Što je u originalu duhovito, u prijevodu može biti skoro banalno; to je, uostalom, sudbina svakog prijevoda. Međutim, sve je to samo sporednog značenja. Glavna je linija jasna i sasvim opravdana, jedino opravdana: treba se *uživjeti u psihu čovjeka* i nastojati da ga se izgradi kao čvrst značaj, kao značaj koji zna što smije htjeti i koji neće samo *legalno* ispunjavati svoju dužnost, nego koji će iz nutarnjeg uvjerenja i po nepokolebljivom stavu svoju glavnu zadaću i svoju najplemenitiju savršenost vidjeti u tom da »služi« društvu, jer samo će na taj način istinski služiti samom sebi i Bogu.

Od propovjednika traži Tóth da kod spremanja propovijedi ima pri ruci evanđelje i novine, jer treba propovijedati evanđelje *današnjem* čovjeku. Za samoga sebe veli da si kod spremanja propovijedi izabere u duhu jednog slušaoca iz publike te si ga zamišlja kao da sjedi pred njim kod stola. Kod izrađivanja propovijedi nalazi se onda u neprestanom dijalogu s tim imaginarnim gostom. Tóth uočuje, dakle, naobrazbu svojih slušalaca, prilike u kojima se oni

kreću, atmosferu u kojoj žive. Uočuje, nadalje, specifičko duševno raspoloženje današnjeg čovjeka: čovjeka koji iz konkretnog života poznaje mnogo ozbiljnih kriza, a koji unutar dožavljavanja tih kriza traži pravi odgovor na probleme života, i to svoga života, baš onoga života što ga konkretno proživljava. Zatim vodi računa o »nervoznom nemiru«, o »duhovnoj neurasteniji« današnjeg čovjeka. S tog stanovišta i takvim mislima promatra život na ulici, u tramvaju, u školi, u društvu, u novinama i knjigama. Svagdje oživljava svoje izvode slikovitim prispodobama. Konačno otvoreno kaže: Kolikogod naša propovijed bila stilistički, dogmatski i retorički savršena, ona ipak neće činiti utisak na modernog čovjeka, ako ne nastojimo *utjecati na psihu*, ako ne nastojimo izazvati duševna čuvstva i raspoloženja, jednom riječju, ako ne nastojimo napraviti od svega jedan duševni i religiozni doživljaj.

I ovom prilikom treba reći da Tóth ovim ne zastupa sasvim nov program. U principu su to isto i mnogi drugi tražili. Ali način na koji Tóth to traži i ujedno provodi bez sumnje je vrlo originalan.

Tóth vodi dijalog s imaginarnim gostom, s gostom koji je ipak samo utoliko imaginaran što pretstavlja *tip* čovjeka, ali koji je vrlo konkretan ukoliko fungira kao zastupnik svih današnjih »nemirnih« i »nervoznih« ljudi. Takav način uživljavanja u psihu čovjeka nije mogao ostati sterilan u pogledu dubljeg upoznavanja čovječje duše i religioznog života. *I tako se Tóth nije samo služio psihologijom religije nego je također služio psihologiji religije.* Trebalo bi samo metodički pokupiti sve ono što je na različnim mjestima spontano formulirano.

Gore srca!

Tóth je u prvom redu pedagog i propovjednik, a ne psiholog religije. Ipak u njegovim spisima i propovijedima prevladava princip prilagođivanja duševnom raspoloženju čitaoca odnosno slušaoca. Iz tog razloga neprestano srećemo pokušaj uživljavanja u konkretne poteškoće kao i pokušaj rješavanja tih poteškoća po psihološkim dispozicijama. Ne-

vidimo, doduše, da bi se Tóth služio svim važnijim istraživanjima na području moderne psihologije religije, ali nalazimo da se on rado služi svima njemu poznatim rezultatima psihologije. Štoviše, na više mjesta naglašuje potrebu psihološkog razumijevanja kao najvažniju stvar u duhovnom vodstvu mladeži.

Minuciozni psihološki rad na području religije ima puno poteškoća. Vrlo je teško doći do znanstveno osiguranih stalnih rezultata. Ali svaki rezultat, kolikogod izgledao neznatan, ima veliko značenje, jer nam omogućuje novi uvid u dušu religioznog čovjeka te pruža novu mogućnost udešavanja sredstava u duhovnom vodstvu. Poznato je da ima čitavih kategorija ljudi koji su skeptički prema svakom psihološkom momentu, ljudi koji jednostrano i isključivo misle po egzaktnim formulama matematike i geometrije. To je uglavnom posljedica moderne »stručne« izobrazbe, kod koje čovjek zaokupljen dijelovima zaboravlja cjelinu. Stvarnost kao cjelina ima više svojih aspekata, među ostalima jedan matematičko-geometrijski i jedan moralno-psihološki aspekt. I jedan i drugi ima svoje granice. Zanemariti jedan na račun drugog, znači krivotvoriti stvarnost. Moramo se priviknuti tom da rezultati psihološkog istraživanja imaju druge, rastegljivije formule od rezultata matematičko-geometrijskih istraživanja, a da zato ipak nisu samo vjerojatni, nego sigurni, i to sigurni u onom smislu u kojem se u duševnom životu uopće može govoriti o sigurnosti. Duševni život uslijed toga što je u vlasti slobodne volje ipak nije kaotičan. I on se odvija po stalnim zakonima. Samo treba znati da je ta »stalnost« obzirom na matematičko-geometrijsku i moralno-psihološku stvarnost analogan pojam. To ne znači manjkavost za moralno-religiozni život, nego samo svjedoči za nedostatnost našeg mišljenja, koje ne raspolaže u potrebnoj mjeri adekvatnim pojmovima. Ne preostaje nam drugo nego da se držimo našeg načina mišljenja te da respektirajući objektivnu stvarnost oblikujemo naše pojmove i naše znanje o njoj po njenim svojstvenostima, a ne po subjektivnim simpatijama ili po prekoncipiranom nacrtu.

Svaki praktični radnik bilo na kojem području dušobrižništva mora voditi računa o duševnim dispozicijama

povjerenih mu vjernika. On mora poznavati dušu, inače ne može voditi dušu — ili u najmanju ruku nije pozvan da je vodi. U tom je značenje psihologije uopće, a napose psihologije religije za pedagoški i dušobrižnički rad.

Pokojni biskup Tóth bio je, pored njemačkog isusovca Lipperta, odlučan zastupnik tog programa. Ma da intenzivno nastojanje oko razumijevanja današnjeg čovjeka u mnogobrojnim štetnim okolnostima krije u sebi pogibelj da se u njemu oslabi ili čak uništi svijest odgovornosti, Tóth je uvijek imao pred očima svoju glavnu svrhu: naprijed, gore, k Bogu! Psihologija nije tu da »ispričamo« grešnika, nego samo da ga razumijemo i da ga podignemo. U službi tog programa stajao je biskup Tóth do zadnjeg daha svoga života, a njegova će uspomena ostati trajna kod mnogih naroda i u cijeloj Crkvi.

Isusovac Lippert i biskup Tóth imaju tu veliku zajedničku crtu, da su se sasvim uživjeli u psihu *današnjeg* čovjeka: oni su psiholozi modernog čovjeka i modernog života, ne doduše naučno-metodičkim radom, nego svojim rijetkim prirođenim darom praktičnog uživljavanja u današnju situaciju. Oni se ipak i razlikuju u mnogom pogledu. Lippert je psiholog »kompliciranih slučajeva«, dok je Tóth više poznavalac redovnih pojava modernog života. Lippert je prije svega psihološki orijentirani dušobrižnik pojedinca, s kojim nalazi kontakt već za nekoliko minuta. Tóth, obratno, više formira čitave grupe: on je više pedagog i propovjednik u smislu javnog radnika, te prvenstveno djeluje na propovjedaonici ili tamo gdje ima pred sobom čitave skupine. Ali i jedan i drugi polazi s *današnjeg* života i radi za *današnji* život; i jedan i drugi potpuno je zaokupljen čovjekom *svoga* vremena, pa se stoga udaljuje od starih metoda i savjeta, svaki na svoj individualni način, ali uvijek s puno takta i razumijevanja. U tom je njihova zajednička veličina i trajna zasluga. Njihova će djela ostati od velike važnosti za psihologiju modernog religioznog čovjeka.

A. Nadilovski:

Neispravno „slovo o literarnim barbarima"

Moderno pjesništvo

RÉSUMÉ. — **La poésie moderne. — L' auteur avait publié (Nova Revija, 2, 1937) un article, où il avait fait ses observations sur la poésie moderne. Il y a des écrivains qui ne partagent pas l' opinion de notre auteur. Il développe son idée dans le présent article. La poésie moderne de même que celle ancienne, doit se régler d' après les lois du rythme. L' auteur prouve sa thèse par Aristote, St. Augustin de même que par les auteurs modernes chez nous. — Les sentiments sont nécessaires pour la poésie, et en cela notre auteur est en accord avec ses critiques; mais les sentiments seuls sont loin d' être suffisants, comme l' âme, à elle seule, ne constitue pas l' homme, comme la matière est nécessaire pour l' individuation (St. Thomas), comme l' expression quelconque de ses sentiments ne consitue pas encore un musicien. — Notre poésie nationale est toujours composée d' après les règles du rythme. — La poésie hébraïque de même. — La rime est aussi nécessaire dans la poésie. Cela s' ensuit de la poésie ancienne et moderne.**

»Nova Revija« godine 1937 u drugomu broju donijela je članak pod gornjim naslovom u kome je bilo istaknuto kako je pjesnički dar posebno svojstvo duše i kako u pjesmi trebaju čuvstva: t. j. srce i razum — odnosno misli i čuvstva, jer se jedna od najljepših tvorevina ljudskoga duha ne može zamisliti bez jedne i druge duševne komponente. Bez razuma bila bi pjesma prosta tlapnja, bez čuvstva pak bila bi pjesma bez pjesme. U članku je također bilo rečeno, da pjesma traži i formu, jer forma je odijelo pjesme, pa su pjesnici vazda pazili na nju. Tu je govoreno i o pjesničkoj prozi. Ta proza i ako je ugodna i lijepa, to ipak nije pjesma u onomu smislu kako mi poimljemo pjesmu. Napokon se je članak osvrnuo na moderno pjesništvo i upozorio kako ono posvećuje pažnju samo čuvstvu a zanemaruje misaonost, stoga da su moderne pjesme često prazne i bez sadržine, pa ih se može jednako i sa istim utiskom čitati i odozgo i odozdo. Rečeno je i to da moderni pjesnici ne posvećuju pažnju ni formi, i stoga često biva da takove pjesme ili nisu pjesme, ili su samo pjesnička proza. Kao dokaz tomu bili su donešeni i ulomci nekih pjesama prepisani kao proza. Pri toj operaciji nije bilo nikakove muke, jer nije nastala nikakova promjena u samomu sastavku. Čudo se veliko dogodilo! Oni tobožnji versi bili su pred očima čitatelja samo gola proza — kod nekih pjesničkih proza, ali svakako proza! Naravno da je to očitovanje usupnulo svakoga, ali mora da je osjetljivo taknulo one, kojih se tiče. I mi se toj osjetljivosti nimalo ne čudimo. Svakomu roditelju milo je njegovo dijete i ne dozvoljava da mu kogod u nj neprijatno krene. Ono je za nj i najbolje i najljepše! Mi se dakle ne čudimo osjetljivosti pjesnika na one riječi, ali se čudimo osjetljivosti jednoga kritičara — pisca »Hrvatske Straže«. On se buni na onu objavu, pa je u uskrsnom broju napisao dugi članak u kojemu se obara na pisca »Nove Revije« i perorira za ispravnost modernog pjevanja.

Mi ćemo se u ovomu članku osvrnuti na njegove razloge i pokazati koliko imadu vrijednosti.

Ritam je rekvizit poezije

Uvaženi pisac »Hrvatske Straže« ovako piše u spomenutomu članku:

»Današnjim se pjesnicima doduše upisuje u grijeh njihova veća sloboda u upotrebljavanju nevezana stiha. No taj je prigovor potpuno neopravdan. Ne smijemo praviti dogmu od onoga što je samo sporedno i konvencionalno. Verbalni ritam nije bit poezije. Šta više, to nije uopće rekvizit iz same poezije. Glavno su poeziji plastične slike i ugođaji. To je diferentia specifica pjesničke umjetnosti.«

Svakako uvaženi pisac u ovim riječima iznosi nam nešto što se do sada nije čulo ni u školama, niti u književnomu svijetu. Ljudi su vazda smatrali ritam jednim od uvjeta za ljepotu pjesme. Još u davna vremena napisao je Aristotel traktat »De poetica«. Tu nam on razlaže kako su lju-

di po prirodi skloni da oponašaju i da govore u metru, jer veli da su ljudi po naravi prignuti na ritam ili broj, t. j. na čine koji imadu neku proporciju brojeva u glasovima. Stoga su, veli on, ljudi prignuti na poigravanje (Choreas). U ovomu poigravanju nalazi se proporcija brojeva u pokretima. Metrički pak govor, t. j. pjesma biva po ritmu, ili po proporciji brojeva u riječima. I onda nam kaziva kako je sve to nastalo, naime: Muzika je nastala, jer su neki po naravi prignuti na skladnost — harmoniju, pa su počeli pjesmice modulirati. Plesačka igra je nastala, jer su neki počeli poskakivati po brojevima. Jednako tako je nastala poezija, jer su neki posjedovali više dara za imitiranje, t, j. imali su višu sklonost na ritam i počeli su imitirati ritmičkim govorom. A poslije došlo se je do savršene poezije navikom, vježbom i naukom. Evo njegovih riječi, koje tumačitelji na široko razvode: Verum cum secundum naturam sit in nobis ipsum imitari et harmonia et numerus (nam metra particulas esse numerorum manifestum est) a principio qui natura apti erant ad haec ipsa maxime paulatim promoventes et genuerunt poesim ex iis quae subito dicebantur. [1]

I sveti Augustin isto tako govori o pjesmi: Et quia in ipsis verbis brevitates et longitudines syllabarum prope aequali multitudine sparsas in oratione attendere facile fuit, tentavit pedes illos in ordines certos disponere atque conjungere et in eo primo sensum ipsum secuta moderatos impressit articulos, quae et caesa et membra nominavit. Et ne longius pedum cursus provolveretur, quam ejus judicium posset sustinere, modum statuit unde reverteretur, et ab eo ipso versum vocavit. Quod autem non esset certo fine moderatum, sed tamen rationabiliter ordinatis pedibus curreret, rhytmi nomine notavit, qui latine nihil aliud quam numerus dici potuit. Sic ab ea poetae geniti sunt. [2]

Možda će nam reći uvaženi pisac »Hrvatske Straže«: To je davno bilo. Aristotel je pisao prema svomu dobu. Tako isto i Sv. Augustin. Danas je drukčije vrijeme i drukčije shvaćanje. Ali neka nam se oprosti, no i Augustin i Aristotel promatrali su pjesništvo sa filozofskoga stanovišta. Kao takovi, ulazili su u bit njegovu. Bit ostaje vazda ista, i nikada se ne mijenja. Pa ako su oni pogodili u svomu naziranju, to će i danas njihova nauka biti aktuelna, a bit će i za buduća vremena. Vazda će biti ritam nuždan i potrebit za pjesmu. Ali nije ovo naziranje dvaju velikana samo njihovo i za njihova vremena. Ono je i danas u životu u svim školama i svim narodima. A mora tako i biti, jer se prava pjesma ne može bez ritma zamisliti.

[1] c. II. a. 1.

[2] De ordine c. XIV. br. 40.

Da ja imam pravo kao dokaz navest ću samo neke naše pisce:

Antun Pechan ovako piše u svojoj knjizi »Poetika« doslovno: »Milozvučnost pjesničkog sloga očituje se osobito stanovitom izmjenom naglašenih (dugih) i nenaglašenih (kratkih) slovaka. Ta stanovita izmjena naglašenih i nenaglašenih slovaka zove se ritam (Rhytmus). Ritmom se s vana odlikuje pjesnički slog od prozaičkoga.« [3]

Franjo Petračić »Hrvatska Čitanka«, koju je priredio Franjo Zagoda, ovako veli: »Pravilno izmjenjivanje arze i teze zove se ritam... Arza i teza udešavaju se ili po kvantiteti ili po naglasu. Slogovi nekim ritmom među sobom povezani čine stih. Kako se stihovi grade ili po kvantiteti slogova, ili po akcentu, ritam je«. Pa opet isti auktor, kad piše o stihu, ovako kaže: »Stih je ritmička jedinica, u njoj je određeni broj slogova sastavljen po određenom ritmu... Ritam se udešava ili prema kvantiteti, ili prema naglasu slogova«. Isti auktor govori o narodnim pjesmama i njihovu ritmu. Zatim prelazi na umjetni stih, pa veli da su našim pjesnicima uzor narodni stihovi ili stihovi strani. I nastavlja: »Strani se stihovi sastavljaju od osobitih česti, koje se zovu stope. Stoga je ritmički spoj arze i teze«. Dakle Franjo Petračić — odnosno Đuro Zagoda nipošto ne pomišljaju pjesme bez ritma. [4]

I Milan Ćuković u svojoj čitanci za V i VI razred srednjih škola jednako ne može pomisliti pjesmu bez ritma. On

[3] Poetika str. 9.

[4] Početni listovi poetike u njegovoj Čitanci.

ovako govori: »U pesmi je ritam pravilno izmenjivanje naglašenih i nenaglašenih slogova. U pesništvu starih kulturnih naroda Grka i Rimljana, pazilo se je ne na naglasak, nego na dužinu sloga. Kod njih je ritam pravilno izmenjivanje dugih i kratkih slogova. Vezivanjem jednog naglašenog sloga sa jednim, sa dva ili sa više nenaglašenih slogova nastaje ritamska jedinica, koja se zove stopa... Pesnik slaže reči po nekom određenom ritmu.«[5]

Slično govore o nuždi ritma u pjesmi i pisci drugih narodnosti. Nije dakle samo stari Aristotel sa sv. Augustinom našao u pjesmi brojeve, ili, kako mi kažemo, ritam, nego ga nalaze ljudi sve do današnjih dana, i to ne kao kakovu stvar akcidentalnu, nego kao stvar nužnu bez čega se pjesma ne dade zamisliti.

I pravo je tako! Poezija spada u područje ljepote. Prema zdravoj filozofiji ljepota se sastoji u potpunoj savršenosti same stvari. Stoga filozofi traže za objektivnu ljepotu tri svojstva. Prvo je integritas — n. p. ljudsko lice treba da ima sva potrebita uda koja njegova priroda po sebi traži. Dakle treba da ima obraze, čelo, usta, nos, oči, uši i t. d.

Drugo svojstvo koje filozofi traže jest izmjerenost — proportio. Naime: kada bi ljudsko lice imalo sve što je potrebito za nj, ne bi odmah slijedilo da je lijepo. Za ljepotu lica nužno je da sve to bude u izmjerenoj proporciji, t. j. u takvome odnošaju da jedno s drugim sačinjava harmoniju. Kada bi n. p. na licu bilo sve uredno i pravilno, a sami nos prekomjerno dug, ili prekomjerno širok, to lice ne bi bilo lijepo. Nos bi pokvario harmoniju koju bi inače proizveli drugi dijelovi lica.

Treći je uvjet sjajnost — claritas. A to će reći da za ljepotu još treba sjajnost forme, kojom udara na naša sjetila i tako u nama pobuđuje čuvstvo ugodnosti. Taj sjaj zovu filozofi resplenditia formae. Sve ovo i za pjesmu treba, ako ona hoće da bude pjesma, t, j, ako hoće da bude prava i lijepa pjesma.

Iz ovoga slijedi da pjesma traži i sjajne misli, i plemenita čuvstva, i izmjerenost u njima, i vanjsku formu, t, j.

[5] Str. 22—23.

ritam ili proporciju brojeva, rekao bi Aristotel. I bez toga valjana i lijepa pjesma ne dade se zamisliti. Kad bi jedno od toga falilo, pokvarilo bi njezinu ljepotu. Ne znam, kako je mogao pisac »Hrvatske Straže« kazati da ritam nije bitan za pjesmu — pače da je samo akcidentalan!

Jedna nezgodna zabuna

Pisac »Hrvatske Straže« jako je sposoban čovjek i on dobro poznaje našu literaturu i pravila po kojima se literatura uvađa. Ali kao kod svakoga u životu, tako se je i u njega dogodila jedna zabuna. Na njegovu dušu djeluju u pjesmi najviše čuvstva. I on se je za njima zanio, pa je pomislio da su čuvstva sve u pjesmi. Stoga je rekao da su za pjesmu bitna samo nutarnja čuvstva. Zato on kaže da hebrejska pjesma nije poznavala ritma, ali je imala nutarnji ritam, pa je ipak imala svoju veliku umjetničku vrijednost.« Na drugomu pak mjestu veli: »Forma može biti uopće vrlo raznolika, a glavno je da je unutrašnji duh pjesnički. Species mille, ars una«. To on isto kaže kad veli da strogi stih sapinja spontanost i unutrašnji tijek psihičkog doživljavanja.

Dakle uvaženi pisac gleda na čuvstva, unutrašnji ritam ili psihičko doživljanje. Sve mu je drugo sporedno, konvencionalno. Eto u tome je jedna golema zabuna. A mi smo potpuno uvjereni da su ovakove tvrdnje predaleko otišle. Bez sumnje da je pjesmi potrebit nutarnji duh, ili recimo psihičko doživljavanje, ili ako ćete nutarnji ritam t. j. nutarnja čuvstva. Ali pjesma se ne sastoji samo u nutarnjemu čuvstvu. Čuvstva moraju imati i svoje vanjsko tijelo. Kod čovjeka je nužna duša kao prvi faktor koji ga sačinjava. Ali je i tijelo nužno za njegov bitak. Istina tijelo nije prvi faktor, ali je jednako nužni faktor sa dušom, pa kao što duša spada na bit čovjeka, tako i tijelo jednako spada na bit čovjeka, jer nije čovjek duša sama, niti je on tijelo samo, nego i jedno i drugo bitno ujedinjeno. Isto tako za pjesmu nužan je unutarnji psihički doživljaj kao prvi konstitutiv njezin, ali je jednako potrebita i vanjska forma njezina. Ova vanjska forma mora biti udešena prema nutarnjosti, a nutarnjost treba da vani probije kroz sebi primjereno sredstvo.

Pada mi na pamet ono mučno filozofsko pitanje de principio individuationis tjelesnih stvari. Naime: Pita se otkuda nastaju razna individua u istoj vrsti, kad je ona jedna (in eadem specie). Razni auktori razno misle. Skot je izašao sa svojim glasovitim haecceitetom. Sveti pak Toma stoji pro materia signata quantitate. Ja sada ne ću da ulazim u ta zapletena filozofska pitanja, ali, možda, može zgodno poslužiti riješenje svetoga Tome i za naš slučaj, barem kao jedna približna slika. Prema nazoru svetoga Tome formae corporales ne mogu postojati u sebi same, nego one postoje u onomu što one oživljavaju. To znači da forma specifica biva sužena, limitirana, ili recimo oblikovana od materije, t. j. od onoga što ona oživljava (informira). Dakle materija po svetomu Tomi individuira tako, da jedan individuum postaje individuum, i kao takav različit od drugoga, n. p. drugo je Marko, drugo Ivan i t. d.

Isto tako psihički doživljaj, iako je prvi u pjesmi — recimo forma, duša, ipak mora da steče svoju pjesničku individualnost iz vanjskoga odijela. Po tome odijelu će se poznati da li oni nutarnji osjećaji spadaju na pjesmu ili na koju drugu literarnu kategoriju, jer svako očitovanje nutarnjih doživljaja nije uvijek pjesma. I u romanu, i u ljubavnim i prijateljskim pismima ljudi iznose svoje psihičke doživljaje, pa ipak to nije pjesma, osim ako tko hoće da govori o pjesmi u najširem smislu. A zašto nisu pjesma? Jer ona nutarnja čuvstva nisu probila vani kroz sredstva pjesme, niti su ih ova sredstva oblikovala, individuirala. Naprotiv, njih su individuirala sredstva proze. Stoga ona čuvstva ostaju samo prozaički sastavci.

I muzika može pomoći razjasnjenju ovoga pitanja, jer je muzika slična pjesmi. Pjesma nam govori riječima, muzika tonovima. I jedna i druga traži sukcesiju. Što bi bilo kada bi skladatelj svoje najdivnije i najpoletnije muzičke osjećaje stavio pod jednostavnu nerazumljivu formu mumljanja, ili pod jedan monotoni krik kako ga prave nekulturni ljudi u prašumama? Ili recimo kada bi sve te zamisli i nutarnje doživljaje stavio pod jednu monotonu kajdu? Kakova bi to muzika bila? Bili na taj način Mozart, Haydn,

Beethoven, Schubert, Wagner i t. d. ikada mogli da nam dadu onakove umotvorine kakove su dali? Ali oni nisu ostali pri nerazumljivom mumljanju, niti pri primitivnom kriku, niti jednoj jedincatoj kajdi, nego su uzvišene koncepcije svoga duha stavili pod razne kajde i muzičke intervale. I sve je to njima dalo čar i ljepotu kojim se divimo. Po onim vanjskim znakovima njihova čuvstva sada su mila, sada tiha, sada silna i burna, veličanstvena i ushitna. Sva nutarnja finoća i zapletenost duše dolazi k nama po zapletenosti oni malih kajda, koje zajedno sa nutarnjošću sačinjavaju jednu složenu muzičku ljepotu.

Sigurno mali slavulj krasno pjeva. I kad bi on imao razumnu dušu, pa imao i posjedovao nutarnja čuvstva onakova kakova nam njegov sadašnji glas izkazuje, što bi vrijedila ta njegova nutarnja čuvstva, kada on ne bi imao onakova glasa kakav sada ima, kad bi n. p. imao glas vrane? Uh, kako bi ružno graktao!

Na sve ovo uvaženi pisac »Hrvatske Straže« nije promišljao. Zabuna mu se je dogodila.

Naša i hebrejska poezija

Uvaženi pisac »Hrvatske Straže« za dokaz svoje teze utiče se našoj poeziji pa i hebrejskoj. I kaže: Nije li naš narod stvarao od najdavnijih davnina takve pjesme i zdravice, koje su u vanjskom ritmu zadržale najveću slobodu, a od strogoga im je stiha ostao možda samo srok? I dalje nastavlja da takve stihove nalazimo u dječijim igrama, zdravicama, u naricanju, gnomama, poslovicama, mnemotehničkim pravilima i t. d. Donosi nam također kao uzor ovu tobožnju pjesmu:

Vlovili smo jednu ribu,
Kojoj je glava bila kod Varaždina,
a rep tija kod jednoga osečkoga melina
Samo nesmo znali
Kak bi tu ribu na breg speljali.
Zapregli smo vole celoga našega hatara
Od madjerskoga Vizvara
Do našega horvackoga Belovara.

Ali neka nam oprosti učeni pisac: mi ne stojimo za to da je narod pjevao prave pjesme slobodno, t, j, bez ritma. On, kad je pjevao, nije naprosto pripovijedao ili govorio kako ga je bila volja, nego je vazda bio ritam koji je davao život njegovoj pjesmi. Pogledajmo na narodne pjesme bilo junačke, bilo sitne — takozvane ženske. I svagdje ćemo naći ritam po komu pjesma našim ušima igra.

Što uvaženi pisac govori o zdravicama, poslovicama, gnomama i t. d. sve to nije ad rem, jer ovo ne spada na pjesmu u strogomu smislu. Istina, priče i zdravice i poslovice često su duhovite, i kada su takove, obično imadu izvor u pjesničkoj, talentiranoj duši. Ali one nisu nipošto pjesma u našem smislu. To je sasvim druga vrst i u literaturi ih označuju kao različite pjesme. Stoga za njih nije potrebit ritam, nego samo duhovitost.

G. pisac pače misli da su u početku sve naše pjesme bile slobodno sastavljane, t. j. bez ritma, osim onih koje su se pjevale, jer veli, »Inače u pjesmama za recitaciju vanjski je ritam bio slobodan.«

Je li to tako bilo u početku, to je teško reći. Ali recimo da je bilo tako, pa što bi iz toga slijedilo? Bi li takova tobožnja pjesma bila pjesma? To su radije neki daljnji začeci pjesme, ili rudimenta iz kojih će se poroditi pjesma. Sv. Augustin piše da dijete koje je počelo govoriti ne može se reći da je govornik, jer za govorništvo nisu dostatne samo riječi, nego još nešto drugo, mnogo više: Quia et puer tuus quamlibet impolitissimus et rusticissimus, cum vel uno verbo interroganti tibi respondet, fateris eum aliquid dicere? D. Fateor. M. Ergo et ille orator est? D. Non. (De musica L. 1, c, 11)

I u našemu slučaju, recimo da je tako bilo u početku kako uvaženi pisac kaže, pa zar je to bilo pjesništvo? To je radije bilo dijete koje brblja, ali nipošto nije orator. Da, orator non est. — Nije pjesnik, niti je njegova pjesma pjesmom! Što nam onda pisac donosi takove tobožnje pjesme da opravda ispravnost slobodnog stiha kod modernih pjesnika?

A tek gore navedena podravska zdravica! Pa kakva je to pjesma? Ona nam izgleda da je u carstvu pjesme ono, što je glistina u carstvu živinstva. To je pjesma nespretna, lijena, bez ikakova pjesničkog ukusa. Pače ta pjesma nipošto nije pjesma, nego nekakova gatavica, koja bi spadala na gatke Vrčevića, ili kojega drugoga sabirača narodnog blaga.

Ništa ne imponira što je tu tobožnju pjesmu uvaženi pisac možda našao u kakovu zborniku. Zbornici obično donose sve što se u narodu nađe, bez obzira da li je to lijepo ili nije.

Sada pristupimo k hebrejskoj poeziji.

G. pisac kaže: »Hebrejska poezija nije poznavala ritma u modernom smislu riječi, a ipak je imala svoj unutrašnji ritam. Imala je i svoju veliku umjetničku vrijednost, premda nije poznavala strogih stihova, stopa, kitica i srokova«. Dakle hebrejska poezija imala je nutarnji ritam, ali nije imala vanjskoga!

Ali mi mislimo da je g. pisac predaleko pošao svojom tvrdnjom. Kada hebrejska poezija ne bi imala vanjskoga ritma, onda bi joj falilo ono, što za pravu pjesmu treba. Već sam u početku kazao da se arza i teza udešava ili po kvantitetu ili po naglasu. A baš ljudi, koji su se bavili specijalno hebrejskim pjesništvom kažu nam da hebrejske pjesme imadu ritam koji se je sastojao u naglasima. I obično ih je imao tri ili četri, ali manje od dva nije imao, a niti ih ima više od pet. Ovdje će biti najbolje da govore auktoriteti:

P. Vaccari: »Quarto nec exigi videtur determinata quantitas seu mensura syllabarum, versus hebraicus regitur rhytmo tantum, non etiam metro, nam ut ait Augustinus: omne metrum rhytmus, non omnis rhytmus metrum.«[6]

Eduard König: »Der Rhytmus der althebraischen Poesie liegt im Wechsel zwischen betonten und je einer oder mehreren unbetonten Silben«.[7]

Schneller: »Die Rhytmen sind mannigfaltig. Eine Zeile kann zwei bis acht Hebungen haben, und zwischen zwei

[6] Institutiones Biblicae str. 4 i 5.
[7] Die Psalmen str. 12.

Hebungen werden oft drei Senkungen bequem untergebracht.« [8]

Zapletal: »Dari etiam aliam legem, qua rhytmus poesis Haebreoruum regitur, scilicet metrum in naturali (grammatico) vocum accentu fundatum«. [9]

Zorel: Die hebräische Poesie ist eine akzentuirende, d. h. die grammatische Tonsilben der Wörter nehmen im allgemeinen auch die betonten Stellen (Hebungen, Arses) des Verses ein, wie dies in vielen modernen Sprachen, ins besondere auch im Deuschen und Englischen, der Fall ist«. [10]

Ovako i drugi auktori tvrde.

Istina u današnjem masaretskom tekstu ritam je katkada nestalan, jer stihovi nisu učuvani uvijek onako kakvi su bili u originalu sa strane prepisivača. Ali je stalno da hebrejske pjesme imadu ritam i to ne samo nutarnji, nego i vanjski. Niti se mogu moderni pjesnici braniti sa tobožnjom manjkavosti ritma kod Hebreja. Neka oni pokušaju da pjevaju i na našemu jeziku pjesme slične psalmima, kao što su neki i pokušali sa lijepim uspjehom, i mi ćemo ih pohvaliti, jer će to biti prave pjesme pune života. Ali nipošto ne ćemo pohvaliti prostu prozu koja nam se nudi kao pjesma.

Iznakaženje pjesničke duše

Ja sam u članku »Moderno pjesništvo« govorio i o slaganju verasa — rimovanju. I rekao sam da rima, apsolutno govoreć, nije potrebita za valjanost i ljepotu pjesme. Evo mojih riječi: Mi ne niječemo da i bez ovoga slaganja ne može biti pjesma pjesmom. Nije slagao ni Homer, ni Virgil, nije ni Mažuranić, ni Njeguš, a nisu slagale ni naše narodne pjesme, pa su ipak te pjesme prvoga reda«. Dakle nisam ja tražio slaganje kao nešto što je apsolutno potrebito, nego sam istakao da i slaganje daje čar i ljepotu, ka-

[8] Apud König l. c.

[9] De poesi haebreorum str. 27.

[10] Einführung in die Metrik und die Kunstformen der hebraischen Psalmendichtung.

ko zlatne toke daju junačkom odijelu posebnu ljepotu. Ja sam slaganje htio u onomu članku istaknuti kao opoziciju tobožnjemu modernomu stihu, koji se na slaganje ni ne osvrće. A to sam istakao i zato, jer u slaganju ne vidim tolike poteškoće kod pravih pjesnika. Istina, reći će uvaženi pisac »Hrvat. Straže« da i to smeta pjesnikovu slobodu i njegovo psihičko doživljavanje. Da ima u tome više mučnoće, jasno je po sebi, ali moram reći, da tu mučnoću lako svladava onaj, koji ima pravu pjesničku žicu. I tko u tomu nema lakoće, teško da je dobar i inače pjesnik. Ona pak mala mučnoća obilno se naplaćuje, jer time daje pjesnik svomu stihu neku zaokruženost prema cijelosti i ornamentiku, koja nas frapira. Pročitajmo n. p. pjesmu Viktora Huga Luji XVII, ili neke pjesme Preradovića, Kranjčevića, Alaupovića, Jovanovića, pa ćemo osjetiti koliki čar daje rimovanje njihovim pjesmama. Koja razlika n. p. između ovih Preradovića verasa:

Pjevaj samo kad ti duša pjeva
Kad ti sjedi na koljenu dijeva
Ona sveta boginja istine
Nju zazovi kad ti pjesma sine
Nju zazovi kad ti pukne žica
Da ti bude ljuba i sestrica i t. d.

Koja je, rekoh, razlika između ovih verasa i tobožnjih verasa — proze naših modernih pjesnika kad običnim stilom kažu da im je kroz prozor unišla u kuću jesen!?

Ono što sam onda rekao o slaganju, to i danas kažem: Rimovanje daje pjesmi osobitu ljepotu. A nisam ja sam koji tako kaže, nego i drugi. Petračić — Zagoda u svojoj »Hrvatskoj Čitanci« na str. 10 doslovno veli: Ritmu u stihu pomaže često i srok. Milan Ćuković na str. 18 svoje čitanke veli: Slik je najljepša i najraširenija figura i t. d.

Isto tako govore i drugi, koji su pisali o poetici.

Baš zato, jer sam kod modernih vidio ovu manjkavost, htio sam upozoriti na nju u onomu članku. I da pokažem kako nije takova mučnoća u sklapanju, uzeo sam iz jedne pjesme samo prvih šesnaest stihova i pretvorio ih u prave verse. Naravno, kada bih ja pjevao originalno, drukčije

bih pjevao. Naime: pjevao bih onako, kako bi to odgovaralo momu duhu i karakteru. Svaki čovjek ima svoj specijalni način, osobito kad se radi o umjetničkoj koncepciji i stilu. Ali moja zadaća je onda bila samo ta, da one prozačne verze pretvorim u prave. Stoga sam se morao držati pjesnikova teksta. I pretvorba mi je lako uspjela.

Ali, jer ja ni sebe, ni svoje kvalitete ne umišljam, niti želim umišljati velikim, zato sam odmah kazao da to nije tako dobro. I baš sam upotrebio ove riječi: »Znam da to ne će biti tako dobro, ali učinit ću da kažem, kako bi se moralo pjevati«. I još dalje rekao sam i ovo: »Siguran sam da bi Ivo Lendić bio ispjevao krasnu pjesmu, koja bi mogla stati uz bok Preradoviću, da je radio po pravoj formi pjesme«. Ja to i sada kažem: Da je mladi, zanosni, renomirani pjesnik ostavio prozaični stil i u svoju pravu pjesmu unio svoju fantaziju, svoja bujna čuvstva, svoju krv i život, kakova bi ta pjesma bila? Možda bi se u ljepoti natjecala sa najljepšim pjesmama Preradovića, Kranjčevića, Tugomira Alaupovića, Nazora i t. d. I kada je ovo ovako, neznam kako je mogao pisac »Hrvatske Straže« reći da sam ja iznakazio pjesničku dušu. Ne bi bilo zgodno da ja rečem da je on iznakazio moju namjeru, ali svakako on joj je dao sasvim drukčiji značaj.

Nego i ovde se je dogodila g. piscu jedna nezgoda. U ono šesnaest verasa nema nikakve duše, valjda stoga što je to početak one pjesme, ili s koga drugoga razloga. Ali svakako u njima je nema. No kada u njima nema duše, ja im tu dušu sa mojom pretvorbom u prave verse nisam mogao ni odnijeti, niti iznakaziti. Ja znam da je ukus individualna stvar, ali mi je ipak čudno, da se može tvrditi prisutnost duše ondje gdje je nema, kao što mi je čudno, da se može ubrajati u pjesme ona pjesma iz Podravine!

Poricanje pjesničkog karaktera

Moderno pjevanje počelo je podavno. Netko je počeo da niže riječi jednu nad drugom, netko je napustio ritam i stao prosto pisati. To je nazvao pjesmom. Ljudi su stali, i gledali, i čudili se! Međutim nadolazili su pristaše. I

stalo se vikati: Ovo je moderno pjevanje! Staro je ukočeno, bez psihičkog doživljaja! U Preradoviću ne vrijede nego sama tri stiha! i t. d. Pred onom bukom svak je utegao dušu u se. Tko da reče da taj novi način nije pjesma nego proza?!

Ipak ja sam se usudio da se otresem straha. A teško je to bilo. Pače, sama »Nova Revija« ogradila se, da ne prima na se odgovornost za onaj moj članak. I kada sam očigledno iznio da oni sastavci nisu drugo nego prosti prozaički sastavci, ili ad summum pjesnička proza, mnogi su oči otvorili, a oni koji su to već i prije znali, uzdahnuli su i rekli: hvala Bogu da se jednom čuje glas proti ovakomu patvorenju prave poezije!

Ali ja sam znao da ima nekoliko mladih katoličkih pjesnika, koji su po svojstvima svoga duha pravi pjesnici. Šteta, velika šteta, da su se i oni stali dosta povoditi za modernom strujom, a inače su mogli izraditi krasnih pjesama, koje bi imale trajnu vrijednost, pa bi možda već sada imali katoličke Kranjčeviće, Preradoviće, Poljake i t. d. Stoga sam donio neke ulomke iz njihovih sastavaka i pokazao da su isto što i proza. I očito je bilo da je to proza. Ja sam je nazvao pjesničkom prozom. Time nisam učinio nikakovo zlo, nego dobro i pjesnicima i našoj literaturi. G. pisac »Hrv. Straže« veli da mi moramo podupirati naše pjesnike. To je istina. Ali mi moramo i kazati gdje su njihove pogreške, da ih se znadu čuvati i da tako budu korisniji našoj knjizi.

Napokon pisac »Hrvatske Straže« napisao je da sam ja porekao pjesnički karakter Lendiću, Korneru i Kokiću i drugim pjesnicima. Ali to nipošto ne stoji. Ja visoko cijenim poetični dar ovih svih triju pjesnika. Pače ja sam u onom istom članku rekao o Lendiću ove riječi: On je bez sumnje jedan od najdarovitiiih modernih pjesnika. Njemu se ne može reći da nije pjesnik, nego se mora reći sasvim obratno.« Eto tako sam ja o Lendiću rekao. I posljednja njegova pjesma koju je on sastavio prigodom odijeljenja Slovačke i Češke i stavljanja u zagrljaj velike Njemačke, pokaziva njegovu pjesničku darovitost. Istina, mnogi pori-

ču onoj pjesmi vidovitost političku, ipak svak mora da prizna da ona pjesma ima sve što se za pjesmu traži. Ona lijepo i poletno titra kao u zraku! Jednako sam se pohvalno izrazio i o Korneru i Kokiću. Nisam dakle ja porekao pjesnički karakter ni Lendiću ni Korneru ni Kokiću, nego sam izrazio želju da bi pjevali pjesničkim ritmom — *n*ipošto prozom, jer proza nikada nije pjesma.

Pogotovo imao sam pravo da to rečem kada i sam pisac »Hrvatske Straže« ispovijeda, da je ovaj način pjevanja već danas nageo k smrti i da se opažaju znakovi rehabilitacije strogoga stiha. Nipošto pak ne mogu da usvojim ono što on kaže da se forma u pjesništvu mora neprestano mijenjati. Ja dozvoljavam da se ona može mijenjati, ali nipošto u prozaičnu formu. Ako se ona i mijenja, ona mora ostati forma pjesme — ritmička forma. Mogao je Horacije od heksametra i pentametra pristupiti Grcima i njihovim strofama i metrima, ali nipošto nije smio pristupiti prozaičnomu prikazivanju svojih misli i čuvstava. Svaka prava forma pjesme uvijek vrijedi, i uvijek je se može rabiti, ali proza uvijek ostaje proza!

Opaska Uredništva: Za članak uredništvo ostavlja odgovornost piscu.

Dr fra Bone M. Radonić:

Pojam zakona u Duns Skotovom sustavu

RÉSUMÉ. — La loi d' après Duns Scot (suite et fin). — Si la loi était un acte de l' intellect on ne pourrait pas expliquer la transition des conseils évangéliques en veux. — L' opinion des thomistes finalement aboutit au rationalisme stoïques et au formalisme kantiste. — L' intellect ne crée pas de vérités ni théoriques ni pratiques mais les révèle simplement. — Si l' intellect et la volonté divine n' existaient pas, d' après l' opinion thomiste, la loi existerait sans le législateur suprème, se basant sur la nature intelligente humaine. — Dans la deuxième partie de sa thèse l' auteur cite les opinions des philosophes, théologiens et juristes et aboutit à la conclusion que l' énorme majorité d' entre eux se rangent du côté de Duns Scot. — Saint Thomas lui même en plusieurs endroits attribue la loi à la volonté, et là où il semble la mettre dans l' intellect il la fait dépendre du préalable acte de la volonté. — Tous les scotistes sont de l' opinion de Scot ainsi que Suarez et presque tous les jésuites. Les thomistes qui disent que la loi dépend du préalable acte de la volonté en réalité disent le même que Duns Scot. En dehors de ces écoles la majorité est pour Duns Scot. Il y en a qui attribuent la loi à l' intellect et à la volonté. Les catéchistes, les confesseurs, les prédicateurs parlent de la volonté divine comme de la suprème loi de notre vie morale. — Dans la vie quotidienne tous les hommes pratiquement partagent la même opinion.

Građanski zakoni

Sam oblik države: monarhija, aristokracija, demokracija, ne može biti određen razumom, nego slobodnom voljom zakonodavca. Razumu su indiferentni svi državni oblici, i on ih ne nameće volji.

U raznim državama razni su zakoni, pa i u istoj državi zakoni se izmjenjuju, ukidaju i postavljaju. Sve se ovo ne može složiti s tomističkim mišljenjem o biti zakona. Pa i prije nego su neke uredbe dobile bit zakona, bile su u razumu zakonodavca; on je o njima razmišljao, smatrao ih zgodnim, a često i nužnim za mudro upravljanje podložnika, pa, ipak, nisu imali vrijednost zakona, dok ih njegova volja kao takove nije prihvatila i nametnula sa-

vjesti podložnika. Kad bi zakoni bili plod razuma, bili bi u svim državama jednolični i ne bi se mogli izmijeniti; barem dok traju iste prilike. Ima zakona koji vežu u savjesti, a drugi su samo kazneni, a drugi, koji poništavaju vrijednost čina ili osobu čine za nešto nesposobnom. Odakle ova razlika u zakonima? Stalno ne od razuma, nego od volje zakonodavca.

Zavjet

Osim zapovijedi imamo u Evanđelju i savjeta; posebno tri evanđeoska savjeta: svojevoljno siromaštvo, doživotna čistoća i potpuna poslušnost. Savjeti nikoga ne vežu pod grijeh, ako ih svojevoljno ne odabere. Tri evanđeoska savjeta čine bit redovničkoga staleža. Svojevoljnim prihvaćanjem i obvezivanjem na evanđeoske savjete prosti kršćanin postaje redovnik, osoba posebno Bogu posvećena. Za nju savjeti postaju zavjeti, promjenjuju svoju narav: gube narav savjeta, a primaju narav zapovijedi ili posebnih zakona. Reiffenstuel veli: »Zavjet je neka vrsta posebnog zakona, kojim se neko obvezuje Bogu.« [146] Nastaje pitanje, kako tomističko mišljenje o zakonu može protumačiti opstojnost i bit zavjeta. Ako zavjet dobiva bit od razuma,a razum nužno i jednolično diktira: odakle to, da se savjet pretvara u zavjet tj. u zakon? To je nemoguće! Ili je vazda bio zakon, zapovijed, a onda nema savjeta, i redovnici su nužno morali prihvatiti evanđeoske savjete. Nastaje pitanje, zašto je razum nametnuo samo nekim kršćanima evanđeoske savjete. a ne svima, jer su u tom pogledu svi jednaci. Ako je, pak, razum savjete diktirao kao savjete, onda nikada nisu mogli dobiti narav zavjeta prostim činom razuma, koji se ne mijenja. Isto vrijedi uopće za sve savjete i nadahnuća Božja.

Bogoslovci razlikuju prostu odluku — propositum od obećanja — promissio, koje se traži za valjanost zavjeta. [147] Tomističko mišljenje nije kadro obrazložiti ovu raz-

[146] Anacletus Reiffenstuel, O. F. M., Theologia moralis, 119, 4, Venetiis 1727.

[147] Noldin, S. J., De praeceptis, II 220—221, Oeniponte 1922.

liku. U razumu ne može biti razlog, da prosta odluka ne veže, dok obećanje veže. Razlog je u volji, koja daje različitu narav ovim činima. Praktično i tomisti tako govore, koji inače obećanje stavljaju u čin razuma, a dosljedno i zavjet. [148] Prümmer, O. P., daje slijedeći naputak da ispovjednik može saznati, da li je pokornik učinio pravo obećanje i dosljedno zavjet, ili prostu odluku: »Jesi li *htio* sebi nametnuti obvezu, i to pod grijeh, kada si obećao dotično djelo, ili nisi *htio* nametnuti takovu dužnost.« [149] Dakle i tomista tvrdi, da obveza, a dosljedno i bit zavjeta dolazi od volje, a ne razuma, jer htjeti i ne htjeti čini su volje.

Stoički racionalizam i Kantov formalizam

Vrhovno načelo stoičkog ćudoređa jest živjeti prema razumnoj čovječjoj naravi. Razumna ljudska narav vrhovno je pravilo ćudorednog djelovanja. Sve druge pobude otpadaju i nećudoredne su. Kantu je čovječji razum, autonomna volja, razumna ljudska narav izvor i temelj zakona. Čovjek vrši svoj zakon, koji u sebi otkriva, bez obzira na koju drugu pobudu: Boga, sreću, korist. [150] Tomističko mišljenje vodi do istoga zaključka. Zakon je formalno u razumu, a razum, pa i Božanski, ne stvara istine ni spekulativne ni praktične, nego ih otkriva u Božjoj biti, biti stvari i njihovim bitnim odnošajima. Iz čega slijedi, da se zakoni ne samo fundamentalno nego i formalno nalaze u Božjoj biti i u biti stvari. U ovoj pretpostavci zakon bi opstojao i kad ne bi bilo Božanske volje ni razuma, pa konačno ni samoga Boga. Vječni i naravni zakon opstojao bi bez zakonodavca, ili bi bila zakonodavac razumna ljudska narav s njezinim glasnikom prirodnim razumom. Čovjek bi bio sebi i zakonodavac, i zakon, i svrha zakona: to je u suštini Kantov nazor.

[148] I, II, qu. 88 a. 1.

[149] Dr. M. Prümmer, O. Pr., Manuale theologiae moralis, II 319, Friburgi Brisgoviae 1923.

[150] B. H. Merkelbach, O. P.: Summa theologiae moralis, I De principiis, 124—130, ed. 2, Parisiis 1935.

Skotovu sustavu nema formalnoga zakona bez Vrhovne Božanske volje! Bog je suveren svih bića i suvereno Njegova volja stvara zakone suglasno s Božanskom mudrošću!

Teološko-Asketski razlog

Čovječanska se je narav Krista Gospodina silno prestrašila grozota Muke i Smrti, te je Krist vruće uzdahnuo Ocu: *»Oče moj, ako je moguće, neka me mimoiđe kalež ovaj, ali ne kako ja hoću, nego kako Ti! ... neka bude volja Tvoja!* [151]

Bila je odredba Presv. Trojstva, da Krist podnese Muku za spas čovječanstva. Krist je pripisuje volji Očevoj, koja je može i promijeniti, a ne razumu.

Dok se Krist razgovarao sa Samarijankom, rekoše mu učenici: *»Rabi, jedi!« A On im reče: Ja imam jelo da jedem, za koje vi ne znate ... jelo je Moje, da činim volju Onoga, koji Me je poslao, i da izvršim djelo Njegovo.«* [152]

Vršiti volju Očevu, koja je Kristu dala zapovijedi, bila je njegova životna zadaća.

Razlog dolaska Kristova na zemlju jest da čini volju Očevu: *»Jer sam sišao s neba, ne da činim volju Svoju, nego volju Onoga, koji Me je poslao, da od svega, što Mi dade, ništa ne izgubim, nego da to uskrisim na Sudnji dan. Jer ovo je volja Oca Moga, da svaki, koji vidi Sina i vjeruje u Njega, imade život vječni, i Ja ću ga uskrisiti na Sudnji dan.«* [153] Krist postavlja volju Očevu kao vrhovno pravilo Svoga djelovanja. Ona je postavila zakon Kristu, da ništa ne izgubi, nego da sve privede k uskrsnuću; da svaki, koji vjeruje u Krista, bude spasen.

Krist poistovjetuje vršenje volje Očeve s izvršenjem Njegova zakona. *»Nego da pozna svijet, da ljubim Oca, i kako mi je zapovjedio Otac, onako činim.«* [154]

[151] Sv. Mat., gl. 26 r. 40, 42; Sv. Luka, gl. 22 r. 42.
[152] Sv. Ivan, gl. 4 r. 32, 34.
[153] Sv. Ivan, gl. 6, r. 38, 39, 40.
[154] Sv. Iv., gl. 14, r. 31.

U Očenašu nas je naučio, da molimo: *»Budi volja Tvoja, kako na nebu, tako i na zemlji.«* [155] Drugim riječima: neka ljudi potpuno ispunjaju Božje zapovijedi na zemlji, kako to čine blaženi u nebu.

Sv. Pavao nazivlje Upućenje Kristovo i Otkupljenje roda ljudskoga Otajstvom Božanske volje. [156] O Kristu kaže, da se je podložio odredbama Božje volje gledom na otkupljenje čovječanstva: *»Tada sam rekao: Evo dolazim, da činim, Bože, Tvoju volju.«* [157] Sluge opominje, da rado slušaju gospodare kao Krista, a ne samo naoko, da se dopadnu ljudima, nego kao Kristove sluge od srca čineći volju Božju. [158] Opet nam isti Apostol veli, da naša obvezanost na posvećenje dolazi od volje Božje: *»Ovo je Božja volja posvećenje vaše.«* [159]

Za Sv. je Pismo isto volja Božja i zakon Božji. Istina da Sv. Pismo nazivlje zakon Božji i svjetlošću; ali je svijetlo samo preduvjet i tvarni uzrok za čin volje.

Svi se duhovni učitelji slažu u tome, da sva naša svetost i savršenstvo stoji u vršenju Božje volje. Prva i nužna svetost jest vršiti Božje zapovijedi. Dakle, po običnom zdravom rasuđivanju isto je vršiti volju Božju i Božje zapovijedi; a to znači, da zapovijedi primaju posebnu narav od Božje volje, a ne od razuma.

Sintetička definicija zakona

Raščlanili smo i dijelove zakona prema načelu vrhovnih uzroka. O tvornom uzroku — causa efficiens nismo posebno govorili, jer je suvišno, a za Skota je tvorni uzrok vrhovni poglavar zajednice. [160] Unutarnji sastavni uzroci zakona jesu čini razuma i volje. Razumnost odredbe ili čin razuma jest tvarni uzrok — causa materialis, a čin volje, koji veže, jest oblikovni uzrok — causa formalis. Svršni

[155] Sv. Mat., gl. 6, r. 10.
[156] Efež., gl. 1, r. 9, 10.
[157] Židov., gl. 10, r. 7, 9; Ps. 39, 8—9.
[158] Efež., gl. 6, r. 5, 6.
[159] I Solunj., gl. 4, r. 3.
[160] Op. Oxon., l. IV d. 15 qu. 2 n. 6 (XVIII 265); Rep. Paris., ib. qu. 4 n. 9 (XXIV 234).

uzrok — causa finalis jest opće dobro zajednice, a objavljenje zakona nužni je uvjet, da isti može vezati podložnike — conditio sine qua non. Izložene dijelove možemo ovako povezati u definiciju: *Zakon je obvezatna odredba, koju je ustanovio razumnom voljom vrhovni poglavar savršene zajednice za opće dobro iste i zakonito objavio podložnicima. — Lex est ordinatio ligans voluntatis rationalis a suprema auctoritate societatis perfectae in eiusdem bonum commune constituta atque subditis legitime promulgata.*

II

Razna mišljenja teologa, filozofa i pravnika o biti zakona

Kanonista Michiels, O. M. Cap., tvrdi, da, blizu, svi kanonisti i bogoslovci prihvaćaju definiciju sv. Tome o zakonu.[161] Ovu tvrdnju ne smijemo baš slijepo prihvatiti, jer nije povijesno ustanovljeno, koja definicija zakona, Skotova ili sv. Tome, ima više pristaša. Sumnjivo je, da li je većina bogoslovaca i kanonista za izvorno mišljenje sv. Tome; osobito kako ga strogi tomisti tumače. Osvrnut ću se ukratko na mišljenja nekih bogoslova i kanonista i upozoriti na posebne okolnosti, koje će nam pružiti mogućnost, da primjereno ocijenimo vrijednost Michielsove tvrdnje. Počnimo sa sv. Tomom!

Sv. Toma i klasična definicija zakona

Sumnjivo je, da li je i sv. Toma za ovakovo mišljenje, kako ga izlažu strogi tomisti, ako mu nećemo prišiti protivurječje sa samim sobom. Istina je da sv. Toma izričito tvrdi, da je zakon čin razuma.[162] Mišljenje sv. Tome, ipak, nije potpuno određeno, kako na prvi mah izgleda. Sv. Toma postavlja jedan prigovor. Zakon pokreće podložnike na ispravno djelovanje, a pokretna sila pripada volji, a ne razumu. Dakle je zakon čin volje, a ne razuma.[163] Na prigovor ovako odgovara. Razum dobiva pokretnu

[161] Kod Crnice, nav. mj. str. 104 bilj. 4.
[162] I, II, qu. 90 a. 1.
[163] Nav. mj. 3.

snagu od volje. Ako neko izabere koje dobro kao svrhu, razum mu određuje sredstva za postignuće iste. Da volja bude izvor zakona, treba *da je razum prosvijetli.* U ovom smislu *možemo kazati, da volja zakonodavca ima snagu zakona.* Inače bi zakonodavčeva volja bila radije nepravda nego zakon.[164] Iz prigovora i odgovora na isti možemo razabrati misao sv. Tome. Njemu je glavno isključiti samovolju, a ne zanijekati volji sudjelovanje kod stvaranja zakona. Sv. Toma stalno uči, da je pravilo ljudskog djelovanja zdrav razum, i da je svih stvari mjerilo i pravilo Božanski razum. Ovako određuje odnošaj razuma prema volji. Razum pokreće volju na djelovanje, ali kao oblikovni uzrok — principium formale, jer pretstavlja volji predmet djelovanja.[165] S istoga razloga tvrdi, da je izabiranje — electio po svojoj biti čin volje, a formalno je čin razuma, jer volja bira prema sudu razuma.[166] Tako i obećanje — promissio stavlja među čine razuma, jer razum uređuje što treba da učinimo za drugoga.[167] Drugi bogoslovci obećanje stavljaju među čine volje.[168] Razuma je uloga upravljati voljom.[169] U Skotovu jeziku to bi značilo, da razum svijetli volji, koja je slijepa. Zapovijed ubraja među čine razuma, jer razum određuje nekoga u djelovanju tim što mu najavljuje što ima činiti.[170] Istu ulogu pripisuju razumu Skot i skotisti, premda zapovijed ubrajaju među čine volje.[171]

Sv. Toma izgleda, da nije dosljedan u svojim tvrdnjama: gdje raspravlja ex professo o činu zapovijedanja,

[164] Nav. mj. ad 3.
[165] Primum autem principium formale est ens et verum universale, quod est obiectum intellectus, et ideo isto modo intellectus movet voluntatem, sicut praesentans ei obiectum suum. I, II, qu. IX a. 1 i ad 3; qu. XIII a. 1; I, qu. 21 a. 1 ad 2 ed. 3.
[166] I, II, qu. 13 a. 1.
[167] II, II, qu. 88 a. 1.
[168] Noldin, nav. mj. II 220.
[169] I, II, qu. 16 a. 1.
[170] Imperans enim ordinat eum cui imperat, ad aliquid agendum, intimando vel denuntiando. I, II, qu. 17 a. 1.
[171] Vidi B. Mastrius, O. M. Conv., Disputationes theologicae in II 1. sent., 303—309, Venetiis 1757.

stavlja ga u razum,[172] dok na drugim mjestima tvrdi, da volja zapovijeda razumu i svim drugim duševnim moćima.[173] Dalje kaže, da Božanska volja upravlja nerazumna bića prema odgovarajućim ciljevima.[174] Kojoj moći pripisujemo zapovijed, istoj se mora pripisati i zakon. Radi ove neodređenosti stav sv. Tome glede biti zakona barem je dvojben.

Bližnje pravilo djelovanja čovječje volje jest vlastiti razum, a najviše vječni zakon ili Božanski razum. Stoga je bit grijeha u tome, što se protivi vječnomu zakonu.[175] Sv. Toma uči, da anđeo može sagriješiti, jer mu vlastita volja nije pravilo djelovanja. Jedino je Božanska volja sebi pravilo u djelovanju, dok svakoj ograničenoj volji *vrhovno je pravilo Božja volja.*[176] Imamo, dakle, dvije tvrdnje naoko suprotne: vrhovno pravilo našega djelovanja jest *vječni zakon*, koji je u razumu, i *Božanska volja*. Da riješimo prividno protivurječje, treba priznati, da je po sv. Tomi isto vječni zakon i Božanska volja. Za potvrdu može nam služiti i ovaj ulomak: »Volja ne može da bude prvo pravilo, nego je *pravilo uređeno — regula recta;* s njome ravna razum i um, ne samo kod nas nego i u Bogu... Ustvrditi, da od *same volje* zavisi pravda, isto je što i kazati, da *Božanska volja ne postupa prema zahtjevu mudrosti,* a to je hula.«[177]

Sv. Toma izričito stavlja bit zakona u čin volje u raspravi o običaju: »... Svaki zakon dolazi od razuma i volje zakonodavca: zakon pak Božji i naravni *od razumne Božje volje,* a zakon ljudski *od ljudske volje razumom određene.*«[178] Dalje veli, da se običajem može uvesti novi zakon, ukinuti stari i tumačiti, jer »se najdjelotvornije očituje mnogim vanjskim činima *unutarnji čin volje i sudovi*

[172] I, II, qu. 17 a. 1; qu. 50 a. 3 et ad 1—3; qu. 60 a. 1.
[173] I, II, qu. 1 a. 2 ad 3.
[174] I, II, qu. 1 a. 2 ad 3.
[175] I, II, qu. 71 a. 6; qu. 91 a. 1.
[176] I, qu. 73 a. 1.
[177] De veritate, qu. 23 a. 6; I, qu. 21 a. 1 ad 2. — Vidi Dr. J. Mausbach-Tischleder: Katholische Moraltheologie, I 81, ed. 7, Münster i. W. 1936.
[178] I, II, qu. 97 a. III.

razuma.[179] Na prvi prigovor ovako odgovara: »... Naravni *i Božanski zakon dolazi,* kako je rečeno, *od Božje volje;* stoga ne može biti ukinut običajem, koji dolazi od ljudske volje.«[180] Iz ovoga slijedi, da sv. Toma postavlja zakon i u razum i u volju, a razumnost traži kao podlogu zakona. I Skot uči, da zakoni moraju biti razložiti. Sv. Toma uči, da je običaj naroda pristajanje zajednice — consensus, koja se obvezuje, da će nešto činiti.[181] Pristajanje ubraja među čine razuma i volje. Razum sudi i odlučuje, što je razborito i pametno, a volja na to pristaje.[182] Tako nastaje običaj, koji ima snagu zakona.

O ćudorednim, obrednim i pravnim zakonima St. Zavjeta — praecepta moralia, caeremonialia et iudicialia, veli: »Neke zapovijedi kojega mu drago zakona imaju snagu obveze *iz samoga diktata razuma,* jer naravni razum nalaže, da ovo treba učiniti ili izbjeći: i ovakove se zapovijedi nazivlju ćudorednim... Ima pak drugih zapovijedi, koje nemaju snagu obveze iz samoga diktata razuma..., nego *po Božjoj ili ljudskoj ustanovi.*«[183] Bog je dao obredne naredbe, koje određuju čovječji odnošaj prema Bogu, i pravne zapovijedi, koje uređuju međusobni društveni odnošaj ljudi. Ovakovi zakoni »nemaju obvezatne snage *iz samoga razuma* nego *iz ustanove.*«[184] Desetine u St. Z. propisane su naravnim i pozitivnim Božjim zakonom. Zdrav razum traži, da puk pristojno uzdržava službenike, koji se staraju oko njegova duhovnoga dobra. Na koji način treba ih uzdržavati, to je odredila Božanska volja. Isto vrijedi za uzdržavanje državnih službenika.[185]

Iz svega što je rečeno slijedi, da bar neki zakoni po nauku sv. Tome dolaze od Božje ili ljudske volje, a ne od razuma. Stoga protivnici skotističke definicije zakona nemaju prava pozivati se na sv. Tomu, koji, najblaže rečeno, nije čisto odredio svoje mišljenje u ovom pitanju.

[179] Nav. mj.
[180] Nav. mj. ad I.
[181] I, II, qu. 97. a. 3 ad 3.
[182] I, II, qu. 74 a. 7 ad 1.
[183] I, II, qu. 104 a. 1.
[184] Nav. mj., qu. 108 a. 2; a. III ad 3.
[185] II, II, qu. 87 a. 1.

Drugi bogoslovci

Sv. Augustin, otac skolastika, ovako označuje vječni zakon: »Vječni pak zakon jest *Božanski razum ili Božja volja*, koja naređuje, da se opslužuje naravni red, a zabranjuje da se krši.« [186] A na drugom mjestu čisto kaže: »U onom presvetom anđeoskom dvoru i nebeskoj državi, *gdje je Božja volja zakon*...« [187] Sv. Naučitelj kaže, da zapovijed pripada volji, dosljedno i zakon. [188]

Sv. Anselmo, prvi od velikih skolastika, isto uči: »Volja je Božja učiteljica ljudske volje, ukoliko naime ona Božanska volja stvarno očitovana razumom stvorenjima, pokazuje im, što njihova volja mora prigrliti, a što odbaciti, jednako kao i ruka kipa na putu pokazuje kuda se ima putovati.« [189]

Skotisti, možemo reći, blizu bez iznimke pristaju uz Skotovu oznaku zakona. To je ogromna vojska filozofa i teologa, koji svojim učenjačkim ugledom pribavljaju jedno od prvih mjesta Skotovoj nauci. U 14 v. jači i bujniji je bio skotizam od tomizma. U 17 v., kada je bila u naponu snage isusovačka škola, a kada su tomistička i druge divno procvale, veli o Skotovoj školi Caramuel Lopković, O. Cister., da je brojnija od svih drugih skupa. [190]

Imena velikih skotista: Pontiusa, Mastriusa, Bellutija, Maceda, Tatareta, Fabera, Reiffenstuela, Elbela, Krispera, F. Potestasa, S. Bonomensisa, Boivina, Frassena, Dupasquiera i plejade drugih kadra su da pribave Skotovoj definiciji zakona odlično mjesto.

Iz drugih škola spomenut ću samo neke filozofe i teologe. J. L. Berti, O. S. Aug. tvrdi, da je zakon čin volje, jer ona zapovijeda, a zakon naređuje. Pozivlje se na sv.

[186] Contra Faustum, l. 22 c. 27 (P. L. 42, 418).

[187] De civitate Dei, l. II c. 19 (P. L. 41, 65). — Vidi De civ. Dei l. 4 c. 6: Arbitria principum.

[188] Confessiones, l. VIII c. 9. — Vidi J. Mausbach: Die Ethik des heiligen Augustinus, II, 71, Freiburg i. Breisgau 1909.

[189] De voluntate Dei, c. IV kod Frassena, Scotus academicus, VI ed. nova, n. 15 i 13—16, Romae 1901.

[190] Bertoni, Le Bienheureux Jean Duns Scot, Levanto 1917, p. 484. — Vidi Dr. K. Balić, O. F. M.,: Skotistička škola u prošlosti i sadašnjosti u Acta primi congressus... str. 3—21.

Tomu. [191] Jac. Besombes, Cong. Doctrinae Christianae, donosi definiciju sv. Tome, ali otstupa od nje i tvrdi, da se *volja Božja ili vječni zakon* očituje preko naravnoga zakona. [192] A M. Boranga, O. S. Hier. veli, da je zakon »volja starješine, koji propisuje svojim podložnicima obvezatno djelovanje.« [193] A na drugom mjestu kaže: »Sva obvezatna snaga zakona zavisi od volje zakonodavca.« [194] Candidus Briger, O. Cister., veli: »Pravilo ćudorednih čina jest Božanska volja... zaista bi Božanski zakoni bili nevrijedni, da im nije Božanska volja dala onu snagu obvezivanja, stoga je Božanska volja daljnje objektivno pravilo ćudorednoga djelovanja. [195] G. Bontempus, O. M. Cap., navodi tri mišljenja. Prvo je sv. Tome, koji postavlja bit zakona u čin razuma; drugo Skota i Suareza: u činu volje; treće G. de Valentia: razumu i volji. Slijedi Skotovo mišljenje. [196]

Neyraguet tvrdi, da je pozitivna zapovijed ono što slobodna volja Božja i ljudska odredi, i od nje zavisi. [197] Fr G. de Varceno, O. M. Cap., kaže, da zakon stoji u činu volje, koji pretpostavlja čin razuma. Naravni je zakon određenje i objavljenje u nama Božje volje. [198]

[191] Opus de theologicis disciplinis, II 1. 20 c. I p. 175, ed. novis. Venetiis 1760.

[192] Moralis christiana, I, 49, 50, 70, 72, Mutinae 1745.

[193] Institutiones theologico-dogmatico-canonico-historico morales, I 154, Venetiis 1766.

[194] Nav. dj. 156.

[195] Cursus igneus id est actus humani, Crembsii Austriae 1732, p. 707.

[196] Palladium theologicum, IV P. II tract. IV de legibus 2, Lugduni 1676.

[197] Compendium theol. moralis, tract. III c. I de legibus 24, ed. I liburnensis, Liburni 1851.

[198] Compendium theol. moralis, tr. III c. I de ligibus 52, c. II, 53, c. III, 54, c. 57, c. 59, ed. altera Taurini 1872. — Da spomenem još neke: Z. B. Van Espen: Juris ecclesiastici universi, P. III, 269, Lovanii 1732; A. J. Stapf: Epitome theologiae moralis, I 50, 74, Oeniponte 1832; Scavini: Theologia moralis, I 1. II de legibus; Le Noir: S. Alphonsi de Ligurio, Doctoris Ecclesiae, Theologia moralis, ed. novis. cura et studio D. Le Noir, I 95, Parisiis 1883; E. Grandclaude: Jus canonicum, I 123, 137, Parisiis, 1882; Josephus Calasanctius a Llevaneras, O. M. cap., — Card. Vives y Tuto: Compendium theol. moralis, 45, ed. sexta Romae-Ratisbonae-Neo-Eboraci 1899; P. M. Bargilliat: Praelectiones iuris cano-

Suarez, S. J.

Suarez je prvak isusovačke škole, koga isusovci većinom slijede u prijepornim pitanjima. Tumačio je sv. Tomu, ali u prijepornim pitanjima, blizu svagda, slijedi nauku Skotovu, ili je ponešto preinačuje. I u određivanju biti zakona pristaje uz Oštroumnoga Naučitelja.

Na dugo i široko raspravlja o pojmu zakona. Navodi tri mišljenja: prvo je sv. Tome, koji bit zakona stavlja u čin razuma; drugo Skotovo u činu volje; treće Grgura iz Rimina, Gabriela Biela i drugih, koji traže za zakon čin razuma i volje.[199] Donosi razne razloge za mišljenje Skotovo i pristaje uz isto. Napokon zaključuje: »... Lakše se može razumjeti i obraniti, da je... zakon u samom zakonodavcu čin *pravedne i razborite volje*, kojim starješina hoće da obveže podložnika, da ovo ili ono učini.«[200]

Vječni je zakon slobodna odluka Božanske volje, koja određuje da se red održava.[201] Naravni zakon dobiva obvezatnu snagu od Božanske volje.[202]

Isusovci većinom slijede nauku Suarezovu. Samo ću neke navesti. Glasoviti pravnik Schmalzgrueber u raspravi o oblikovnom uzroku zakona kaže, da volja zakonodavca čini zakon.[203] P. Laymann zahtijeva tri stvari za zakon: praktični sud, *volju obvezivanja, bez čega nema zakona*, i objavu zapovijedi.[204] P. Gabriel Antoine[205] kaže: Zakon je djelotvorna i obvezujuća podložnike naredba starješine, da nešto učine ili propuste; ili djelotvorna obvezujuća volja starješina.[206] Vječni zakon jest »ordinatio et voluntas Dei«. Pozitivni Božji zakon dolazi od Njegove slobodne

nici, 169, Parisiis 1900; Tanquerey: Synopsis theol. moralis et pastoralis, II 128, ed. 7, Romae-Taurini-Parisiis 1922.

[199] F. Suarez, S. J.,: Tractatus de legibus ac Deo Legislatore Omnium operum t. V 10—13, Venetiis 1740.

[200] Nav. mj. 13; 145—149.

[201] Nav. mj. 54.

[202] Nav. mj. 62. — Vidi Msgr. A. Živković: Osnovno moralno bogoslovlje, I 200 bilj. 22, Zagreb 1938.

[203] Jus ecclesiasticum universum, I Pars I, tit. II § 4, 56, Neapoli 1738.

[204] Theologia moralis, tract. IV c. I, 37, 38, Venetiis 1638.

[205] Theologia moralis universa, I 101, Venetiis 1775.

[206] Nav. mj. 103.

volje, a ljudski zakon od čovječje volje.[207] P. Gury[208] veli, da je zakon trajna starješinska naredba, a naravni zakon volja Božja, očitovana naravnim razumom, koja zapovijeda što se slaže sa zdravim razumom.[209] Noldin[210] donosi definiciju sv. Tome, ali je tumači u skotističkom smislu.[211]

Billuart, O. P.

Tomisti su u velikoj smetnji, kako da opravdaju svoju definiciju zakona. Ne slažu se, koji čin razuma čini zakon. Jedni tvrde, da stoji u sudu razuma, koji prethodi čin volje, a drugi stavljaju u zapovijed razuma, koji slijedi čin volje.[212] Prvo mišljenje izgleda, nije u suglasnosti s naukom sv. Tome, stoga ga možemo odbaciti.[213] Drugo je mišljenje ili nejasno ili jednako Skotovu.

Billuart slijedi ovo drugo tumačenje, ali se silno muči, da ga obrazloži.[214] Njegovo tumačenje, kao i svih onih, koji traže za valjanost zakona prethodni čin volje, opravdava Skotovo mišljenje, s njime se u bitnosti poklapa, premda stvar zapliće. Prema nauci sv. Tome uči, da je zapovijed bitno čin razuma, ali razum može zapovijedati i

[207] Nav. mj. 104, 105, 110.

[208] Compendium theologiae moralis, tr. de legibus, P. I c. I 24, Ratisbonae 1853.

[209] Nav. mj. P. II c. I 37.

[210] De principiis, I 127—128, ed. 11, Oeniponte 1914.

[211] Isto uče isusovci: F. De Castropalao: Operis moralis, P. I 76, Venetiis 1702; Donat: Ethica generalis, VII 80, ed. 5, Oeniponte 1928; Lehmen: Moralphilosophie, IV 74, Freibourg i. Breisgau 1906; Cathrein: Philosophia moralis, 147—149, ed. 9 et 10, Friburgi Brisgoviae 1915; Lehmkukl: Theologia moralis, I 91, 164—165, ed. 12, Friburgi Brisgoviae 1914; Ch. Pesch: Praelecitones dogmaticae, V 276—277, ed. 5, Friburgi Brisgoviae 1916; A. Ballerini: Opus theologicum morale, I 270, Prati 1889; F. M. Cappello: Summa juris canonici, I 67, ed. altera, Romae 1932; J. B. Ferreres: Compendium theologiae moralis, I 111, ed. 13, Barcinone 1925; F. Wernz: Jus Decretalium, I 115, alt. ed., Romae 1905; Wernz — Vidal: Jus canonicum, Normae generales, I 154, 155, 185, Romae 1838 i mnogi drugi.

[212] Vidi Suarez, nav. mj. 11.

[213] I, II, qu. 17 a. 1; qu. 90 a. 1 ad 3.

[214] Billuart, O. Pr., Summa s. Thomae sive cursus theoogiae, tract. de legibus, 197, tract. de actibus humanis, 60—61, Venetiis 1787.

dosljedno obvezivati jedino pod uplivom čina volje.[215] Diktat razuma dobiva obvezatnu zapovijedajuću moć od volje.[216] Pripušta, da bi mišljenje , koje stavlja bit zakona u sami diktat razuma, moglo vrijediti za vječni i naravni zakon, koji i bez prethodnoga čina volje imadu moć upravljanja i obvezivanja; ali pozitivni zakoni dobivaju snagu obvezivanja od čina volje, ili drugim riječima barem pozitivni zakoni primaju bit od volje.[217] Eto na što se svađa prepirka o biti zakona: i mišljenje sv. Tome i tomista mora se protumačiti u smislu Skotovu, ako se hoće da ima smisla. Po Billuartu i većini tomista ovako bi izgledao red čina, koji stvaraju zakon: najprije čin razuma, koji pokazuje put do neke svrhe; zatim čin volje, koja red razuma nameće; napokon čin razuma, koji to objavljuje kao zakon: i to bi bila tomistička zapovijed razuma. Ovo je tačno nauka Skotova, samo su je tomisti, bez potrebe, zamrsili.[218]

Tomisti su nedosljedni u primjenjivanju definicije zakona. Potrebno je pristajanje zakonodavca, da običaj dobije snagu zakona.[219] Pristajanje po nauci sv. Tome pripada više volji negoli razumu.[220] Logično slijedi, da i zakon, bar poglavitije, dolazi od volje negoli od razuma. Tipičan primjer protivurječja nalazimo kod A. Blata, O. Pr.[221] Usvaja definiciju sv. Tome i zakon ubraja među čine praktičnog razuma; a o zakonitom i valjanom običaju ovo kaže: »Consuetudo... vim legis obligandi... a *consensu* id est: *actu voluntatis approbantis consuetudinem ... compententis Superioris ecclesiastici... unice obtinet* ... Per exteriores vero multitudinis actus multiplicatos practicus rationis conceptus seu *ordinatio rationis efficacissime declaratur bene determinatus.* Ergo si eidem accedat *legislatoris actus voluntatis* cognoscentis ac approbantis, nihil deest ut consuetudo, quae in illis exterioribus multitudinis actibus consistit *vim legis habeat!*«[222] Nije li ovo pristajanje uz Skotovu definiciju, te borba tomista sliči borbi Don Quihota protiv vjetrenjača.

Prümmer tvrdi, da obvezivanje pod teški ili laki grijeh zavisi od volje zakonodavca ili od njegove namjere — intentio.[223] Namjeru sv. Tome ubraja među čine volje.[224] Ako će tomisti biti dosljedni svojim načelima, moraju i zakon ubrajati, poglavito, među čine volje: inače sami sebi protuslove. Sve nam ovo očito kaže, kako je za tomiste težak križ njihova klasična definicija.

Već sam spomenuo, da veliki broj filozofa, teologa i pravnika stavljaju bit zakona i u čin razuma i u čin volje. Uz ovo mišljenje pristaje G. de Valentia, M. Bonacina,[225] A. Molien.[226] Dakle ni pristaše ovoga mišljenja ne prihvaćaju klasičnu definiciju.

Skotovo mišljenje slijede pastiri duša, vjeroučitelji i upravitelji savjesti. Svi naglasuju, da je volja Božja vrhovno pravilo našega vladanja, i da joj se moramo ponizno podlagati. F. Spirago, S. J., kaže o naravnom zakonu: »Naravni, dakle, zakon ne stoji u nizu razumnih istina, nego u zapovijedi Božjoj, *zapovijedajućoj Božanskoj volji*, koju nam u svakom pojedinom slučaju objavljuje naš razum.«[227]

Završit ću raspravu osvrtom na sud G. Michielsa, O. M. C., koji tvrdi, da klasičnu definiciju sv. Tome u bitnosti prihvaćaju blizu svi kanonisti i bogoslovci.[228] I on je prihvaća, ali jet umači u skotističkom smislu. Ovako preinačuje klasičnu definiciju: *»Ordinatio obligatoria voluntatis*

[215] Nav. mj. 60.
[216] Nav. mj. 61.
[217] Nav. mj. 197.
[218] Vidi A. Van Hove: De legibus ecclesiasticis, I—II 84—85, Mechlinae-Romae 1930.
[219] Prümmer, O. Pr.: Manuale theologiae moralis, I 172—173, ed. 2 et 3, Friburgi Brisgoviae 1923.
[220] I, II, qu. 15 a. 1; qu. 74 a. 7 ad 1.
[221] Commentarium textus iuris canonici, I 73, 74, 110, 111, Romae 1921.
[222] Nav. mj. 111.
[223] Nav. mj. 130—131.
[224] I, II, qu. 12 a. 1.
[225] Opera omnia de morali theologia, II 3, ed. novis., Venetiis 1687.
[226] Dictionnaire de Théol. Cath., Fasc. 72—73 col. 873—875, Vacant-Mangenot, Paris, 1926.
[227] Catéchisme, traduit par l' Abbé N. Delsor, 207, ed. 9, Strasbourg 1903; Can G. Bonatto: La religione, I 197, ed. 3, Torino-Roma 1933; G. Mortarino: La scienza divina, P. II 5, Torino 1928; Poslanica: Hrvatski biskupi svom hrvatskom narodu, Hrv. Straža, XI (1939), br. 62, str. 5.
[228] Normae generales juris canonici, I 124, Lublin-Polonia 1929.

tis rationabilis, ab eo qui communitatis ecclesiasticae aliquatenus perfectae curam habet, ad bonum commune stabiliter promovendum, communitati qua tali generaliter imposita, eique ex auctoritate publica promulgata.« [229] Ovo je čisto Skotova definicija! Ovo je jedan suviše primjer, kako ozbiljni učenjaci ne mogu ostati uz definiciju sv. Tome, a da je ne preinače u Skotovu pravcu. [230] Isti pisac priznaje, da juristi većinom stavljaju bit zakona u čin volje. [231]

Možemo slobodno zaključiti iz navedenih i dokumentiranih stavaka, da je relativno mali broj filozofa, teologa i pravnika za definiciju sv. Tome, kako je tumače strogi tomisti, a da ih ogromna većina pristaje uz Skota, premda mnogi riječima drukčije tvrde.

[229] Nav. mj. 125.

[230] Nav. mj. 129. Slična podvojenost vlada i kod Dr. A. Živkovića. Evo nekoliko dokaza iz navedenoga djela »Na mjestu je dakle da zakon pribrojim prvenstveno k razumu, a ne isključivo k volji.« (nav. di. 188). Usvaja klasičnu definiciju sv. Tome, ali u toku razlaganja slaže se potpuno sa Skotovom naukom (nav. dj. 188—189). Evo za dokaz nekoliko piščevih tvrdnja: »Kako smo mi stvorenja Božja, kojima je volja Stvoritelja prvi i vrhovni normativ djelovanja, traži moralni red da se mi toj normi prilagodimo... Ukratko nam ona kazuje i naređuje što valja činiti, zovemo je zakonom... sama volja Božja... to nam je vanjska i daljna norma djelovanja (187).«... Ona je za njih (životinje) zakon u širem smislu. Za nas je ljude u zakonu izražena volja Božja (188).«... jer je zakon kakav god u konkretnom slučaju bio, izraz volje vrhovnog Božanskog Zakonodavca... Njegova snaga, izvor svake obveze jest konačno Bog sam, odnosno sveta Njegova volja (193).« »Božji je zakon zapravo sveta volja Božja... Vječni zakon kao vječna volja Božja... isto što i volja Božja ili vječni zakon (196—197).« Subjektivno je on (naravni zakon) za nas spoznata obveza u smislu zahtjeva što ih volja Božja stavlja na svoja razumna stvorenja... (199)«. On (Bog) je stvorio potreban red svojom svetom Voljom... Izravno je On sam unio u narav svake stvari ili pozitivno uredio... što traži od ljudi; neizravno ostvaruje svoju vječnu volju preko samih ljudi koji analogno izdaju zakone, sude, određuju i uređuju svoj život i život svoje subraće (217).« Ovako završava raspravu o zakonima: »A kad uzmemo pred oči činjenicu, da su Vječni zakon i moralni zakon u nama izraz svete volje našega Stvoritelja, a svaki pozitivni zakon... tek jedna karika u nizu vidljivih izražaja te iste Njegove svete Volje... (257).« Ovo nekoliko ulomaka očito nam kaže, da zdrav razum stoji uz Skota, ako se riješi zapreka škole i sustava.

Fra Gašpar Bujus, prof. — Sinj:

Katolička Crkva i naša narodna poezija

(Nastavak)

4. — Ovdje moram naglasiti i ono, što je inače već prije istakao Ante Simčik samo za slučaj Krajačevića (u svome članku: *»Tekst Krajačevićeva napjeva Hranila devojka tri sive sokole«*, Sv. Cecilija, g. XXI, 1937, str. 95—96), to jest, da nijedan od spomenutih naših kritika nije ni pomislio da se upita zašto su Krajačević, Habdelić, Babić Šitović i drugi ustali protiv poganskih, sramotnih, ljubavnih i nekorisnih pjesama. U prvome redu kao literarni historici morali su se zapitati: kakove su zaista bile ondašnje mnoge narodne pjesme?

Možda će nam to najbolje ilustrirati, kako kaže Simčik: *»Erlangenski rukopis«* narodnih pjesama od g. 1720. »Ova zbirka pruža najpovoljniju zgodu za studij narodne poezije zato, što zapisivač nije radio za javnost niti je mislio na štampu, nego je bez ikakvih književnih ambicija ili naučnih pretenzija, sebi za veselje ubilježio sve, što god je čuo pjevati u svojoj okolini.« [39] Prema nagađanju praškog sveuč. prof. dr. G. Gesemanna, koji je izdao »Erlangenski rukopis« u *Zborniku za istoriju jezika i književnosti srpskoga naroda«* I, sv. 12, pjesmarica je nastala negdje između Siska —Križevaca—Virovitice—Gradiške. U tome području rodio se, živio je i djelovao Krajačević. Kao vojnički sin i poslije sam u vojničkome staležu morao je poznavati narodnu poeziju, jer, dobro opaža Šimčik, u ono su vrijeme najviše vojnici pjevali u vojnoj krajini. I kao misionar u Tkalcu kod Križevaca imao je prigode da upozna stanje ondašnje naše narodne pjesme. Njegov je misionarski uspjeh u Tkalcu posebno istaknut u knjizi *»Historia Collegii Societatis Jesu in monte graeco Zagrabiae siti,«* gdje se napose ovako kaže:

[39] Ante Šimčik, *Tekst Krajačevićeva napjeva »Hranila devojka tri sive sokole«*, Sv. Cecilija, g. XXI (1927), str. 95—6.

»cantilenis in patrio sermone compositis propinabatur rudi plebi.« [40] (Pjesmama sastavljenim u materinskom jeziku nazdravljao je prostom puku).

Kakovih je slabih i nemoralnih pjesama uistinu bilo, najbolje će nam potvrditi ovaj slučaj s »Erlangenskim rukopisom«. »Neke pjesme u zbirci«, veli Simčik, »doista su raspojasane, tako da je priređivač ovoga naučnoga izdanja, koje nije namijenjeno širokim čitalačkim vrstama, nerijetko posegao za cenzurskom olovkom i tačkicama ispunio zaplijenjene retke osobito lascivnih ili kako bi Krajačević rekao »nečisteh i sramotneh popevkih«. Da je tko Krajačevića upitao za koji konkretni primjer onih općenito žigosanih »lotrenih i nečistih« popjevaka, možda bi imenovao baš koju od ovdje zapisanih. Jer kao što su neke kajkavske pjesme ušle u ovu pjesmaricu, tako su jamčno još u većoj mjeri hodale pjesme s istoka i juga na kajvasko područje.« [41]

Sjetimo se i pjesnika-mučenika *Franje F. Frankopana* i njegova vremena, pa ćemo razumjeti ondašnji duh narodne poezije. U njegovu »*Gartlicu*« imade nekoliko lascivnih pjesama kojima se može protumačiti onakav sadržaj ponajviše utjecajem raspojasane narodne pjesme.

Da najnužnije ilustriram i slučaj Babića i Šitovića, spomenuću samo ukratko ovo. U Bosni-Hercegovini i Dalmaciji, gdje su oni živjeli i radili, nije bilo ništa bolje nego u gornjim hrvatskim stranama. Oni su vidjeli, kako je naš narod radi ratova s Turcima daleko zaostao u kulturi, i općenito u kršćnskom uzgoju. Suviše znamo iz povijesti kako su 30-i 7-godišnji rat u čitavoj Hrvatskoj loše djelovali na život naroda, zato su i ustajali duhovni pastiri da pale duhove dižu i potiču na dobro. Posebno to vrijedi za Bosnu i Dalmaciju gdje je miješanjem s muslimanskim elementima podosta oslabio živi osjećaj kršćanskoga života.

Fra Stjepan Jajčanin u knjizi »*Fala od sveti*« zabilježio je ovo: »Na svakom sobetu i načasti i na pirovih ima se golema triznost imati i obslužiti, za što na komu su sobetu *igre i pisne nepoštene*, ondi je djavao svojimi vojnici

[40] Janko Barlè, op. c., str. 5.
[41] Ante Šimčik, l. c., str. 96.

koji kolo vode... Tako i sada kako sidu pit, *usput pisne i ostale opačine*...« [42] I Jeronim Kavanjin u svojoj knjizi »*Bogatstvo i uboštvo*« pokazuje kako je u njegovo doba rašireno pjevanje pjesama o Kraljeviću Marku, pače i među samim starcima:

»A starice na kominu,
uz bukaru ciela pića,
pokle site dobro pinu,
pivau Marka Kralevića,
pa kad vidu dno bukari,
jedva otidu na rusari.« [43]

To je i kasnije mogao u Splitu čuti fra Lovre Šitović, a još više po zagorskoj Dalmaciji, zato je nastojao da odvrati narod od pjevanja u kojemu se slavilo divljaštvo i brutalnost narodnih junaka, napose Kraljevića Marka.

I sami narodni mučenik fra Filip Grabovac morao je izraziti svoje zgražanje nad zlodjelima, pijanstvom i krvološtvom Kraljevića Marka nazivajući ga »*dobrim lupadinom*«. [44]

Poznato je da je sličnoga mišljenja bio i Matija Reljković. Slavonski Satir ustaje protiv djevojaka koje su se u crkvi stidjele započeti crkvene pjesme, a u kolu su slavile Kraljevića Marka; odatle Reljkovićeva oštra kritika:

»ali nije u kolu pivati
Kralevića ko svetca slaviti,
koji nije zaslužio slave,
zalud ludi što se o ném bave.« [45]

I slavonski pisac iz 18—19 v. Adam Filipović od Heldenthala nije imao nikakve simpatije prema proslvaljenomu junaku naših narodnih pjesama, zato i on poput Reljkovića pjeva:

[42] Kod V. Jagića, *Gradja*..., l. c., str. 119.
[43] Stari pisci hrvatski. *Izdanje Jug. Ak.* Knjiga XXII, str. 166.
[44] Kod prof. Šime Urlića, *Filip Grabovac*, Nastavni Vjesnik g. 1911, knj. XIX, str. 672.
[45] Stari pisci hrvatski. *Izdanje Jug. Ak.* Knjiga XXIII, str. 85—6.

»Dicca tvoja (Slavonije) pripivaju Kraljevića Marka Chud,
Jerbot onih ne poznaju, daje Marko Junak lud,
Daje Marko Shtettocsinja, a ne pako Priatel,
Jere Marko štogod csinja vechma bio Rushitelj.« [46]

Je li onda čudo, ako su fra Toma Babić i fra Lovre Šitović pokušali da preko svojih duhovnih pjesama odvrate narod od nekorisnog pjevanja pjesama u kojima su najviše opijevane otimačine i divljaštvo narodnih junaka, što je sve loše djelovalo u ono i onakovo doba na puk? Lijepo je kazao Šitović u predgovoru svoje knjige, da kao što je on u Makarskoj s gradskom dječicom pjevao »Pismu od pakla,« tako jednako želi »da vazdi bude pivana na opchenu duhovnu Korift Puka Karftianskoga«. [47]

A i f r a A n d r i j a K a č i ć - M i o š i ć želio je ne samo da u svojim pjesmama uzdiže duh ponosa i slavne prošlosti kod suvremenika nego i da pročisti narodnu poeziju, da izbaci iz narodnih pjesama lažni i nečisti sadržaj kojim je pučka pjesma njegova vremena obilovala. To je potvrdio i F r a n j o M. A p p e n d i n i govoreći da Kačić nije sam stvarao, nego je u narodu skupljao pjesme i popravljao ih s namjerom da »izbriše uspomenu onih bludnih i sujevjernih (pjesama) što se po Ilirskoj zemlji pjevahu«. [48]

Kao svjedočanstvo da je i u bosanskim i dalmatinskim krajevima živjela pokvarena poezija, nek nam posluži i ovaj primjer. Pripovijedao mi je prof. P e t a r G r g e c, naš ugledni književnik, da se, proučavajući rukopisne pjesme u Matici Hrvatskoj, namjerio na više lascivnih pjesama. Između njih ga je najviše iznenadila neka potpuno nemoralna pjesma iz Šuice u Bosni koju je zapisao *M. Pavlinović*, nad kojom se on, svjetovnjak, samo zgražao i crvenio od stida.

Pa i sami možemo vrlo dobro znati kako još i danas jednako naš narod na vašarima i sajmovima popijeva često

[46] V l a d o j e D u k a t, *Književno-prosvjetni rad Adama Filipovića Heldenstalskoga*, R a d, knj. 203, (1914), str. 114, Cfr. str. 63.

[47] P i s m a o d P a k l a..., str. 11—12.

[48] F r a n c e s c o M. A p p e n d i n i, *Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura dei Ragusei*, II sv. Dubrovnik, 1803, str. 255.

puta najgadnije pjesme. Tako, na pr., kazuje *Šimčik* kako je on prije rata u plavničkim vinogradima čuo neku opscenu pjesmu koju bi atenski priređivači Dionizijskih procesija s najvećim zadovoljstvom bili metnuli u svoj program, a u Sinju je, piše, na Veliku Gospu g. 1926 slušao, kako momci u kolu na trgu pjevaju pjesme pune najsirovije erotike. [49] Kuhač je imao zbirku hrvatskih i latinskih pjesama, većim dijelom prijevod iz njemačkoga, a potječe iz 17 vijeka. Tvrdi da u njoj pjesme nijesu nimalo uznosite i čiste. Dalje kaže: »Bilo je stoga potrebno, da se u Hrvatskoj i Kranjskoj takovoj nepodobštini zakrči put...« [50] U tu svrhu radili su ne samo isusovci u Hrvatskoj, a franjevci u Bosni i Dalmaciji, nego i drugi redovnici i svećenici. Mogu se sp ravom prihvatiti riječi prof. *Grgeca*, da s toga pogleda »nije bilo razlike između franjevaca, dominikanaca, isusovaca, pavlina, svjetovnih svećenika i katoličkih svjetovnjaka. Svi su oni bili prožeti jednakim nazorima o odgajanju naroda, zato su bili prijatelji dobrih, a neprijatelji zlih narodnih pjesama. Htjeli su da se u narodu što dublje ukorijeni ljubav prema Bogu i bližnjemu, zato su nužno morali ustati protiv svega onoga, što je podržavalo duh mržnje, osvete, okrutnosti i neshvaćanja evanđelja«. [51]

5. — Najposlije, da se osvrnem na još jednu činjenicu preko koje su skoro svi naši kritici jednostavno prelazili, a ona ima svoju osobitu historijsku vrijednost. To što su Krajačević, Jurjević i drugi napjeve narodnih pjesama stavljali uz tekst svojih duhovnih popjevaka bio je stari običaj, koji su oni mogli prenijeti iz Njemačke, a on je, uostalom, opstojao već dva vijeka prije u Italiji, gdje znamo da su se duhovni pjesnici služili svjetovnim napjevima. Toliko se to uobičajilo da je donekle postalo pravilo da svaka duhovna popijevka mora imati i napjev. Vidimo to i u Francuskoj Tako su radili i protestanti, a tako je bilo i kod nas.

Sasvim je krivo, kad se drži da se time htjela uništiti narodna poezija. Dobro je opazio dr. B o ž i d a r Š i r o l a

[49] A n t e Š i m č i k, l. c., str. 96.

[50] F r a n j o K u h a č, o. c., str. 127.

[51] P e t a r G r g e c, l. c., str. 106.

kad ovako veli: »Ono nastojanje, da se stvaranjem duhovne lirike možda olakoti pamćenje dogmi i naučavanja crkve, da se podmetanjem teksta duhovnoga pod napjev poznatih pače i najpoznatijih pučkih svjetovnih popijevki, bilo je baš živo i u drugim zemljama i u drugih naroda.« [52] Krajačević je sigurno naučio od Nijemaca da »prepjeva« narodne pjesme stavljajući njihovu melodiju uz tekst svojih duhovnih popjevaka, kaže *Barlè*, a nije to bila njegova originalna zamisao, [53] kao što nije bila ni Jurjevićeva, kako je istakao prof. *Fancev*. [54]

Nije to osamljen slučaj u našoj staroj književnosti, jer znamo da je malo poslije Krajačevića i fra Abraham Zelenić, (1626—1671), najstariji poznati hrv. kajkavski književnik-franjevac, svojim pjesmama davao poznate melodije. Tako je on jednoj svojoj pjesmi dao ariju neke češke marianske pjesme. Sličnih je primjera bilo i kasnije, osobito u novoj literaturi [55] mnogo, pa još ni sada nijesu prestali iz naroda ulaziti napjevi u crkvu, kao što ni melodije crkvenih popjevaka širiti se u puk. Za to imamo više slučajeva, ali ih ovdje ne nabrajam.

Na svršetku želim istaknuti još i ovo. Bilo je bez praktične svrhe i potpuno uzaludno prigovaranje naših lit. historika Crkvi i svećenicima kao neprijateljima narodne poezije. Krajačevićeve, Babićeve, Mulihove pa i Šitovićeve pjesme bile su takove da iz njihovih nastojanja nijesu nastale zapravo nikakove štetne posljedice za razvitak pučkoga pjesništva. Poznato je, osim toga, da nije izvršen nikakav preokret u književnom stvaranju. Pa ni same narodne melodije nijesu mogle da Krajačevićevim pjesmama osiguraju trajan popularitet u narodu.

Suviše, moramo se sjetiti da se poslije nekog vremena pojavljuju drukčiji literarni ukusi u mlađim generacijama, da su književni sudovi često puta ovisni od utjecaja novoga

[52] Dr. Božidar Širola, *Pregled povijesti hrvatske glazbe*, Zagreb, 1922, str. 29.

[53] Janko Barlè, *Adventska popijevka: »Jager na lovu shraja,«* Sv. Cecilija g. XXIX (1935), str. 65.

[54] Dr. Franjo Fancev, l. c., str. 147.

[55] Ante Šimčik, l. c., str. 96.

života. Zato opravdano kaže *prof. Fancev* primjenjujući svoje opaske na Krajačevićevo nastojanje da istjera pogane, lotrene i nečiste popijevke: »Ipak bojim se više nego Krajačevićevo puhanje i trijebljenje stare pučke poezije nestajalo je kad su po svojim motivima postajale nesuvremene i neshvatljive novijim pokoljenjima, i ona su ih nadoknađivala sebi mlađom i modernijom poezijom.« [56]

* * *

Mislim da je iz ovoga razlaganja svakome objektivnom promatraču jasno o čemu se zapravo radilo kod Krajačevića, Habdelića, Šitovića i drugih. Oni nisu *zatirali narodnu pjesmu*, nego su samo ustali *protiv nemoralnih i nevaljalih* narodnih pjesama, a takovih je bilo i onda kao što ih ima još i danas. One nisu nimalo dragocjeno narodno blago!

I Reljković, svjetovnjak, bio je protiv nekih narodnih pjesama. U svojoj *»Gradnji za slovinsku narodnu poeziju«* Jagić spominje i to, ali vrlo pametno nadodaje: »Daleko bi promašio, tko bi iz ove korbe narodnog običaja izvodio, da je Relković bezuvjetno osudjivao narodnu poeziju. On nije dakako jošte umio ocienit njene vriednosti, ali koja bi pjesma svojim moralom pristala uz njegova načela, protiv takove, da se i nadalje pjeva, ne bi ni on prigovarao. To se najbolje vidi odatle, što je i sam uvrstio u svoga satira liepu narodnu pjesmu, kako braća Jakšići kušaju ljube.« [57]

Eto, *barem tako trebalo je prosuditi i nastup* Petretića, Krajačevića, Habdelića i drugih *svećenika!* Pače, katoličko svećenstvo umjelo je ocijeniti vrijednost narodne pjesme i narodnih običaja, i to mnogo prije romantizma! Od kanonika Šižgorića, Djore Držića pa preko Grabovca, Kačića, Katančića, Ferića Forka, Mahanovića, Vrhovca, Šunjića, Martića, Pavlinovića, Glavića-Melkova i t. d. sve do najnovijih vremena, (Lahner, Plepel, Grčić, Kutleša), upravo katoličko je Relović bezuvjetno osudjivao narodnu poeziju. On nije svećenstvo pokazalo je koliko cijeni dobru narodnu poeziju

[56] Dr. Franjo Fancev, *Iz prastare crkvene i svjetovne književnosti posavskih kajkavskih Hrvata*, Hrvatski Dnevnik, g. II (1937) br. 584.

[57] V. Jagić, l. c., str. 121—2.

i pravi narodni duh u svim njegovim manifestacijama. Sve da su — što nisu — Krajačević, Habdelić, Šitović ili još koji drugi svećenik i bili *protiv* narodne pjesme kao takove, ni kako se to ne bi moglo pripisati katoličkoj Crkvi ni hrv. katoličkome svećenstvu uopće. *Ono je u svojoj golemoj većini bilo i ostalo potpuno narodno!*

Među svećenicima je i narodno blago našlo svoje najbolje prijatelje i braniče. Kad je ono *svjetovnjak Reljković* — da navedem samo jedan primjer — proglasio narodno kolo *»turskom skulom«*, ustaje *franjevac Katančić* i dokazuje da je kolo naš stari običaj *(Satir od kola sudi)!*

Katolička Crkva i njezino svećenstvo u hrvatskim zemljama bili su i ostaju prijatelji svega što je dobro u našemu narodu. Na tome će oni nepokolebljivo ostati i ubuduće!

(Svršetak)

KULTURNI POGLEDI

Ko je bez »Glave«? — (Les églises qui n' ont pas de tête). — Misionar, g. 19 (1939) br. 3—4 str. 18—19 pod naslovom Bez »Glave« ovako mudruje: »Vidljiva Glava Rimokatoličke crkve, Vidljiiv Namesnik Hristov — Papa Pije XI — umro je.

Prošlo je nekoliko nedelja — i skupljeni kardinali u Vatikanu izabrali su novu Glavu Rimokatoličke crkve, novog Namesnika Hristovog — Pija XII.

Bilo bi dobro da se zna: kako je mogla Rimokatolička crkva bez glave pa makar i kratko vreme. Jer, gle, po učenju rimokatolika, Hristova crkva ne može postojati bez vidljive glave, bez vidljivog Namesnika Hristovog u vidu Rimskog Pape.

Ka opet, iako ne može, iz ovoga izlazi, da je Rimokatolička crkva ipak postojala nekoliko nedelja, to jest od smrti Pija XI do izbora novog Pape — Pija XII.

I takvo postojanje Rimokatoličke crkve bez glave nije bilo samo jedanput, već 260 puta... (Današnji Papa Pije XII jeste 260 Papa po redu)...

Ne znači li to da:

1. — Hristova crkva može sasvim lepo postojati i bez vidljive Glave, bez Vidljivog Namesnika Hristovog u licu Rimskog Pape.

2. — Vidljiva Glava crkve, Vidljivi Namesnik Hristov — nije naročito potreban, kad je i bez njega crkva bivala toliko puta.

3. — Učenje pak rimokatolika: da crkva mora imati Vidljivu Glavu, Vidljivog Namesnika Hristovog u licu Rimskog Pape — nije učenje Hristovo i apostolsko, nego docnija izmišljotina ljudska.

Zar ap. Pavle ne naziva Glavom crkve samoga Isusa Hrista a crkvu Telom Njegovim (Ef. I. 22—23; V, 23)?

A kad apostol naziva Glavom crkve samoga Hrista, onda mi, pravoslavni hrišćani, nemamo potrebe da tražimo Glavu u Rimu ili u Vatikanu.

Naša je *Glava — Večna*, sam Gospod Hristos, a ne izabranik vatikanskih kardinala.

Kao što fizičko telo ne može postojati bez glave ne samo nekoliko nedelja ni nekoliko minuta, tako i telo — crkva Hristova nikada nije postojala bez svoje Glave Isusa Hrista.

A oni, koi otstupaju od vere pravoslavne, često puta bivaju *BEZ GLAVE.«* (Naš put — Our Way 1939.)

Sve ovo očito dokazuje da pravoslavci nemaju pojma o Crkvi kao Otajstvenom Kristovom Tijelu, njenoj naravi i glavi. Kristova Crkva je savršeno vidljivo društvo, što i pravoslavci protivno od protestanata vjeruju. Kao vidljivo društvo mora imati sve sastavne djelove društva uopće. Dosljedno se Crkva mora sastojati od članova, članovi moraju biti povezani

dužnošću da teže zajedničkoj svrsi po nužnim zajedničkim sredstvima, a sve to povezuje u cjelinu, čuva od rasapa i jamči uspjeh vrhovna vlast — auktoritet. Bez vrhovne vlasti članovi bi bili gomila kamenja, a nikada lijepo uređena zgrada; tijelo bez duše, koje se rastvara i zaudara. Zajednički cilj bio bi lijepi san, a nikada ne bi postao stvarnost. U izbornim ljudskim zajednicama kad umre nosilac vrhovne vlasti prema ustavu u određeno vrijeme bira se njegov nasljednik. Niko pametan neće zaključiti, da je kroz to vrijeme dotična zajednica bez vidljive glave, jer se ona stvarno nalazi u ustavu, koji nameće dužnost, da se bira drugi nosilac vlasti, a kroz to vrijeme zajednicom upravljaju čuvari zakona, koji su produženje bivše vrhovne vlasti. Još bi bio luđi zaključak, da država može biti trajno bez aktualne vlasti. Katolički bogoslovci lijepo objašnjuju prolazno stanje Crkve od smrti vladajućeg Pape do izbora njegova nasljednika. Evo što o tome kaže Pesch, S. J.: »Rimski Biskup (Papa) razlikuje se od Apostolske Stolice, ukoliko on umire, a ova traje s nepromjenljivim pravom. Kad umre Papa, stolica je prazna, naime Kristova je volja, a Crkve je dužnost, da se izabere novi Papa na koga prelaze sva prava Prvenstva. Ostaju također prava i oblasti, što ih je Papa podijelio nižim pastirima, ali Papinska vlast kroz to vrijeme ne nalazi se u nijednomu subjektu (osobi). Ostaje međutim u Crkvi sve, što je potrebito za očuvanje prave vjere i zdravog zapta, i za izbor novoga Pape, ali ne postoji u činu vlast, koja bi mogla obavljati ono što ne može biti bez Pape, kao saborske odluke«. (Praelectiones dogmaticae, I 355, ed. 5, Friburgi Brisgoviae 1915).

Franzelin, S. J., lijepo razlaže, kako Crkva i poslije smrti Pape nije bez vidljive vrhovne vlasti. Vrhovna Petrova vlast sjedinjena je s Rimskim Biskupstvom i nazivlje se Apostolska Stolica, i ta ne umire, pojedini nosioci te vlasti — Pape umiru i mijenaju se. »Odatle radi trajanja dolazi razlika između Stolice i onoga koji na njoj sjedi. Stolica, naime trajno pravo Prvenstva nikada ne prestaje sa strane Božje radi Njegova nepromjenljivoga zakona i nadnaravne providnosti, niti sa strane Crkve pravo i dužnost da vlast, koju je Bog ustanovio za pojedine nasljednike Petrove, vazda kao poklad čuva i nasljedstvo po utvrđenom zakonu provida; ali pojedini baštinici ili koji sjede na Apostolskoj Stolici, smrtni su ljudi; stoga Stolica nikada ne može propasti, ali može biti prazna i biva.« (Theses de Ecclesia Christi, 221—222, ed. altera, Romae 1907). Stoga neka se ne zabrinjuju pravoslavci za katolike, što bi, tobože, smrću Pape ostali bez vidljive glave: Rimska Stolica vazda ostaje, i uza nju je privezano Prvenstvo Petrovo. Nije bit Crkve Kristove, da joj bez prekida stoji na čelu Nasljednik Petrov, nego je bitno, da se po volji Kristovoj čim prije izabere drugoga Papu. Fizičko tijelo ili fizička osoba ne može biti ni čas bez fizičke glave, koja će s njme upravljati. Crkva nije fizičko tijelo ili osoba, nego moralno kao i svaka druga društvena zajednica. Postavljanje poglavice društvene zajednice zavisi od njezina ustava. Crkvi je Krist dao nepromjenljivi ustav, u kome stoji, da je sv. Petar i njegovi nasljednici vidljiva glava Njegove Crkve. Krist nije označio način naslijeđenja, nego je to pripustio Crkvi. Crkva bi mogla i prije smrti vladajućega Pape odrediti njegova nasljednika: i tako ne bi ni začas bila bez nosioca Prvenstva, ali to nije učinila. Crkva je moralno tijelo, moralna osoba kao i sva druga društva, stoga njezina bit zavisi o volji Zakonodavca, koji ju je utemeljio.

Nije li isto u građanskim zajednicama: republikama, monarhijama, aristokracijama. Recimo da naglo umre kralj u nenasljednjoj monarhiji, ko je tada njezina glava? Je li ona bez vidljive glave? Actu je bez vladara, ali nije bez vidljive glave, jer se ona nalazi u ustavu, zakonima, običaju, naravi države, koja traži da moraju birati kralja. Ako umre pretsjednik Sjedinjenih Država, Francuske, Poljske, da li bi te države bile bez vidljive glave? Ne, jer ona se virtualno nahodi u naravi istih država i njihovih zakona. Po logici »Misionara« moglo bi se zaključiti da dotične države mogu vazda biti bez aktualnoga nosioca vrhovne vlasti, kad mogu privremeno. To se u logici nazivlje sofizam zaključivanja od *secundum quid ad simpliciter*. Je li Srpska pravoslavna crkva vidljivo društvo ili nije? Ako je vidljivo društvo, onda mora imati i vidljivu glavu, inače bi bila bezglava. Kad umre Srpski patrijarha, ko je tada glava Srpske crkve? Je li bez glave ili je Krist glava njezina? A što je onda patrijarha, koja je njegova funkcija? Možda je balast za Srpsku crkvu? Isto vrijedi za sve autokefalne crkve.

Pravoslavna crkva priznaje, da je svakoj posebnoj crkvi potrebita vidljiva glava — biskup namjesnik nevidljive glave Isusa Krista; za kat. Crkvu to dosljedno niječe. Poslanica Patrijarha ovako ispovijeda: »Budući da je nemoguće, da smrtni čovjek, općenito i svagda, bude glava ovoj katoličkoj Crkvi, glava je sam naš Gospodin Isukrst koji držeći u svojoj ruci vodjice, vlada njome kroz službu svetih Otaca. Zato je Duh Sveti postavio biskupe, poglavare, pastire pojedinim crkvama, (koje su prave Crkve, te su uistinu Isukrstovi udi) da ovim vladaju kano glave u pravome, a ne u nepravome smislu riječi«. (Marković-Perković: Slaveni i Pape, I 299). Dr. Marković dokumentarno dovodi pravoslavce u škripac: »Čudnovato je, što se ovdje tvrdi. Svaki biskup, iako je samrtni čovjek, može biti i jest, u punome smislu riječi, glava svoje posebne crkve; a jedan *samrtni* čovjek ne može biti glava sveopće Crkve! Ali je ljubopitan dokaz, kojim Mitrofan, u svojem ispovijedanju, dokazuje, da samrtni čovjek ne može biti glava Crkvi. Nije se nigda čulo u katoličkoj Crkvi, — on veli — da se zove glava Crkve samrtni čovjek, podložan mnogim grijesima. Takav čovjek, baš što je čovjek, podložan je smrti. Međutim, dok bi mu se izabrao nasljednik, valjalo bi, da Crkva bude bez glave. Kako tijelo ni jedan čas ne može živjeti bez glave, tako ni Crkva ne bi mogla opstati ni jednoga trena bez glave, koja se njoj dolikuje.' Mitrofan je zaboravio kazati nam, kako može biti glava svake pomjesne Crkve, svake dijeceze, smrtni čovjek, podložan smrti i mnogim grijesima, te kako svaka od ovih Crkava može postojati, kad umre biskup, a još mu se ne izabere nasljednik.« (Marković-Perković: Slaveni i Pape, I 299).

Dakle je Srpska crkva i uopće pravoslavna po vlastitom priznanju ne samo časovito — actu, nego de iure bez vidljive glave, bezglavna. Krist je otajstvena nevidljiva glava, a vidljivo društvo mora imati i vidljivu

glavu. Ako pravoslavci odbacuju vidljivu glavu, moraju dosljedno odbaciti i vidljivu crkvu: onda su protestanti, a ne pravoslavci. A stvarno je tako. Glasoviti de Maistre kaže, da su crkve odijeljene od Rima sve protestanske, ne mogu dobiti pozitivno zajedničko ime, jer nemadu zajedničke pozitivne stvarnosti. Svima je zajednička značajka, da su proti pravoj Kristovoj Crkvi, Apostolskoj i Katoličkoj. Stoga lijepo de Maistre veli, da se takozvana pravoslavna crkva mora nazivati Focijeva crkva kao što se protestanske crkve nazivlju crkva Luterova, Kalvinova, Henrika VIII. Pravoslavna nije, jer niječe toliko vjerskih nauka, koje su naučavali istočni Sabori i Sv. Oci. Nije grčka crkva, jer bi se ograničila na samu Grčku; nije ni istočna, jer Ruska crkva, a ni mnoge druge ne spadaju na Azijski Istok. Dakle, pravo joj je ime Focijeva, jer joj je on začetnik (J. de Maistre: Du Pape, l. IV, ch. 1—5, p. 337—360; Dr. Iv. Marković: Cezarizam i Bizantinstvo I Predvogor, XVII—XXIX, Zagreb 1891; — O protestantizmu zantinstvo II 612—613; u pravoslavnoj crkvi vidi Marković: Cezarizam i Bizantinstvo Marković-Perković: Slaveni i Pape, I 277, Zagreb 1903).

Ako pravoslavna crkva nije jedna crkva, onda nije ni Kristova, jer je Krist ustanovio samo jednu Crkvu. Radi toga gubi ne samo vidljivu glavu, nego i nevidljivu — Krista, jer je Krist nevidljiva glava svoje Crkve, koja je jedna i vidljiva.

Kad pravoslavci napadaju katolike u ime svoje crkve, može im se lijepo primjetiti s de Maistre-om: »Ko si ti? — Kako se zoveš? — Odakle dolaziš? — U čiju obranu govoriš? — Crkve, odgovorićeš. — Koje crkve? Zar one u Carigradu, Smirni, Bukureštu, Krfu? Na nijednu se crkvu ne treba obazirati, kad govori proti Crkvi jednako kao ni na pretstavnika jedne pokrajine koji ustaje protiv narodne skupštine, kojoj pretsjeda kralj. Baš si osuđena prije nego te se sasluša: bez daljnjeg ispita imaš krivo, jer si osamljen. — Možda će reći: Govorim u ime sviju crkava, koje spominješ i onih koje slijede istu vjeru. — Ako je tako, pokaži mi punomoć! Ako nemate nego posebne punomoći, ista poteškoća ostaje: zastupaš više crkava, ali ne Crkvu. Govoriš u ime pojedinih pokrajina: Država te ne uvažava. Ako cijeniš da ćeš djelovati na sve u kreposti punomoći jedinstva, imenuj to jedinstvo! Pokaži nam središte, koje ga sačinjava, označi mu ime, koje mora tako odgovarati, da ga bez kolebanja prizna čitavo čovječanstvo. Ako ne možeš pokazati ovo središte, ne vrijedi utočište, da se pozivlješ na kršćansku zajednicu, jer nema zajednice bez zajedničkoga vijeća, senata, kojigod poglavara, koji pretstavljaju i upravljaju udruženjem. Ništa od toga nema kod vas, i dosljedno nemate nikakova jedinstva, hijerarhije i zajedničkoga udruženja; nijedan od vas nema prava da govori u ime svih. *Mislite, da ste zgrada, a niste nego gomila kamenja.*« (nav. dj. str. 357—358).

Teška je ova riječ — ali istinita — iz usta velikoga poznavaoca Istočne crkve, prijatelja ujedinjenja i Slavena! Istina, da je Krist nevidljiva glava pojedinim pripadnicima Pravoslavne crkve, a ne njoj, jer svi koji se spasavaju, po Kristu se spasavaju. Iz njega struji život vjere, uhvanja, ljubavi i milosti u sve ljude. Stoga svi koji se spasavaju izvan vidljive

Crkve, spadaju na dušu Crkve i primaju život od Krista. (Vidi: L. Copéran· Le problème du salut des infidèles, I 175—179, Toulouse 1934). Krist je prvorođenac čitavoga stvorenja, u svemu ima prvenstvo, po Njemu je sve stvoreno i opet popravljeno, što je grijeh porušio. (Kološ. 1, 15—20).

Katolička Crkva je uvijek učila i uči, da je Krist njezina nevidljiva glava. Bonifacije VIII (1294—1303) ovako veli: »Vjera nas sili, da vjerujemo i držimo jednu svetu, katoličku i apostolsku Crkvu, i čvrsto u nju vjerujemo i jednostavno ispovijedamo, izvan koje nema ni spasa ni oproštenje grijeha... *koja pretstavlja jedno otajstveno tijelo, čija je glava Krist, a Kristova Bog.*« (Bulla »Unam Sanctam«, 18—XI—1302 — Denzinger-Umberg: Enchiridion symbolorum, 468, ed. 18—20, Friburgi Brisgoviae 1932). Sabor Tridentinski (1545—1563) uči: »Budući pak ovaj isti Isus Krist kao *glava u uda* (Efež., 4, 15) i kao *panj u mladice* (Iv., 15, 5) vazda izlijeva krepost i u same opravdane, a ta krepost njihova dobra djela vazda prethodi, prati i slijedi.« (Denzinger-Umberg, 809; vidi Ernest Mura: Le Corps mystique du Christ, 2 vol. Paris 1934; E. Mersch, S. J.: Le Corps mystique du Christ, 2 vol., 2 ed., Paris 1936).

Dalje Bonifacije VIII ustanovljuje odnošaj između glave Krista i Njegovih namjesnika: »Dakle je jedne i jedine Crkve jedno tijelo, jedna glava, ne dvije glave kao grdosija, naime Krist i Kristov namjesnik Petar i Petrov nasljednik, jer je Gospodin rekao Petru: *Pasi ovce moje* (Iv., 21, 17). *Moje*, reče, i to uopće, a ne pojedinački ove ili one: iz čega se razabire, da mu ih je sve povjerio. Ako pak Grci i drugi izjavljuju, da nisu povjereni Petru i njegovim nasljednicima: moraju priznati, da ne pripadaju ovcama Kristovim, jer je Gospodin kazao kod Ivana, *»da je jedan ovčinjak i jedan pastir«* (nav. dj. 468). Prema nauci Katoličke Crkve Krist i Njegovi nasljednici jedna su glava Otajstvenoga Kristova Tijela kao što duša i tijelo čine jednoga čovjeka. Katolici, dakle, imaju i vidljivu glavu, a pravoslavci zabacujući vidljivu glavu, ostaju i bez nevidljive, dosljedno i bez tijela, jer po riječima de Maistre-a oni su hrpa atoma, a ne živi organizam; gomila kamenja, a ne jedinstvena palača! Eto, ko je »bez glave«!

Dr. B. M. R.

*

Neispravnosti u povijesti neretvanskih župa. — (Les inexactitudes dans l' histoire des paroisses de Neretva). — Od god. 1937 vlč. Don Rade Jerković, kateheta u Metkoviću, donosi u »Listu Biskupije Splitsko-Makarske« povijest župa neretvanske krajine. U njoj prikazuje pojedine zgode dotičnog mjesta, župske crkve, župskog stana, groblja, popis župnika u mjestu, kao i svećenika iz tog mjesta, s nekim činjenicama iz njihova života.

Zamisao vlč. Jerkovića zaslužuje pohvalu. Ona nas upoznaje sa stanjem nekog mjesta i kraja u prošlosti, a u mnogočemu oduševljava nas i pobuđuje na rad u istom ili savršenijem pravcu u budućnosti. Poželjno bi bilo, da se i drugi svećenici i dušobrižnici zanimaju s poviješću svoga rodnoga kraja kao i kraja u kom djeluju, pa da to iznesu u javnost.

Međutim, povijest nekog mjesta i kraja, kako je prikazuje vlč. Jerković, ne može se preporučiti. Ona je dosta površna, a uz to i dobrim dijelom neispravna. U ovoj povijesti ima posve nuzgrednih stvari, dok su druge mnogo važnije ispuštene. Navode se kao činjenice stvari koje se nijesu zbile, i nekomu se nešto pripisuje što na nj ne spada. Velika je netačnost u godinama, a ne može se sve razjasniti s tiskarskim pogrješkama. Očito je, da pisac nije pratio savremenu literaturu, da nije proučio povjesne izvore o predmetu i da nije ispitao vjerodostojnost izvora, s kojima se poslužio.

Budući da se ovdje radi u prvom redu o župama, koje su nekoć bile ili su još i sada franjevačke, po sebi se razumije, da se povijest tih župa ne može pisati, ako se prije ne ispita arhiv franjevačke provincije Presv. Otkupitelja kao i arhivi pojedinih franjevačkih samostana, posebno Zaostroga, kojima te župe pripadaju. Vlč. Jerković to je propustio; jedino donosi neke stvari iz zaostroškog arhiva. Osim toga, kao izvore upotrebljava dva vrlo nepouzdana pisca: Fra Luku Vladmirovića i Fra Petra Bačića. Fra Petar Bačić u svom »Nekrologu« donosi dragocjenih podataka. Ali nijesu svi tačni. Često, što se odnosi na jednoga pripisuje drugomu. Najčešće griješi u godinama i mjestima. Knjigu je pisao u starosti, kad se potankosti nije više dobro sjećao, pa je ne rijetko uzeo jednu stvar za drugu. K tomu je i sam uzimao podatke iz izvora, koje nije bio proučio. U uvodu svog Nekrologa upozorava čitatelja, da će naći netačnosti, i moli, da mu to radi starosti oprosti: »Kasno, u staroj dobi od 77 godina, ovo pišem, poredajem. Ako Braća nađu mnogo netačnosti u godinam, u mjestima življenja i smrti pokojnika, rogo ignoscant. Senex homo non est aptus, uti juvenis, ad omnia«.

Podatke o neretvanskom kraju uzeo je Fra Petar Bačić od Fra Luke Vladmirovića koji je još manje pouzdan od njega. Poznato je, da je Fra Luka bolovao od umišljenosti o svom visokom rodu. Da dokaže, kako je visokoga roda, izmislio je mnoge činjenice i pod raznim pseudonimima kao i pod vlastitim imenom slavio svoju obitelj kao potomke grofova Vladmirovića, pače kao potomke bosanskih kraljeva, čak i rimskih careva. Slično je tako hvalio i svoj rodni kraj — Neretvu i ljude iz Neretve. Stoga je sve što on donosi o neretvanskoj krajini i o Neretvanima, vrlo sumnjivo, i može se primiti kao činjenice tek onda, kad se usporedi s arhivalnim podatcima i utvrdi da su u skladu s njima.

Ovo su prvotni izvori za povijest vlč. Jerkovića gledom na Franjevce, koji su u Neretvi djelovali ili se u njoj rodili, pa je jasno, da ova povijest ne može imati potpune znanstvene vrijednosti. Da navedem samo 2—3 primjera iz župe Bagalovići.

Među svećenike koji su rođeni u toj župi, ubraja i O. Iliju Mamića. O njemu veli doslovno: »Mamić Fra Ilija (Bit će pravije Momić iz komšiluka Momići) iz Bagalovića. Krstio Hasana Šitovića, sina turskog zapovjednika iz Ljubuškog, koji kasnije postade redovnikom pod imenom Fra Lovre Šitović. Umro u Zaostrogu 1692«. — Ova stavka sadrži više

netačnosti. Da je vlč. Jerković imao u ruci »Najstariji nekrolog«, što se čuva u franjevačkom provincijalnom arhivu u Šibeniku, vidio bi, da Fra Ilija Mamić nije iz Bagalovića, nego iz Kočerina, pa mu ne bi trebalo nagoviještati ime »kao pravije iz komšiluka Momići«. Nekrolog piše: »R. P. Elias Mamić alias Gratus a Cocerino prope Mostar, ex Magister Novitiorum«. Nadalje, ne bi tvrdio, da je umro g. 1692, jer bi ondje bio našao, da je umro 30 godina kasnije, naime 30. IV. 1722. Ova posljednja neispravnost, sa znanstvenog pogleda, ne može se reći da je oprostiva, jer sam ja, na temelju arhivalnih podataka iz zaostroškog samostana, u »Novom Doba«, uskrsni broj g. 1937 (članak »Bivši Turčin — glasovit Franjevac — O. Lovro Šitović«) utvrdio, da je Fra Ilija Mamić krstio Hasana Šitovića 2. II. 1699. Da je vlč. Jerković pročitao taj članak, ne bi tvrdio, da je O. Mamić umro g. 1692, dakle 7 godina prije nego krstio Fra Lovru Šitovića!

Među iste svećenike rodom iz Bagalovića ubraja i 3 Franjevca Tvrtkovića: Fra Jozu, Fra Stjepana i Fra Šimuna. Najstariji nekrolog kaže, da su Fra Jozo i Fra Šimun »a Dračevo in Popovo«, a Fra Stjepan iz Gabele. O Fra Stjepanu veli vlč. Jerković, da je pokrstio 4 Turčina i da je umro u velikoj starosti g. 1687 (bez oznake mjesta), dok isti Nekrolog bilježi, da je Fra Stjepan pokrstio 3 Turčina i da je umro u Zaostrogu 17. XI. 1714 (17 godina kasnije).

Još je važnije što vlč. Jerković donosi o Fra Šimunu Tvrtkoviću. O njem veli: »On je izdao Fra Andriji Kačiću-Miošiću krštenicu, kad je ovaj 1681 pošao na nauke. Bio je vrlo učen, te ga fra L. Vladmirović broji među najučenije u 17. vijeku sudeći po brojnim rukopisima koje je ostavio... Isti je priveo na katol. vjeru Crnogorca V. Miletića. Umro 1696.« — Prva rečenica, poslije nego je blagopok. Dr. O. Karlo Eterović objelodanio u »Novoj Reviji« g. 1922 svoju studiju o Fra Andriji Kačiću Miošiću — koja je slijedeće godine posebno otiskana — ne samo da je neispravna, nego je i neoprostiva. O. Eterović s nedvojbenim je dokazima utvrdio da se je slavni Fra Andrija Kačić Miošić rodio g. 1704. Ako se je rodio god. 1704, kako je mogao poći na nauke i kako mu je mogao Fra Šimun Tvrtković u tu svrhu izdati krštenicu god. 1681, t. j. 23 godine ranije? Suviše, kad se je rodio Fra Andrija Kačić, Fra Šimuna Tvrtkovića nije ni bilo u životu, jer je umro 13 godina prije Kačićeva rođenja. Da je vlč. Jerković proučio studiju O. Eterovića — što je morao — doznao bi, da je i otac Fra Andrije Kačića Bartul u djetinstvu učio u zaostroškom samostanu i mislio biti Franjevcem, te da je njemu, a ne Fra Andriji Fra Šimun Tvrtković izdao krštenicu.

Vlč. Jerković veli, da Fra Luka Vladmirović ubraja Fra Šimuna Tvrtkovića među najučenije u 17. vijeku, sudeći po brojnim rukopisima koje je ostavio. U »Chronicon archiviale conventus S. M. Zaostrogiensis«, str. 24, ne izrazuje se Fra Luka o njemu baš tako laskavo. Tu kaže, da je bio »Vir satis doctus«, a iz toga bi se dalo zaključiti, da ga ne ubraja među najučenije muževe 17. vijeka. Od kolike je, u ostalom, važnosti svjedočanstvo Fra Lukino, najbolje pokazuje okolnost, da u istoj knjižici »Chronicon archiviale« na str. 24 kaže, da je Fra Šimun umro u velikoj starosti (senio

gravatus) god. 1698, a na str. 16 rekao je, da je god. 1701. preveo s raskolništva Mihovila Miletića, kasnije prozvanoga serdar Radel Dakle 3 godine nakon svoje smrti preveo je na kat. vjeru serdara Radu! Iz svjedočanstva Najstarijeg nekrologa dalo bi se zaključiti, da je Fra Šimun Tvrtković preveo na katoličku vjeru više od jednoga nevjernika i raskolnika. Nekrolog bilježi, da je bio »zelantissimus in convertendo infideles atque schismaticos«, a napose spominje Mihovila Miletića, zvanog serdar Rade. Smrt Fra Šimunovu ne bilježi ovaj Nekrolog ni god. 1696, kako je donosi vlč. Jerković, ni god. 1698, kako veli Fra Luka Vladmirović, nego 7. X. 1691.

Iz bilješke vlč. Don Rade Jerkovića, da je Fra Šimun Tvrtković preveo na kat. vjeru Crnogorca »V. Miletića«, dalo bi se zaključiti, da vlč. Jerković nije znao, o kom se Miletiću radilo, a ni njegovi čitatelji ne mogu iz tih riječi saznati za dotičnu osobu. Da je vlč. Jerković za tu osobu znao, on bi je bio istakao, jer se radilo o jednoj vrlo uglednoj ličnosti, naime o slavnom vrgorskom junaku, serdaru Radi Miletiću, koji je zajedno sa zaostroškim Fratrima oslobodio Vrgorac od Turaka na Božić, t. j. 25. XII. 1690. Ako je vlč. Jerković znao za tu odličnu osobu, onda je znatan nedostatak, što je propustio to spomenuti, osobito kad se uzme u obzir da je spominjao druge mnogo manje važne stvari. Osoba Rade Miletića za nas je tim važnija, što on sam o sebi svjedoči, da su ga zaostroški Fratri preveli na katoličku vjeru jednako kao i slavnoga Fra Lovru Šitovića, i da je Fra Lovro više škole svršio u Italiji. Ovo sam istakao u navedenom članku o Fra Lovri Šitoviću.

Ove primjedbe ne oduzimlju vrijednosti čitavoj radnji vlč. Don Rade Jerkovića; samo upozoravaju, da je vlč. Don Rade imao malo bolje proučiti izvore, iz kojih crpi podatke za svoju povijest, kao i bolje pripaziti na savremenu literaturu o stvari. Time bi njegova radnja dobila daleko veću vrijednost. Ako pak misli svoju povijest posebno otiskati, onda je nužno da je prije u tom pogledu ispravi.

Dr. O. A. Crnica

*

Narodi siti i narodi gladni. — (Nations riches et nations pauvres). — U današnje vrijeme, kad na burzi individualnog i socijalnog života ne notira *Kristovo* načelo: *»Tražite najprije kraljevstvo Božje i pravednost njegovu, i sve će vam se ovo* (naime: što treba za život) *dati«*, nego, nasuprot, narodi i države pravom luđačkom jurnjavom lete za materijalističkim uživanjem, lako se klasificiranjem naroda na gladne i site mase izazivlju da stisnutom pesnicom prijete »sitima«. A nije ni uputno u današnje revolucionarno vrijeme, kad su na nisko, u javnosti, spale sve duhovne vrednote, dijeliti narode na gladne i site, dosljedno na pravedne i nepravedne. *Ne živi čovjek o samom kruhu...!* Današnji »gladni« narodi više gladuju za nasićenjem svoje *totalitarne i rasne* ideologije nego li materijalnog kruha. Pače, izvjesni svjetski narodi svojom *slobodnom voljom* prihvatili su ograničenje za stolom da *opravdaju i razviju* svoju rasnu ideologiju. Svi učinci imaju svoje uzroke. Savremena kriminologija bilježi moderne slučajeve, da u istim tamnicama osuđenici štrajkuju gladom za svoju ideju. To je dokaz, da duh i ideja mogu zagospodariti tijelom. Onda više imamo sažaljivati glad bolesnog duha, nego »gladnog« tijela.

Borba s gladom nije naravna zdravom čovjeku. Normalan čovjek ima drugih, *naravnih* sredstava da se bori za pravdu. Samo abnormalni ljudi laćaju se tog nenaravnog ili umjetnog sredstva. Abnormalnost može zahvatiti i jednu naciju. Mudrost i razboritost malo vladaju svijetom. Povijest naroda više je vođena nezdravim nego li zdravim idejama. *Socijalizam* je nezdrava forma društvenog života, imao on obrazinu komunizma ili nacionalizma. Što on može da ima, djelomično, i zdravog ploda, to je samo znak, da i vrag koji put vježba čovjeka u krepostima, ali on ostaje otac laži i smutnje.

Kako ima pojedinaca, tako ima i naroda, koji radi koje osobne *mentalne aberacije* otvrdoglave i neće ničije pomoći, nego vole da sami sebi kroje »pravicu«. U svom bjesnilu vole crknuti ko čvrčak, a neće zbora i dogovora, jer bi im se tim nametnule dužnosti, bez kojih nema socijalnog ni čovječanskog života. Ovi vole krasti i haračiti tuđe nego li prihvatiti socijalne obveze, držati zadanu riječ. Oni neće socijalnosti nego nacionalistični egoizam, koji, kažu, daje pravo života samo *odabranim* narodima. Ako ovi grle koji mali narod, to je zato da ga udave svojim protektorstvom.

Oteto je uvijek prokleto. Nad tim zakonom bdije vječna, nadnaravna Pravda! Hoću, dakle, da naglasim, da narodi mogu *svojevoljno* gladovati. I to radi svojih ciljeva i ideologija. *Volenti non fit injuria!* Svak je kovač svoje sreće! Poznajem dvije krajine u mojoj užoj domovini. U jednoj vlada načelo među odraslima muškarcima: lijepo se nosi i izvana pokaži, pa makar gladovao! U drugoj se ljudi drže ovog pravila: imaj što pojesti, pa makar se i lošije nosio! Koje je pravilo pametnije za ljudski život? Ili čovjeku više vrijedi zdrava i potrebna hrana, ili da se izvana koči i pivči sa napirlitanim odijelom, te od sile puca, a od rđe se zavaljuje ...?! *U devedeset i devet slučajeva ne samo pojedinci, nego i čitavi narodi, krivi su sami svojoj nesreći.* Valja, istina, u dublje zaći, u daljnju i bližu povijest pojedinaca i čitavih nacija, da vidimo tu istinu života.

Da li se jedan narod može označiti »gladnim«, ako on, inače, ima čime da se naoružaje i izaziva utakmicu naoružavanja ostalih naroda? Nije li ratovanje *najskuplji luksuz?* U modernom ratu na prvom su mjestu avionski napadaji. Koliko su oni najuspješniji toliko su i najskuplji. Ima vojnih stručnjaka koji tvrde, da su potrošci avionskih napadaja razmjerno veći nego li vrijednost neprijateljskih poništenih objekata.

Što moramo kazati o bilo kojem narodu, ako se on sav pretvori u vojnu kazermu, a njegovi članovi rade najvećma u ratnoj industriji? Koji god nacionalni režim pojedu individualnu ličnost i mehaniziraju pojedince, ti svi pate od socijalističke bolesti, pa ju mi zvali komunizam, nacijonalni

socijalizam, totalitarizam — više manje svejedno je. Prvi izaziva mržnju siromaha protiv bogatoga, drugi pak potiče mržnju tobože »siromašnih« naroda protiv bogatih. U stvari to je očito boljševiziranje masa na jednoj i na drugoj strani. »Glad« je najjača zamka boljševizma. Pod tom riječi mase razumijevaju socijalno niveliranje. Takovo socijalno izjednačenje jest utopija, a na stvari je krvava revolucija. Zato bi svi narodi morali otvoriti oči i vidjeti da je bolje za čovječanstvo da pokoji narod pretrpi nešto i u »gladu«, nego da se on, uza sav »glad«, megalomanski i vizionarski naoružaje i izaziva sveopći rat, koji bi posve lasno mogao svršiti s krvavom boljševizacijom svega kulturnoga svijeta. Socijalistički režimi u bilo kojoj formi jesu pripravni ispiti za komunizam. Gdje nema lične slobode, gdje je sve etatizirano, tu je sve pripravljeno za materijalistički komunizam ove ili one vrste.

Ova kritika članka *»Siti i gladni«* nije li ujedno zagovaranje sitih, a gladni da i dalje stradaju?

Nipošto! Ja sam samo svratio pažnju na diobu narodâ na gladne i site, te pitam, je li ta dioba pravedna i razborita obzirom na današnje ljevičarsko-komunističko strujanje u svijetu? Može li netko sam biti krivac svoje sudbine? Ima li zdravih i čovječjih načina da gladan traži uređenje odnošaja sa sitim? Je li razborito da se »gladan« sprema i prijeti svemu svijetu, da ga uvede u sveopći rat?

Imamo zdravi i nezdravi nacijonalizam. Ne smiju pametni rodoljubi gaziti vodama pogrešnog rodoljublja. Za dobru svrhu nisu dobra svakojaka sredstva. Imamo mi Hrvati i drugih primjera zdravog nacionalizma. Ludu ne budi drug, pa makar on na oko izazivao i smilenje.

U prosuđivanju narodnih i međunarodnih prilika, pa i onih na polju *nacionalne ekonomije*, držimo se dileme, koju je svemu svijetu kazao pokojni Otac svega kršćanstva Pijo XI. Ona glasi: *Ili će se ljudi morati povratiti Kristu, svetom Evanđelju, nepromjenljivoj Istini njihova neumrlog određenja, — ili će postati plijenom najbrutalnijeg tiranstva, najkrvavijeg suparništva, najužasnijih katastrofa...*

O. Leonard Bajić

MEĐU KNJIGAMA

Naši problemi

1. — Što bih tajio? Teško sam se nakanio da pročitam roman g. M. Budaka o Direktoru Križaniću.* Toliko sam čuo prigovora toj knjizi, spominjalo se, pače, i neko ime s kojim bi u savezu stalo glavno lice romana, da mi je sve to knjigu omrazilo i prije nego sam je vidio! A kad je, ipak, i ona prispjela na moj sto, sve mi se nekako nije dalo da je uzmem u ruke.

A onda sam se odlučio da je čitam, i — nisam je ostavio do posljednje stranice! Već su dva mjeseca otada, i ja još stojim pod dojmom i velikoga problema koji se umjetničkom metodom raspravlja u tome romanu i smionosti g. Budaka s kojom je taj problem bacio u lice našoj javnosti...

Problem je ovaj: kako to, da su mnogi *»narodni dobrotvori«* vrlo sebični ljudi?

Micek Križanić, Budakovo glavno lice u romanu, samo je *simbol*, karikiran i pretjeran možda i previše, ali simbol jedne realne i vrlo raširene rak-rane našega javnoga i privatnoga života, našega maloga i velikoga svijeta. I ne radi se samo o direktorima novčanih zavoda, o malim trgovčićima i velikim trgovcima, o politički angažiranim ljudima — ne radi se samo o njima! Na žalost, u svim staležima naći ćete ih, tih *»rodoljuba«* medene riječi, a okrutnih postupaka, koji će za svoj interes upotrebiti i najsvetiju ideju, koji će radi svoga komoditeta žrtvovati i najživotnije interese svoga naroda, i najosnovnija prava svoga bližnjega.

Je li g. Budak imao pred očima neko određeno lice ili nije, to je za sam problem i za ulogu njegova romana sasvim indiferentno. Činjenica je da onakovih ljudi ima, i da ih mnogo ima, i na toj žalosnoj činjenici ne da se ništa promijeniti.

I kod te činjenice očita je dužnost naše javnosti kao i dužnost svih pojedinaca koji to mogu, i na onaj način kako to mogu, — očita im je dužnost da pokažu na ranu i da joj potraže lijeka. G. Budak je učinio ono prvo: smionim riječima žigosao je ranu i osudio je tako jasno i glasno da je svaki nesporazum isključen!

I u tome je *prva* i *glavna* zasluga ovoga socijalnoga romana! Ne ćemo, dakle, da se zgražamo nad *»priderijom«*, nad

---

* Mile Budak, *Direktor Križanić, rodoljub i dobrotvor* (Zagreb, Matica Hrv., 1938; str. 283).

»karikaturom« ili nad *»stražarstvom«* g. Budaka, kako bi to, valjda, učinio onaj naš pisac koji je nedavno u V i d i c i m a (god. II, br. 9, od 10—V—1939, str. 245—248: *Straža nad Hrvatskim Narodom)* vrlo plitkim i skroz sofističkim načinom persiflirao *»Hrvatsku Stražu«* biskupa Mahnića i dnevnik istoga imena, pa — proširujući svoje čudne izvode na *»skoro čitavu današnju hrvatsku štampu«* — u nekoj tragikomičnoj pozi uzviknuo:

— *Danas su stražari raznih vrsta i u ime raznih »svetinja« posvema prekrili horizont hrvatskog duhovnog sveta* (l. c. 248).

Na žalost, stražara nema naš hrvatski svijet ni izdaleka onoliko koliko bi trebalo! Osobito ih nema među našim k n j i ž e v n i c i m a. A upravo književnici, u prvome redu romanopisci i novelisti, pozvani su da vrše tu stražarsku službu kao jednu od svojih prvih dužnosti.

Prošlo je vrijeme *larpurlarizma,* u onome njegovu pretjeranom i besmislenom obliku, po kojemu je umjetnost uopće, književnost još posebno, učinjena nekim »božanstvom«, idolom koji bi bio sam sebi svrhom i pred kojim ne bi vrijedio nikakav zakon, nikakav obzir. Ne, nipošto ne! Književnost nije sama sebi svrhom: njezina je ponajljepša svrha da pokazuje put k *Ljepoti* koja je *sjaj Istine.* Zato je opravdana riječ onoga modernoga pisca, koji je, malko paradoksno, ustvrdio: — *Književnost koja nije tendenciozna, i nije književnost!*

Budakov roman je *tendenciozan,* u plemenitom smislu riječi, i to je njegova velika prednost. Ja ne žalim što sam ga pročitao, i zato sada pišem o njemu.

2. — Kad sam ono na ovome mjestu govorio o Budakovu O g n j i š t u, izrazio sam bojazan da Pisac neće više napisati onakovo djelo. Čitajući D i r e k t o r a K r i ž a n i ć a vidim da ovaj roman nije premac O g n j i š t u, dakako, ali — i ne uzimljući u obzir da je ovaj novi roman napisan prije onoga — isto osnovno raspoloženje osjeća se i u njemu, ista vještina i lakoća u izražavanju, ista tendencija, a ta je: pokazati na dobro i na zlo u našemu narodnom životu, i to zato da se klonimo zla, prigrlimo dobro.

U O g n j i š t u je to učinjeno s obzirom na s e l o i s e l j a k a; u novome romanu vodi nas Pisac u grad, i baš u naš prvi i najveći grad. No zapravo je i D i r e k t o r K r i ž a n i ć *»seljački roman«.* U njemu g. Budak prikazuje seljačkoga dečka koji je umio da se popne do visoka položaja u samome glavnome gradu, da postane ugledan, bogat i moćan »gospodin«. Ali sredstva kojima je on to postigao potpuno su seljačka, i to seljačka u onome rđavom značenju te riječi, kao što je i sam Micek ostao uvijek onaj surovi, opori, neplemeniti *»seljačina«*

kakovih — što bismo to krili? — ima i kod nas mnogo, kao i drugdje na svijetu.

I onaj glavni problem o *»dobrotvorima« sebičnjacima* u ovome Budakovu romanu povezan je s još jednim, jednako važnim i zanimljivim: da li i koliko se naš seljak može »pogospoditi«, da li i koliko se može prosvijetliti i ugladiti.

I ovaj drugi problem vrlo je važan upravo za naš narod, gdje je velik dio naše inteligencije, naše »gospode« — s e l j a č k o g a porijekla. Zaista je važno otvorenim očima pogledati na tu činjenicu i izvesti zaključke da se prema njima uzmognemo ravnati.

Ne smijemo poći za onom neozbiljnom strujom — koja se *danas* i kod nas opaža, i jako se opaža — koja u seljaku vidi s a m o d o b r o i kojoj je s v e seljačko — dobro. Ljudi zamjenjuju ljubav prema seljaku i seljačkom staležu sa odobravanjem svega što je seljačko, sa potcjenjivanjem svega što nije seljačko.

Na taj način seljaku se ne koristi! Prava ljubav prema selu ne stoji u laskanju, u odobravanju svakog pojava, svakog običaja, svakog postupka naših seljaka, nego naprotiv u iskrenom nastojanju da seljaka dobro upoznamo, da ga na njegove mane i nedostatke upozorimo, da mu pokažemo pravi put.

U O g n j i š t u g. Budak je sa zanosnom ljubavlju govorio o svome selu i o svome Ličaninu. Možda je tu ljubav prema selu i seljaku i njemu ponekad zamaglila vid, kako ga je, recimo, dosta zamaglila i Piscu M l a d i c a,* ali u liku lukavoga Blažića iznio je on i negativnu stranu seljačkoga života. Ta negativna strana vrlo jako je istaknuta u D i r e k t o r u K r i ž a n i ć u. Micek je već od svoga očinskoga doma r đ a v karakter, ima pravu m a n i j u za novcem, za stjecanjem, s a m o ž i v a c je i koristoljubac, bez većih ideala i plemenitijih poriva, i takav on ostaje čitavoga svoga života. A ima i osobitoga dara za prepredenost, lukav je i račundžija, leden i nepristupačan gdje se radi o njegovoj koristi, pun slatkih riječi i vještak u skrivanju svoje prave misli i svojih ciljeva.

I sada nastaje pitanje: da je neko već zarana uzeo u ruke toga dečka, upozorio ga na dobre i na zle strane njegova karaktera, pokazao mu pravi put i vježbao ga u stupanju njime, ne bi li, možda, od Miceka postao bio plemenit čovjek, pravi rodoljub i dobrotvor? Ili bi on i u tome slučaju bio ostao jednak? Ovo posljednje značilo bi da je Križanić d e g e n e r i r a n, i možda je on uprav takav, ali degenerirani su izuzetak! Pravilo je: dobar uzgoj i od neuka i primitivca može istesati — čovjeka.

---

* A n t u n B o n i f a č i ć, *Mladice,* roman (Zagreb, M. H., 1938; str. 220).

Micek Križanić nije — čovjek! Kod njega nema pristupa ni vjerski momenat ni čovječja zahvalnost. Za njega su plemenitost, altruizam, poštenje, pa i sama koristoljubna rasipnost — nepoznati pojmovi. On ne zna što je ljubav. Ni sama predana odanost i pretjerano obožavanje s kojima kroz godine visi o njemu u dnu dobro i plemenito srce *Milice Klenovićeve* nisu kadri da u njemu uzbude iskru samilosti, ako već ne ljubavi. Micek je do kraja života samoživac i moralna karikatura čovjeka.

3. — Karikatura Miceka Križanića izrađena je preveć jakim crtama! Po mome uvjerenju to je najveća mana ovoga romana. Plemenita ogorčenost protiv »rodoljuba i narodnih dobrotvora« zanijela je Pisca dosta puta na neumjetničku stranputicu u dva pravca: *on previše karikira, i on previše naglasuje svoju tendenciju.* Ni jedno ni drugo nije u umjetnosti dopušteno, i poglavito radi toga Direktor Križanić zaostaje, daleko zaostaje iza Ognjišta.

Ne sviđa mi se ni to, kako je prikazana gospođa *Barica Antolička.* Psihološki, meni je neshvatljiv čitav njezin stav prema pomoćniku Miceku, a i njezin potpuni slom iza smrti gazde *Lojzeka* prilično je zagonetan. U romanu su uopće moralna shvatanja mnogih lica nekako neodređena, ako nisu i upravo pogrešna. Pisac je i kod opisivanja ili spominjanja nezgodnih činjenica više puta pošao predaleko, pa se ne može u svemu da odobri njegov postupak. Priznajem, ni najveći katolički pisci ni teoretici ne slažu se uvijek, dokle je piscu dopušteno ići, no ja govorim ovdje o mojim utiscima.

Uz te dao bi se spomenuti još koji nedostatak ovoga djela, ali njegova socijalna važnost ostaje. Preko problema i pitanja kojih se Pisac direktno ili indirektno dotiče ne smije naša javnost da šutke prijeđe na — dnevni red. Baš to bi imalo da dođe na dnevni red: sređivanje i popravljanje mnogih nereda u našemu narodnom životu. G. Budak zahvatio je smionom rukom i podigao zavjesu. Ono što nam je on pokazao — užasno je. A to još nije sve! — — —

Direktor Križanić osvjetljuje probleme više *negativno.* Mi vidimo što ne valja, a manje nam se svraća pogled na ono pozitivno i dobro što ga ima i kod nas. Ima i dobra, ali Piscu je prije svega bilo do toga da istakne zlo, da bismo se zgrozili nad njim, pa dobro ostaje u pozadini. Možda upravo radi toga i dojam čitavoga djela nije uvijek onako snažan kako bi trebalo. I sam rđavi karakter Miceka Križanića bio bi reljefniji, da je uza nj snažno ocrtan protivan, plemenit neki karakter.

Psihološko opravdanje karaktera i njihovih postupaka također više puta ostavlja me nezadovoljena. Osobito lik bijedne

Milice, koja nas više puta sjeća Anere iz Ognjišta, vrlo je nejasan i neobrazložen. To je jedna plemenita duša, ali njezina zanesena i slijepa ljubav prema Miceku, čitavo njezino postupanje prema njemu ima toliko nevjerojatnosti, toliko nejasnoće da je naprosto nemoguće. Mislim da je i to skrivila ona prevelika Piščeva zaokupljenost tezom koju je sebi postavio.

Glavna tendencija djela, ogorčenost Pisca protiv glavnoga lica, snaga uvjerenja da Križanićevu manu treba žigosati, sve je to tako snažno djelovalo na Piščevu dušu da se ona nije mogla dovoljno oteti ukletoj i strašnoj snazi onoga crnoga karaktera. Da tu crninu dovoljno istakne, Pisac je upotrebio preveć tamnih boja i ne sjećajući se da bi jedan vrlo bijeli lik bio učinio da ona crnina glavnoga lika još jače otskoči...

To su sve mane, priznajem. Ali u Direktoru Križaniću ima i vrlo uspjelih stranica. Naročito je vješto prikazana lukavost, ona iskonska lukavost seljaka Miceka, koja na koncu, ipak, *samu sebe prevari.* — Sjajno je istaknut onaj seljački respekt prema lijepu pismu koji je u Miceku ostao živ do konca života. — I ono nepovjerenje prema *»gospodi«* i njihovu znanju. — I ona upornost i ustrajnost koja se ne da smesti nikakovim obzirom... Sve je to prikazano vjerno i plastično. I ovdje se očito vidi, koliko je g. Budaku dobro poznata seljačka duša, koliko on u sebi neizbrisive nosi utiske sa svojih ličkih brda i proplanaka.

Ja se nadam da će ovomu više negativnom prikazu jedne naše društvene rane g. Budak znati i htjeti da stavi nasuprot i jednu pozitivnu sliku. Jer nije dosta pokazati ranu; treba joj potražiti i lijek. A g. Budak će znati i to da učini vođen onim zdravim instinktom koji živi u njemu još iz djetinjstva, a koji je on usavršio dugim iskustvom i zrelim razmišljanjem o našim problemima.

F. S. Petrov

KNJIŽEVNI PREGLED

BLAŽIĆ prof. O. MARIJAN, *Evolucija i postanak čovjeka.* Str. 271. Zagreb 1939. Stoji broš. 60.— a uvez. 70.— din. — U našem časopisu imali smo prigodu da i više puta upozorimo na osnovana i neosnovana djela o evolucionizmu. To su redovito bila djela na stranim jezicima; dok su kod nas, uz neke školske priručnike, u kojima se ropski oponašaju neki strani evolucionisti, poznati prevodi neznanstvenih spisa tuđih pisaca s prozirnom tendencijom, koje širi beogradsko poduzeće »Nolit«. Drago nam je da ovoga puta možemo upozoriti na djelo koje je na našem jeziku o pitanju evolucionizma napisao prof. fra Marijan Blažić. Djelo je sažet prikaz svega onoga što nas o ovom pitanju uče današnje znanosti paleontologija, geologija, etnologija, prehistorija, antropologija, psihologija i filozofija. Svaka od ovih znanosti napose, a osobito sve zajedno danas jasno govore da je tvrdnja onih koji vele da se je prvotna živa klica izvila iz mrtve materije, a sve ostale vrste i razredi živih bića iz ove prvotne klice, po tomu i čovjek iz životinje, bez ikakva oslona u spomenutim znanostima.

U prvom dijelu pisac je, na temelju najnovijih rezultata, utvrdio da evolucionizam nije nikakva znanstvena zasada, i da u sebi nema ništa jačega od kakve obične hipoteze. U drugom je dokazao da, kad bi kakva evolucija i bila, apsolutno ne bi mogla biti djelo kakvih vanjskih faktora. A u trećem dolazi do zaključka da ni prethistorija, ni antropologija, ni paleontologija, ni antropologija, ni etnologija ne dokazuju da bi se čovjek bio razvio iz životinje, dok u četvrtom razvija dokaze radi kojih psihologija apsolutno niječe i svaku mogućnost da bi se duševni čovječji život mogao razviti iz životinjskoga.

Akoli kakvi razvoj i opstoji, kao što izgleda da i opstoji unutar pojedinih vrsta, taj opet nije nastao uslijed vanjskih, mehaničkih faktora, već pokretač razvoja nalazi se u najprvotnijim počecima samoga bića. To su nutarnji faktori, koje je svakomu biću dao sami Tvorac svega.

Djelo prof. Blažića ispunilo je veliku prazninu u našoj literaturi. Stoga je onako pozdravljeno i primljeno. I naši evolucionisti mogli bi iz njega naučiti da nije ni savremeno ni znanstveno u školskim udžbenicima i inače širiti u svijet neosnovane i u znanstvenom svijetu zabačene hipoteze.

*

HENGSTENBERG H. E., *Tod und Vollendung.* S. 216. Fr. Pustet, Regensburg, 1938. RM. 4.20., geb. 5.20. — O besmrtnosti nam ne govori samo vjera nego i naravni razum. I same moderne prirodne znanosti sa svojim rezultatima nemaju ništa proti besmrtnosti. Najvažnije pri svemu tomu jest pitanje o uskrsnuću tijela. A o uskrsnuću tijela vjera, pokrijepljena apsolutnom činjenicom uskrsnuća Kristova i drugim Njegovim čudesima, govori nam bez ikakva zaokolišavanja. Sve poteškoće, koje se iznose proti us-

krsnuću, bez značenja su. Dosadanja riješavanja poteškoća upotpunjuje pisac pozivajući se na suvremene rezultate prirodnih znanosti.

*

GRAEF P. R., *Selig die Hungernden.* S. 202. Fr. Pustet, Regensburg 1938 RM. 3. — Živoj vjeri obećao je Krist da će činiti čudesa; i ona je činila čudesa kroz vjekove. Velika uloga žive vjere u našemu svagdanjemu životu: ukoliko je ona živa utoliko ga i posvećuje. Uči nas gledati na nas i na život. Uči nas gledati u svijetlu vječnosti i time pomaže naše posvećivanje i primicanje našemu idealu — Isusu Kristu. Ko je pročitao njegovo prvo djelo »Ja, Vater« rado će pročitati i okoristiti se i ovim, jer se upotpunjuju, a s užitkom će ga pročitati i drugi.

*

BERTRAM, card., *Charismes de vie sacerdotale.* Grandeurs et devoirs du prêtre. P. 333. Editions Salvator, 1938. — U četrnaest poglavlja, razdijeljenih u mnogo podnaslova, breslavski kardinal Bertram zabilježio je utiske koje je sam doživljavao za vrijeme duhovnih vježba kao i misli koje je razvijao kao vođa u duhovnim vježbama koje je davao svojim redenicima. Sve je u obliku kratkih, ali jezgrovitih aforizama i refleksija, koje se odnose na vas svećenikov i privatni i javni, pastirski život, kao i na sva pomagala njegovog ličnog posvećivanja i na ona kojim će posvetiti povjereno stado. — Vođe duhovnih vježba i svaki svećenik naći će mnogo uzvišenih pobuda.

*

CSABA MARGHERITE, *La vie en fleur.* Deuxième partie: *Ce qu' une jeune fille du XX siècle doit savoir.* P. 269. Editions Salvator, Mulhouse, 1939 18 frs. — Uz upute za djevojčicu XX vijeka spisateljica je napisala savjete i za djevojku XX vijeka. Djevojčici treba ovih savjeta, a treba ih još više djevojci. Puna iskustva i ljubavi ona ih daje kao niko drugi, jer poznaje prilike današnje djevojke i mlade žene. Liječnica, govori o onom što je doživjela s djevojkama, o ženskim problemima: udaja ili celibat, o izboru muža, o slobodnoj ljubavi, o pravima žene, o izboru zvanja, o zarukama te o djevojci koja ostaje bez udaje. Veliko srce i veliko iskustvo govore iz svake stranice, iz svakog doživljaja i svakog pisma velike liječnice. — Uvjereni smo da bi se teško mogao naći ljepši dar današnjoj djevojci i da bi je iko mogao stvarnije uvesti u djevojačke probleme. Zato je djelo vrijedno svake preporuke.

*

MORICE H., *La Mère de Jésus.* 31 lectures pouvant servir pour le Mois de Marie et le Mois du Saint Rosaire. P. 244. P. Téqui, Paris 1938, 15,60 frs. — Francuska Akademija nagradila je dva djela ovoga pisca. To je već dokaz o vrijednosti i ovoga »Mjeseca svibnja«. Jer zbilja, iako su o ovom predmetu pisali mnogi pisci i stariji i noviji, Morice je, kao duboki

psiholog, našao više novih pogleda koji će veseliti Marijine štovatelje. A i već poznate misli obraduje na svoj način. Iz svih tačaka odrazuje se pišćevo nastojanje da upozori na sličnosti među Isusom i Marijom. Iz njih slijedi i sva veličina Marijina. — Dobar priručnik za mjesec svibanj i listopad.

*

PRADEL chan. HENRI, *Les lectures des jeunes*. P. 220. P. Téqui, Paris, 1938, 14 frs. — Jedan od velikih problema kod uzgoja mladeži jest problem kako ih uputiti i zaljubiti u dobro, a sačuvati od slaba štiva. Dugogodišnji upravitelj »Massillonove Škole« Pradel sažeo je u pet tačaka dužnosti roditelja i uzgojitelja u ovom pitanju: bdjeti nad tim da dječak shvati važnost pitanja, čuvati ga od zla štiva, upravljati ga pri čitanju, učiti ga da se koristi čitanjem. Pod ovim vidicima Pradel je iznio ono što je vidio da je zbilja najvažnije u svom dugogodišnjem pedagoškom radu. Knjiga je namijenjena svim roditeljima i uzgojiteljima. Oni će u njoj naći dobra savjetnika.

*

BEZUILLER L., *Aux Maitres chrétiens: Alfred Soussia* (Instituteur) 1863—1933. P. 177. P. Téqui, Paris 1938, 12 frs. — U Katoličkoj Crkvi svaki stalež ima svoje svijetle primjere pravoga kršćanskoga života. Mnogo takih ima i učiteljski stalež, a jedan od njih je Alfred Soussia. Posvetivši se učiteljskom zvanju učenicima je bio pravi učitelj i uzgojitelj, svojoj brojnoj obitelji izgledni otac, župi u kojoj je živio i radio izgledan primjer kršćanskoga života. Svi koji su ga poznavali, kao i njegovi starješine iskreno su ga štovali. U patnjama koje su ga snalazile, kao što snalaze svakoga, bio je svijetao primjer kršćanske ustrpljivosti. I naši učitelji mogu s ponosom govoriti o ovom velikom drugu. A on zaslužuje da ga i slijede.

D. B. V.

*

HOEPFL P. HILDEBRANDUS O. S. B., *Introductionis in sacros utriusque Testamenti libros compendium, volumen tertium, Introductio specialis in Novum Testamentum*, ed. 4 ex integro retractata, quam curavit P. BENNO GUT O. S. B., professor S. Scripturae in P. I. A. s. Anselmi de Urbe, Anonima libraria catholica italiana Roma 1938, 8⁰, XXII+570. Cijena 36 lira.

P. Benno Gut daje nam u četvrtom izdanju potpuno prerađen i dotjeran već dobro poznati i priznati među biblicistima Höpflov priručnik uvoda u sv. Pismo Novoga Zavjeta.

Čitava materija poslije predgovora, općeg indeksa, popisa skraćenica, veoma iscrpljivoga popisa stručnih revija i kolekcija o sv. Pismu, dijeli se na tri glavna dijela: historijske knjige Novoga Zavjeta (str. 3—282), didaktične (283—503) i proročka knjiga Apokalipse (505—524). K tome su priložena četiri nadodatka: hronološka tablica najstarijih svjedoka o Evanđeljima, Fragmentum Muratorianum, rodoslovlje Herodovo, i sinhronistička tablica događaja u Novom Zavjetu. Djelo završuje sa tri pomnjivo izrađena kazala: kazalo auktora, stvarno i citiranih mjesta sv. Pisma. Ná njima je radio P. B. Sellinger. Pojedini traktati obrađeni su, uz male razlike, po uobičajenoj shemi obradbe introdukcije Novoga Zavjeta: o životu sv. pisca, o istome kao auktoru odnosne sv. knjige, čitateljstvu, jeziku (prevodu), vremenu kad je sastavljena, svrsi, sadržaju, posebnim karakteristikama, razdiobi, i integritetu teksta, pojedinačne poteškoće ako postoje kod koje sv. knjige te odnosni odgovori i dekreti Biblijske Komisije, i konačno tumačitelji katolički i nekatolički o dotičnoj sv. knjizi.

Pri izlaganju materije auktor je znao na zgodnu mjestu i na vješt način iznijeti sva važnija aktuelna kritičko-egzegetska pitanja prema sadašnjem stanju biblijske znanosti i prema direktivama Biblijske Komisije. Među raznovrsnim mišljenjima jasno određuje svoje stanovište. Naročito mnogo truda je uložio da sabere i donese gotovo svu najnoviju literaturu o svakome pitanju, što daje knjizi osobitu vrijednost, jer time mnogo olakšaje čitateljima da se lakše mogu baviti proučavanjem pojedinih pitanja.

I s tehničke strane auktoru je uspjelo da zgodnom razdiobom, mnogim podrazdiobama, marginalnim brojevima, bilješkama, upotrebom raznovrsnih slova i skraćenim citiranjem knjigu učini veoma preglednom. — Svakako P. Benno Gut, koji je Höpflov manual preradio, upotpunio i usavršio i tehnički i sa naučne strane prema najnovijim naučnim rezultatima i savremenoj biblijskoj literaturi, obdario je biblijsku literaturu odličnim priručnikom uvoda u N. Zavjet sa svim odlikama prvoklasnoga djela ove vrste. Stoga toplo preporučujemo ovaj udžbenik svima, koji se rado bave proučavanjem sv. Pisma.

Č.

*

LARDONE, Can. Dott. GIOVANNI, *Ritorniamo alla parrocchia*, La missione della parrocchia illustrata al popolo, perchè viva la vera vita parrocchiale. L. I. C. E. Roberto Berruti, via S. Dalmazzo, Torino. S. a. 16⁰, str. 360. Cijena nepoznata.

Kanonik dr. I. Lardone, auktor poznatih dviju kolekcija propovijedi »Nuptialia« i »Santi e sante di Dio« nazrijeva kao najuspješnije sredstvo kršćanske obnove u puku u tome da se ponovno oživi duh župske zajednice na pojedinim župama prema onoj izreci Pija X: »Occorre che si ritorni alla parrocchia!« *Župa* je duhovna obitelj na određenom teritoriju dioceze. Župska crkva je na poseban način kuća duša, jer tu su župljani sv. Krstom porođeni na novi duhovni život; tu su Krizmom potvrđeni; tu se hrane sv. Pričesti, prisustvuju liturgičnim obredima sv. mise, tu slave sve svoje najbolje uspomene, kao ženidbeni sakramenat itd. *Župnik* je, kao neposredni pretstavnik hijerarhije, te kao slika dobroga pastira, pravi otac župske obitelji, koji sve ovce pozna i postaje sve svima. *Župljani* vjernici u župi čine zajedno prvu stanicu velike katoličke obitelji, prvo udo velikoga mističkoga tijela Kristova. Stoga je danas potrebitije nego ikada dosada povratiti se na župu, t. j. oživjeti u sebi duh svoje župe,

koji u sebi sadrži duboku spoznaju i uvjerenje kako treba znati što je župa, što radi, što bi morala biti, kako i župljani moraju sudjelovati u njenu životu. Ovaj duh sadrži i jaki vez kojim župljani moraju biti povezani u zajednicu ljubavi, bratstva i života; kao i to da sav rad bude organički uređen. Dakako da iz ovakova uvjerenja mora nužno ključati bujan kršćanski život na župi.

Ovo su glavne misli, koje se provlače kroz cijelo zlatno djelašce dr. Lardone-a na 360 stranica, gdje auktor na veoma vješt način spaja i povijest i pravne odredbe i pastoralne pouke i asketične pobude raspravljajući redom: o počecima i postanku župe historijski i juridički o njenoj naravi i sastavnim elementima, o župskoj crkvi i njenim dijelovima, o župniku i njegovim dužnostima kao i pravima, o župskim funkcijama, župskim društvima, svetkovinama; o dobrim župljanima; o slučaju upražnjene župe, te konačno kako se dade obnoviti jedna župa.

Svakome koji poznaje talijanski preporučujemo ovo djelo. Dobro će doći svakome inteligentnu župljaninu, ali na osobiti način samim župnicima i bogoslovima koji se spremaju za župu. *Č.*

*

GUERRY, l' abbé E., *L' Action Catholique*, Textes pontificaux classés et commentés, Nouvelle édition revue et augmentée, Préface de Mgr. Stanislaus Courbe, Secrétaire général de l' Action Catholique française, Desclée de Brouwer, Paris. S. a. in 8⁰, XVI+545 str. Cijena neoznačena.

L' abbé Guerry je valjda jedan od najboljih poznavalaca K. A. uopće, napose pak u Francuskoj. Praktično je mora poznavati, jer je on u biskupiji Grenoble uzorno organizirao i vodi K. A., dok teoretski je poznaje proučavajući sve službene papinske dokumente o njoj. Plod ovoga studija su njegov »Code de l' Action Catholique«, što je izišao 1928 te ovo već drugo izdanje djela »L' Action Catholique«.

Auktor je djelo razdijelio u dva glavna dijela. U prvome je sabrao pomnjivo i prema nutarnjoj organskoj vezi logički razvrstao sve službene papinske tekstove o K. A. označivši ih marginalnim brojevima tako da tu imamo neke vrste kodeks (zakonik) K. A. Dok u drugome dijelu na 330 strana daje svoj opširni tumač prvoga službenoga dijela. Priloženi su i svi važniji dokumenti do 1936 objelodanjeni o K. A., te stvarno i opće kazalo.

Mišljenje o vrijednosti ove knjige pripuštam generalnom tajniku K. A. za svu Francusku Mgr. Stanislavu Courbe, koji veli: »Nauka je u ovoj knjizi sigurna. Tu je potpuno, točno i dokumentirano tumačenje bitnih spoznaja K. A., kako proistječe iz samoga papinskoga učenja. Auktor je kao teolog crpeći na izvorima K. A. prikazao, a kao praktičar, koji je uzorno organizirao u svojoj biskupiji istu, dao joj tumačenje. Mgr. Guerry je stručnjak u ovome poslu... Svećenici će s korišću čitati stranice, koje govore o ulozi klera, o odnošajima laikata i hijerarhije, o poteškoćama i utjehama koje sobom nosi ova zadaća, o posebnim ciljevima koji sačinjavaju program K. A. — Laicima će najbolje doći da dobro promotre

stranice, što se odnose na dužnost K. A., kao i one koje govore o biskupu kao ocu duša. — A i jedni i drugi treba da dobro prodube onaj dio, koji radi o metodama, to jest o specijalizaciji i organizaciji K. A.«

Mislim da je ovo s Civardijem ponajbolji tumač K. A. Preporučujemo svima koji se bave K. A. a poznaju francuski jezik. *Č.*

*

MORETTI SAC. A., Caeremoniale iuxta ritum romanum seu *De Sacris Functionibus* Episcopo celebrante — assistente — absente in partes septem divisum. Vo. III. *De sacris functionibus infra annum occurrentibus*, Taurini, Marietti 1938, s. XV—559, cij. Lit. 30; Vol. IV. *De sacramentis — De sacramentalibus et de exequiis*, Taurini, Marietti 1939, s. XX—638, cij. Lit. 40.

Ovaj priručnik, zapravo enciklopedija svetih obreda sadržaje, prema najnovijim odredbama Sv. Kongr. Obreda i Kodeksa kan. prava, sve ceremonijalne propise gledom na liturgiju ili na svete čine, koje obavlja biskup ili se obavljaju u njegovoj prisutnosti kao i otsutnosti. Prvi svezak radi o općim pojmovima gledom na liturgiju, drugi o ceremonijama pri božanskom oficiju i sv. Misi. O njima je već bio govor.

Treći svezak radi o funkcijama, koje dolaze preko godine na razne blagdane i u razna vremena, na pr. u adventu, na Božić, na svetkovinu Očišćenja Bl. Dj. Marije, na Čistu Srijedu, u Velikoj Sedmici, na Tijelovo, na Mrtvi dan, prigodom 40-satnog izloženja Svetotajstva itd. U njemu su sadržane, što je inače rijetkost, i funkcije u vanrednim prigodama, kao na pr. pri ulasku novog biskupa u biskupiju, pri kanonskom pohodu župe, prigodom držanja diecezanske sinode, provincijalnoga i plenarnoga sabora, za trodnevnice i druge svečanosti koje se drže kroz godinu beatifikacije ili kanonizacije Slugu Božjih, i druge.

Četvrti svezak raspravlja o podjeljivanju sakramenata i sakramentala i o sprovodu. Dakle on radi o svečanom krštenju, koje podjeljuje biskup, o ređenju klerika, svećenika o posvećenju biskupa, o posvećenju biskupa kardinala sa strane drugog kardinala, o posvećenju više biskupa, o vjenčanju u prisutnosti biskupa, o krizmanju sa strane običnog svećenika, o podjeljivanju sakramenata biskupu teško bolesnomu, o blagoslovu opata koji se služi s pontifikalima, o blagoslovu i postavljanju temeljnog kamena crkve, o posvećivanju crkve, pomičnog i nepomičnog oltara, o svečanom blagoslovu nove crkve, o svečanom blagoslovu groblja, o izmirenju oskvrnjene crkve i groblja, o svečanom blagoslovu zvona, o svečanom krunjenju slike Bl. Dj. Marije, bilo da te funkcije obavlja biskup bilo obični svećenik koji je na to ovlašten. Napokon ovaj posljednji svezak radi o sprovodu uopće te o sprovodu preminulog biskupa.

Oba posljednja sveska odlikuju se jasnoćom i preglednošću jednako kao i dva prva. Da pojedini propisi budu shvatljiviji i da nam bude očitije kako će se koji sveti čin obaviti, gdje će ko u koje vrijeme

stati, odnosno kako će se što pjevati, pisac običaje za sve važnije stvari donijeti crtež, na kom je sve slikovito prikazano, ili note, po kojima se dotična stvar ima pjevati. Osim toga, da djelo bude korisnije i da se nešto može lakše naći, pisac je na svršetku svakog sveska donio opširno kazalo stvari, o kojima je u dotičnom svesku govor. Jednako tako donio je popis dekreta Sv. Kongr. Obreda i pojedinih kanona, koje je u kom svesku upotrebio. Očito je, da je ovo djelo korisno i potrebno ne samo biskupima i drugim crkvenim poglavarima i dostojanstvenicima, nego i običnim svećenicima.

Dr. O. Zdravko Gospić

*

VAN DER VELDT O. JAKOV, O. F. M., *Prolegomena in Psychologiam.* Roma, Libreria del Collegio di S. Antonio, 1938. In 8⁰ str. 308.

Već odavna se osjećala prijeka potreba novog priručnika eksperimentalne psihologije na latinskom jeziku. Toj je potrebi, donekle, nedavno zadovoljio veleuč. pisac psiholoških studija P. Fröbes, S. J. sa svojim *Compedium Psychologiae exsperimentalis,* ali to je bilo premalo prema važnosti pitanja i prema sve brojnijoj bibliografiji na stranim jezicima. Zato je sve to više izbijala potreba stalne latinske terminologije. Ovu veliku prazninu u eksperimentalnoj psihologiji ispunio je svojom spomenutom knjigom poznati učenjak i pisac O. Van der Veldt, profesor eksperimentalne psihologije na Papinskoj universi »de Propaganda fide« i na franjevačkom Papinskom sveučilištu »Antonianum« u Rimu.

Izdani svezak samo je uvod u psihologiju, a doskoro bi imali slijediti ostali svesci, u kojima će biti obrađena cijela psihološka, posebno eksperimentalna znanost. Zasada nam je pružio samo opće pojmove o psihologiji sa iscrpljivom općom bibliografijom. Raspravlja naime o materijalnom i formalnom objektu psihologije, a zatim se u kratkom dodatku osvrće na odnos između prirodnih znanosti i psihologije donoseći nužne elemente za poznavanje poimanja znanosti bilo kod starih bilo kod modernih filozofa.

U drugom poglavlju daje jasan pregled cijele psihološke znanosti najprimitivnijih istočnih naroda pa do najnovijih rezultata u modernoj psihologiji, koja započinje s Descartom pa preko Kanta, njegovih pristaša i Wundta dolazi i do naših vremena. U trećem poglavlju govori o razdiobi današnje psihologije na razne sisteme, i to prema objektu, prema načinu obrađivanja i prema cilju. U zadnjem poglavlju pruža iscrpljiv pregled psiholoških raznih metoda bilo uopće bilo posebno, a na koncu nas upućuje u mjerenje u psihologiji pa djelo završava s kratkom statistikom, ili bolje s metodom kako dolazimo do statističnih tablica.

Premda je djelo namijenjeno u prvom redu slušačima piščevih predavanja, ipak će bez sumnje vrlo dobro doći svima koji se zanimaju psihološkim studijima, osobito što se tiče eksperimentalne psihologije. Tu je O. Van der Veldt, poznati i uvaženi stručnjak, učenik slavnog louvainskog psihologa Michotta, pa je rezultate svoga dosadašnjeg istraživanja i dugogodišnjeg proučavanja iznio u svom djelu »Prolegomena in Psychologiam«. Iako je ovo

tek prvi Uvod na latinskom jeziku u psihologiju, ipak je pisac, na čemu mu treba iskreno čestitati, sretno uspio da moderne tehničke izraze iz psihologije prikaže lijepom latinskom terminologijom i vrlo otmenim latinskim jezikom. Stoga možemo s pravom očekivati da će ova terminologija zadovoljiti sve one koji se tim problemima bave. Svojim »Uvodom« pisac daje nam slutiti o najboljem uspjehu koji će postignuti kada objelodani cijelu eksperimentalnu psihologiju na latinskom jeziku.

U ovom svesku nije doneseno kazalo imena, stvarno kazalo kao ni opća bibliografija alfabetskim redom, a to stoga što pisac misli da na kraju, u poslednjem svesku stavi kazala za sve sveske, koji će biti izdani.

Djelo učenog pisca iskreno preporučujemo napominjući da bez njega ne bi smjelo biti nijedne teološke ni filozofske biblioteke. *D. B.*

*

BENEDICTUS HENRICUS MERKELBACH, O. P.: *Mariologia — Tractatus de Beatissima Virgine Maria Matre Dei atque Deum inter et homines mediatrice quem in usu scholarum et cleri edidit* B. H. M., O. Pr., 8⁰, 424, Parisiis 1939 — Typis Desclée, De Brouwer et Soc.

Merkelbach je poznat u naučnim krugovima radi vrijednih djela iz moralnog i pastirskog bogoslovlja. Obdario nas je i djelom o B. Djevici Mariji. Njegova Mariologija uprav je krasno i veoma temeljito djelo. U četiri dijela obradio je čitavu nauku o Bl. Djevici, utvrdio je navodima iz Sv. Pisma i obiljem blaga iz Sv. Otaca, Skolastika i novijih bogoslovaca. U prvom dijelu govori o Bl. Djevici u odnošaju prema Bogu i Kristu ili o Njezinom Božanskom Materinstvu, koje je temelj svih Njezinih odlika. U drugom raspravlja o odlikama Bl. Djevice. U trećem prikazuje odnošaj Gospin prema nama duhovnoj Svojoj djeci ili o posredništvu Marijinu, koje je na dugo, obilato i temeljito obradio. U četvrtom napokon dijelu razlaže naše dužnosti prema Gospi. Iz samoga prikaza vidi se, da je Merkelbachovo djelo zaokružena nauka o Gospi. Stil mu je bistar i jedar, dokazi krupni i temeljiti, duh pomirljiv i nepristran. Nije pantomista, nego objektivan pisac. Ne smatra sv. Tomu neprevarljivim učiteljem, kako iz pisanja nekih pantomista izgleda (129). Lojalno priznaje, da je sv. Toma bio protivnik nauke o Neoskvrnjenom začeću, i da su ga tako razumjeli svi stariji tomisti do 16 v. (125, 127, 128). Ističe zaslugu Skotovu u obrani velike odlike Marijine (116, 1). Zabacuje nauku Aristotela, sv. Tome i drugih skolastika o pasivnoj ulozi majke pri začimanju djeteta, te pristaje uz nauku sv. Bonaventure, Skota i drugih koji uče, da i majka aktivno sudjeluje (27, 1).

Auktor tvrdi, da u izvorima objave nema ni spomena o dvostrukome razlogu Upućenja Sina Božjega: a to je neispravno. Za apsolutno Kristovo preodređenje imamo mnogo dokaza u Sv. Pismu i obilje svjedočanstava kod Sv. Otaca (Vidi P. J. — B. du Petit — Bornand, O. M. Cap.: Essai sur la Prumauté de N.-S. Jésus-Christ, XXIII—334, Paris 190; Isti: Notes additionnelles, 1—77, Paris 1922).

Pristaje uz mišljenje koje uči, da je Bl. Djevica imala debitum proximum contrahendi peccatum originale, te zamjera neoskotistima koji priznaju

samo debitum remotum, da su se udaljili od Skotove nauke (137, 1). Ovdje valja razlikovati načela Skotova sustava od njihovih primjena. Ako stojimo na načelima Skotovim, onda Bl. Djevica nije potpadala debito nec proximo nec remoto nec ullo contrahendi peccatum originale, jer je Ona zajedno s Kristom jednim dekretom apsolutno preodredena kao secundarium caput generis humani subordinatum Capiti primario — Christo. Adam nije bio caput morale Bl. Djevice, nego Ona njemu. Prema tome skotisti su u pravu, kad uklanjaju svaku sjenku sa prečistoga lika Bl. Djevice, i dosljednije primjenjuju Skotova načela od samoga njega. Istina da Skot u raspravljanju priznaje, da je Gospa imala debitum contrahendi peccatum originale. Skot je prerano umor i nije mogao dovesti u sklad svoje tvrdnje s vlastitim sustavnim načelima.

Neispravno tvrdi, da po Skotu sva valjanost zaslužnih djela zavisi o Božjoj volji i obećanju, a ne o unutarnjoj njihovoj vrijednosti (205, 1). Skot na stotinu mjesta ističe unutarnju objektivnu vrijednost naših zaslužnih djela, koja se usavršuju Božjim obećanjem (Vidi Minges, O. F. M.: Compendium theol. dogm. specialis, II 69—71, Ratisbonae 1922).

Pobija nauku nekih skotista, koji uče, da je Bl. Djevica za nas zadovoljila de condigno, premda odvisno od Krista Prvotnoga posrednika (334—342). Polazi sa stanovišta tomističkoga i ne posjeduje poznavanje skotističkoga sustava, zato mu logika hramlje. Marija kao secundarium caput, po vječnim Božjim nacrtima, sudjelovala je s Kristom per modum unius u zasluživanju svih milosti za andele i ljude. (Vidi Dr. fra Karlo Balić, O. F. M.: De secundäre Mittlerschaft der Gottesmutter — Wissenschaft und Weisheit, Jahrg. 4 — 1937 — H. 1, 1—22, Freiburg i. B.).

Uza sve prednosti djela očito biva, kako je štetno djelomično i samo prema jednoj školi poznavanje i tumačenje kat. teologije! Potpuno poznavanje sustava sv. Tome i Duns Skota otvara nam širok vidik na polju kršćanskih istina i daje mogućnost u rasuđivanju raznih bogoslovskih mišljenja. Uza sve ove primjedbe i još druge što bi se mogle pridodati djelo je vrijedno tople preporuke! *Dr. B. M. R.*

Chronique religieuse en Yougoslavie

La distinction du recteur de l' université de Zagreb. — S. S. le Pape Pie XII a conféré la distinction du pape Grégoire le Grand au professeur de droit canon M. le dr Edouard Lovrić, ex-recteur de l' universite, un catholique convaincu.

Le congrès du Christ Roi à Ljubljana. — Cette année de 25—30 juillet aura lieu à Ljubljana le congrès international du Christ-Roi. Le programme est élaboré et envoyé à tous ceux qui désirent y prendre part. Le thème des études et discussions sera: »Le renouveau chrétien — exigence du notre temps.« Les travaux seront divisés en deux parties. La première (25—28) est consacrée aux études et discussions; la deuxième (29—30) aux manifestations. Les conférences sont les suivantes: Dr M. Laros (Koblenz, Allemagne) et Dr V. Korošec (Ljubljana): »L' essence et le but du renouveau religieux«; O. Galileo Venturini (Roma), Dr Marcelin (Paris), Galdynski (Poznan), Salvatore Camera (Naples) sur le thème: »Les moyens du renouveau religieux«; Mgr. Beaussard (Paris), P. Ledit (Roma), Stehlin (Pforzheim, Allemagne) sur: »l' éducation morale de la nouvelle génération«; Mgr. Ujčić (Beograd) et Mgr. Quenet (Paris) sur le thème: »La conscience chrétienne dans la vie publique«; Prof. Dr. Swiczalski (Lwov) et Dr A. Sanchez (Palma de Malorca) sur: »L' apostolat contemporain«; P. Bangha (Budapest) et Dr St. Žitko (Ljubljana) sur: »La participation des laïques dans le renouveau religieux«.

Le 500 anniversaire d' un couvent franciscain. — Les franciscains de Zemun le 4 juin ont fêté avec des grandes solennités le 500 anniversaire de la fondation du couvent et des travaux apostoliques à Zemun avec la participation des catholiques de tout le pays.

La nomination de l' évêque coadjuteur de Sarajevo. — S. S. le Pape Pie XII a nommé M. le docteur Smiljan François Čekada l' evêque coadjuteur de Sarajevo. Mgr Čekada est né en 1902 et ordonné prêtre en 1924, a passé les examens de docteur en théologie en 1928, et après avoir rédigé le quotidien »Katolički Tjednik« (L' Hebdomadaire Catholique) pendant 4 ans, durant cés dernières années il était curé de Bosanski Brod.

Le 1300 anniversaire des relations du peuple croate avec le Saint Siège. — En 1941 le peuple croate fête le 1300 anniversaire de ses relations avec le Saint Siège. Pour cette occasion l' épiscopat croate a ordonné des dispositions spéciales. Le but de toutes les dispositions est le renouveau chrétien religieux de notre peuple pour ce grand anniversaire.

La mort d' un distingué savant catholique. — Le 24 de ce mois est mort à Zagreb Dr. George Ščetinec, prof. ordinaire à l' Ecole supérieure commerciale et président de la Semaine Sociale Chrétienne. Il a travaillé dans toute les organisations catholiques, participé à touts les congrès catholiques et a écrits des travaux sur les questions sociales surtout sur le corporativisme, fascisme et nationalsocialisme.

La mort d' un grand poète catholique. — Le 15 juin est mort à Zagreb P. Milan Pavelić S. J., un des plus grands poètes catholiques contemporains.

Kod rektorata Franjevačke Visoke Bogoslovije Makarska može se dobiti:

»BOGOSLOVNA BIBLIOTEKA«:

Knj. 1: Crnica Dr. O. A., **Kanonsko pravo kat. Crkve**, sv. 1. Uvod i opća pravila, Split 1937, str. XXIV-797. Cij. broš Din 125, uvez. u polupl. D 145, u pl. D 150.

Knj. 2. Crnica Dr. O. A., **Naša Gospa od Zdravlja i Njezina slava**, Šibenik 1939, str. XV—701. i 139 slika. Cij. D 85.

»BIBLIOTHECA MARIANA MEDII AEVI«:

Knj. 1: Balić Dr. P. C., **Ioannis de Polliaco et Ioannis de Neapoli QUAESTIONES DISPUTATAE DE IMMACULATA CONCEPTIONE B. M. V.**, Šibenik 1931, str. LVI—110. Cij. D 65.

Knj. 2. Balić Dr. P. C., **Ioannis Duns Scoti THEOLOGIAE MARIANAE ELEMENTA**, Šibenik 1933, str. CL—452 i 27 fotografija raznih kodeksa. Cij. D 160.

ACTA PRIMI CONGRESSUS Zagrabiae 25—29 Sept. 1935 (Akti prvog kongresa franjevačkih slavenskih profesora), Šibenik 1937, str. XXIV—623, Cij. D 95.

Balić Dr. O. K., **Sv. Toma Akvinski i drugi naučitelji**, Zagreb 1938, str. 177. Cij. D 20.

Svećenici mogu dobiti ova djela i **erga sacra**.

Odgovorni urednik i predstavnik izdavača: O. *Špiro Živković* — Šibenik ul. Fra Andrije Kačića 97. — Izdaje: Konsorcij »Nove Revije«, Makarska (O. A. Cikojević). Tiskara »Kačić« — Šibenik (O. B. Buljević).